

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗИНА**

На правах рукопису

НАДОБКО СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК [342.95:3.086]:347.734

**АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО БАНКИ І БАНКІВСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

**Науковий керівник:
Лук'янець Дмитро Миколайович,
доктор юридичних наук, професор**

Харків – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	4
--------------------	----------

РОЗДІЛ 1. Загальнотеоретичні засади адміністративної відповідальності у сфері банківської діяльності	12
---	-----------

1.1 Поняття та ознаки адміністративної відповідальності: сучасні концепції та підходи	12
---	----

1.2 Відносини у сфері банківської діяльності як об'єкт адміністративно-правової охорони	31
---	----

Висновки до розділу 1	53
-----------------------------	----

РОЗДІЛ 2. Адміністративна відповідальність фізичних осіб за порушення законодавства про банки і банківську діяльність	57
--	-----------

2.1 Особливості підстав адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, які вчиняються фізичними особами	57
--	----

2.2 Особливості провадження в справах про порушення законодавства про банки і банківську діяльність фізичними особами	94
---	----

Висновки до розділу 2	112
-----------------------------	-----

РОЗДІЛ 3. Адміністративна відповідальність банків за порушення законодавства про банки і банківську діяльність	116
3.1 Заходи адміністративної відповідальності в системі заходів впливу Національного банку України	116
3.2 Підстави та порядок притягнення банків до адміністративної відповідальності	139
Висновки до розділу 3	162
ВИСНОВКИ	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175

ВСТУП

Актуальність теми. Адміністративна відповідальність є одним із найважливіших засобів забезпечення законності та попередження правопорушень у різних сферах суспільного та державного життя. Якщо при зародженні інституту адміністративної відповідальності найбільш поширеними були правопорушення, що посягали на громадський порядок, порядок управління, власність тощо, то сьогодні все більшої гостроти набуває проблема протидії правопорушенням у сфері економіки взагалі та фінансів і підприємницької діяльності зокрема.

Універсальність адміністративної відповідальності, відпрацьованість механізму реалізації робить її зручним інструментом державного регулювання у самих різних сферах економіки. Наведене зумовлено тим, що будь-яке правопорушення посягає на існуючий правопорядок у державі, суперечить засадам законності, порушує права та законні інтереси держави, громадян та юридичних осіб, і, як наслідок, негативно впливає на економічну безпеку та економіку в цілому.

Незважаючи на те, що аналіз норм Кодексу України про адміністративні правопорушення дає підстави стверджувати, що суб'єктами адміністративної відповідальності є лише фізичні особи, на законодавчому рівні відповідальність встановлена і для юридичних осіб, що зумовлено процесами розширення підприємницької діяльності та запровадження ринкової моделі економіки. Сьогодні більшість правопорушень, що посягають на економічні інтереси, захист яких гарантується законом, вчиняються переважно юридичними особами, зокрема банківськими установами.

В останні роки відбулися суттєві зміни у сфері законодавства про банки і банківську діяльність, змін зазнали й нормативно-правові акти Національного банку України, в тому числі і з питань застосування заходів впливу взагалі та адміністративної відповідальності зокрема. У зв'язку з цим Кодекс України про адміністративні правопорушення поповнився новими складами

адміністративних правопорушень у сфері банківської діяльності, а прийняті раніше функціонують у зміненому вигляді. Закономірно, що це призвело до нових проблем теоретичного та практичного характеру у вказаній сфері.

Загальні тенденції розвитку банківського законодавства в частині застосування заходів адміністративного примусу характеризуються значним відходом від вже існуючих у теорії підходів та узагальнень, що обумовлює необхідність теоретичного осмислення нових положень, а практика їх застосування продукує нові проблеми, пов'язані з недоліками правового регулювання відносин адміністративної відповідальності у даній сфері. Це, насамперед, стосується проблем класифікації адміністративних правопорушень, пов'язаних із порушенням законодавства про банки і банківську діяльність, статусу спеціальних суб'єктів таких правопорушень, строків застосування адміністративних стягнень, відмежування заходів впливу Національного банку України, що мають характер заходів адміністративної відповідальності від заходів іншої правової природи та структури проваджень щодо застосування таких заходів.

Не зважаючи на те, що різні аспекти адміністративної відповідальності та адміністративного примусу у сфері банківської діяльності неодноразово були предметом науково-правових досліджень, через швидку трансформацію банківського законодавства вони значною мірою є застарілими, а сформульовані в їх рамках положення потребують відповідного перегляду і вдосконалення. Цим і обумовлена актуальність теми дисертаційного дослідження.

Теоретичну базу дисертаційного дослідження складають роботи, присвячені юридичній відповідальності, зокрема таких українських вчених, як К. В. Басін, Л. В. Бєлая, Н. В. Бучковська, Л. Є. Виноградова, В. К. Грищук, І. В. Зелена, О. В. Іваненко, Т. С. Коваленко, Ю. В. Лисюк, Н. М. Оніщенко, А. О. Осауленко, В. В. Сердюк, І. В. Тимошенко, А. О. Червяцова та ін.

Сформульовані у дисертаційному дослідженні висновки та узагальнення ґрунтуються на напрацюваннях таких вітчизняних вчених-адміністративістів,

як В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, А. М. Благодарний, Г. П. Бондаренко, А. С. Васильєв, І. П. Голосніченко, С. Т. Гончарук, Н. В. Гришина, Є. В. Додін, Л. В. Коваль, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Д. М. Лук'янець, І. В. Март'янов, В. М. Марчук, В. Л. Наумов, О. І. Остапенко, І. М. Пахомов, А. О. Селіванов, О. В. Синьов, М. М. Тищенко, Н. В. Хорощак, Ю. С. Шемшученко, В. К. Шкарупа, М. К. Якимчук, О. М. Якуба та ін. Крім того, були використані наукові здобутки російських вчених: Д. Н. Бахраха, Л. Л. Попова, Б. В. Россинського, Г. А. Тосуняна, Н. Ю. Хаманевої, А. П. Шергіна та ін.

Нормативну основу дисертаційного дослідження складають акти адміністративного та банківського законодавства, підзаконні нормативно-правові акти Національного банку України. Джерелами статистичних даних, використаних в роботі, є дані Державної служби статистики України та статистичні звіти Національного банку України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалося в рамках Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р, а також планових тем юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є науково-обґрунтована оцінка стану правової регламентації, дослідження теоретичних, нормативних і правозастосовчих проблем адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, в тому числі, виокремлення загальних закономірностей та специфіки адміністративної відповідальності банківських установ та фізичних осіб за порушення законодавства про банки і банківську діяльність.

Згідно з поставленою метою, основними задачами дослідження є:

– проаналізувати підходи до визначення сутності адміністративної відповідальності, що існують у науці адміністративного права, та

охарактеризувати відносини у сфері банківської діяльності як об'єкт адміністративно-правової охорони;

– сформулювати та розкрити зміст функцій адміністративної відповідальності у процесі державного регулювання відносин у сфері банківської діяльності;

– з'ясувати та охарактеризувати особливості підстав адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність;

– проаналізувати процесуальні засади притягнення банківських установ та фізичних осіб до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність і визначити особливості відповідних проваджень;

– класифікувати та охарактеризувати заходи впливу Національного банку України за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, які мають характер заходів юридичної відповідальності адміністративного типу;

– обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення нормативної конструкції адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі здійснення банківської діяльності.

Предметом дослідження є адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність.

Методи дослідження. Відповідно до мети та завдань дослідження в роботі використано сукупність загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження.

Зокрема, основним методом, використаним у роботі є діалектичний. З огляду на це відповідні правові явища розглядались з урахуванням таких принципів цього загальнонаукового методу, як об'єктивність, всебічність, конкретність тощо.

Логіко-семантичний метод вжито для аналізу змісту ключових категорій дослідження, таких як «адміністративна відповідальність» та «законодавство про банки і банківську діяльність». Для з'ясування змісту підстав адміністративної відповідальності як фізичних осіб, так і банків, широко використовувався формально-юридичний метод. Провадження щодо притягнення до адміністративної відповідальності розглядались за допомогою системно-структурного методу. Метод класифікації застосовано для виокремлення видів підстав адміністративної діяльності банків, а порівняльний – для з'ясування особливостей адміністративної відповідальності банків та фізичних осіб.

У роботі широко використано загальнологічні прийоми аналізу та синтезу. Зокрема, за допомогою методів аналізу та синтезу сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше у вітчизняній науці адміністративного права здійснено комплексне дослідження адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність. У ході дисертаційного дослідження сформульовано низку нових теоретичних висновків та практичних узагальнень і пропозицій, зокрема:

уперше:

– доведено, що адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність має розглядатись як складова банківського нагляду, а також як один із засобів державного регулювання діяльності банків;

– обґрунтовано, що адміністративно-правова охорона відносин у сфері банківської діяльності здійснюється Національним банком України у правотворчій, правозастосовчій та правоохоронній формі;

– визначено та охарактеризовано структуру провадження щодо застосування заходів впливу Національного банку України, що мають характер засобів адміністративної відповідальності;

– сформульовано положення про об’єктивний характер вини в адміністративних правопорушеннях, пов’язаних із порушенням законодавства про банки і банківську діяльність;

удосконалено:

– існуючі погляди на структуру провадження у справах про адміністративні правопорушення в частині її залежності від характеру об’єктивної сторони адміністративних правопорушень;

– підходи до оцінки адекватності заходів адміністративної відповідальності в частині характеристики критеріїв адекватності як для фізичних осіб, так і для банків;

– положення про строки застосування адміністративних стягнень з урахуванням особливостей наглядової діяльності Національного банку України;

дістали подальшого розвитку:

– положення щодо тлумачення терміна «законодавство» стосовно сфери адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність;

– визначення характеристик спеціальних суб’єктів адміністративних правопорушень у сфері законодавства про банки і банківську діяльність;

– підходи до класифікації підстав адміністративної відповідальності банків.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані у:

– науково-дослідній діяльності – як підґрунтя для проведення подальших досліджень проблем, розглянутих у дисертації, у тому числі підстав та порядку притягнення фізичних та юридичних осіб до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність;

– правозастосовчій практиці Національного банку України – при визначенні підстав та порядку притягнення до відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність;

– навчальному процесі – при викладанні студентам вищих навчальних закладів дисциплін «Адміністративне право», «Банківське право», «Адміністративна відповідальність», «Правові основи банківського нагляду» та для написання підручників, навчальних посібників із зазначених курсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою. Основні теоретичні положення та розробки, які характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, одержані дисертантом особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено на одинадцятьох науково-практичних та наукових конференціях: «Верховенство права – основоположний принцип правової держави» (20 грудня 2013 р., м. Харків); «Вплив сучасної юридичної науки на політичні й соціально-економічні процеси в Україні» (24 жовтня 2014 р., м. Одеса); «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (24–25 жовтня 2014 р., м. Львів); «Верховенство права – основоположний принцип правової держави» (07 листопада 2014 р., м. Харків); «Профілактика корупційних правопорушень» (17 квітня 2015р., м. Харків); «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (24–25 квітня 2015 р., м. Ужгород); «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених» (14 травня 2015 р., м. Харків); «Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень» (15–16 травня 2015 р., м. Запоріжжя); «Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики» (22–23 травня 2015 р., м. Кривий Ріг); «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (5–6 червня 2015 р., м. Херсон); «Верховенство права – основоположний принцип правової держави» (18 грудня 2015 р., м. Харків).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено в шести наукових статтях, п'ять з яких опубліковані у наукових фахових виданнях України та одна у зарубіжному науковому виданні, а також у тезах одинадцятьох наукових доповідей та повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів, у яких об'єднано шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел (193 найменування на 24 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 198 сторінок, з них основного тексту – 174 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

1.1 Поняття та ознаки адміністративної відповідальності: сучасні концепції та підходи

Наукове дослідження з обраної проблематики вважаємо за доцільне розпочати із основних питань адміністративної відповідальності з позицій більш загальної категорії, а саме – юридичної відповідальності.

Варто зазначити, що адміністративна відповідальність, у порівнянні з іншими інститутами адміністративного права, є широко дослідженою, про що свідчить значна кількість праць, присвячених різним теоретичним та прикладним аспектам [14, 23, 26, 28, 33, 35, 37, 40, 44, 61, 68, 74, 81, 82, 89, 90, 92, 96, 98, 100, 121, 124, 127, 128, 129, 130, 158, 161, 162, 166, 168, 169, 189].

Ключовою категорією даного інституту є власне адміністративна відповідальність, тому в науці адміністративного права склалося декілька точок зору на визначення поняття і змісту адміністративної відповідальності [85, с.17].

Цілком погоджуємось із твердженням Д. М. Лук'янца, який зазначає, що головним питанням існування будь-якого правового інституту було і залишається питання змісту тієї свержзадачі, яку він покликаний вирішувати, тому на перший план виходять проблеми концептуального характеру, розуміння яких має сприяти вдосконаленню цього інституту.

Власне, під поняттям «концепція» необхідно розуміти: 1) систему поглядів на певне явище; 2) спосіб розуміння, тлумачення яких-небудь явищ, основну ідею будь-якої теорії [191, с. 333].

Дослідження сутності адміністративної відповідальності шляхом виокремлення тих чи інших концепцій, дає змогу використати різні види і

прийоми концептуального аналізу, оскільки сама їх структура і внутрішній зміст дозволяють виокремити певні відмінності, зокрема у характеристиці типів зв'язків, що виникають у процесі співвідношення різних положень, ідей щодо сутності та внутрішнього змісту адміністративної відповідальності. Зі змістовної точки зору саме застосування концептуальних положень дає можливість виділити особливу цінність вказаних зв'язків між собою – встановити ступінь повноти та конкретності поняття «адміністративної відповідальності» в цілому.

В залежності від функціонального призначення, тобто тієї ролі, яку покликаний виконати інститут адміністративної відповідальності, Д. М. Лук'янець виділяє три її концепції:

1. Охоронну – адміністративна відповідальність виконує функцію охорони багатьох видів суспільних відносин від протиправних посягань, в основі, як зазначає вчений, положення закріплене у КпАП, згідно з яким законодавство про адміністративні правопорушення має завданням охоронну суспільного ладу України, власності, соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод громадян, а також прав та законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого порядку управління, державного і громадського порядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством.

2. Каральну – стосується адміністративного стягнення, що накладається за вчинення адміністративного правопорушення і яке є мірою відповідальності та покаранням правопорушника за вчинення протиправного, карального та винного діяння.

3. Управлінську – адміністративна відповідальність виступає, з одного боку, як необхідний елемент механізму державного управління і є різновидом державно-управлінських відносин, а з іншого – засобом охорони всіх

суспільних відносин, які відносяться до сфери державного управління [85, с. 59-62].

Безумовно, запропоновані концептуальні підходи є цілком виправданими та обґрунтованими, проте, враховуючи багатоаспектність та складність поняття «адміністративної відповідальності», вважаємо за необхідне звернути увагу на концептуальні дослідження сутності самого поняття «адміністративної відповідальності».

Враховуючи загальноприйнятту наукову позицію, про те, що адміністративна відповідальність є особливим видом юридичної відповідальності, яка характеризується власними, специфічними ознаками, адміністративну відповідальність, здається за можливе, розглядати з точки зору негативної (ретроспективної) та позитивної (перспективної) концепцій, але розглядаючи позитивну та ретроспективну юридичну відповідальність, слід зазначити, що в сучасній юридичній думці і, відповідно, в юридичній літературі сформувалося кілька позицій щодо цього.

Передусім, це позиції вчених, які: 1) категорично заперечують «двоаспектну» юридичну відповідальність (М. Марченко, О. Лейст, С. Полєніна); 2) авторитетно констатують її наявність (В. Нерсисянц, А. Піголкін, В. Лазарєв); 3) у своїх працях згадують про наявність негативної (ретроспективної) та позитивної юридичної відповідальності, не аргументуючи власної позиції з цього приводу (А. Васильєв, Л. Морозова) [12, с. 55].

З огляду на існуючі положення, вважаємо за необхідне висловити власну позицію із вказаної проблематики.

Так, у недалекому минулому була поширена точка зору, що суть відповідальності – у свідомому й ініціативному виконанні моральних, юридичних та інших обов'язків, в усвідомленні свого обов'язку перед суспільством та державою. Така відповідальність іменується активною, на відміну від пасивної, або ретроспективної, тобто відповідальності за

поводження, яке суперечить визначеним соціальним, у тому числі й юридичним нормам [25, с. 15-18].

Деякі автори висловлюють думку про те, що оскільки серцевиною правової норми є диспозиція, а не санкція, то юридична відповідальність – це насамперед обов’язок діяти правомірно. І основним видом відповідальності виступає «позитивна» відповідальність, соціальний зміст якої складається з діяльності, що відповідає об’єктивним вимогам даної ситуації й ідеалам часу [12, с. 56].

У зміст «позитивної» відповідальності входить самостійна й ініціативна діяльність «у рамках правових норм і тих ідеалів, для досягнення яких вони видані». «Позитивна» відповідальність виникає «вже тоді, коли людина приступає до виконання своїх обов’язків, а не тоді, коли вона їх не виконує або діє всупереч ним» [159, с. 28].

Прихильники широкого розуміння правової відповідальності пов’язують її не лише з реакцією на порушення правових приписів, а й зі свідомим, добровільним виконанням правових норм, відповідальним ставленням до виконання своїх обов’язків у процесі реалізації суб’єктивних прав, що втілюється у відповідності з правовими приписами [16, с. 25-26].

На думку Л. Р. Наливайко, позитивна юридична відповідальність суб’єкта – первинне, а ретроспективна – вторинне відношення юридичної відповідальності; перше є однією із передумов виникнення другого. Ретроспективна юридична відповідальність настає саме тому, що до правопорушення суб’єкт знаходиться в загальному відношенні відповідальності щодо держави, але розриває цей зв’язок актом безвідповідальної поведінки. Заперечуючи наявність загальних відносин правової відповідальності, не можна розуміти природу, джерела походження ретроспективної відповідальності [118, с. 180].

В той же час, Р. Л. Хачатуровим та Д. А. Липинським виокремлено концепції розуміння змісту позитивної юридичної відповідальності: 1) позитивна юридична відповідальність – це усвідомлення людиною обов’язку,

почуття відповідальності; 2) позитивна юридична відповідальність – обов’язок людини усвідомлювати причини та наслідки своїх дій; 3) позитивна юридична відповідальність – обов’язок людини дотримуватися приписів, вимог правових норм (обов’язок діяти правомірно, вимога щодо дотримання правових норм); 4) позитивна юридична відповідальність є статусна відповідальність людини; 5) позитивна юридична відповідальність – правослухняна поведінка людини; 6) позитивна юридична відповідальність – заохочувальна відповідальність людини; 7) позитивна юридична відповідальність – добровільна форма юридичної відповідальності людини [183, с. 133-140].

Як зазначає О. Е. Лейст, у значній частині міркувань про правову позитивну відповідальність правові явища теоретично поєднуються з такими категоріями правосвідомості й моралі, як «усвідомлення необхідності правомірної поведінки», «сумлінне ставлення до своїх обов’язків», «почуття відповідальності» тощо. У зв’язку з цим, прихильники ідеї правової позитивної відповідальності особи висловлювали припущення про велику роль цієї ідеї. Наскільки відомо, цей оптимістичний прогноз не дав помітних результатів [123, с. 597].

Розглядаючи юридичну відповідальність, як позитивну, так і ретроспективну, вважаємо, що такий поділ вченими робиться не досить виправдано та обґрунтовано, оскільки свідоме, добровільне дотримання та виконання правових норм реалізується поза межами юридичної, а отже, і адміністративної відповідальності.

Вчення про позитивну відповідальність є результатом механічного перенесення філософської концепції позитивної соціальної відповідальності людини як належного ставлення до своєї соціально-значущої поведінки, що характеризується підміною понять, адже відповідальністю називають те, що фактично є належною та узгодженою з вимогами права і моралі поведінкою людини.

Таким чином, підтримуємо позицію вчених, які категорично заперечують «двоаспектну» юридичну відповідальність та звертаємо увагу на те, що позитивна юридична відповідальність – явище більше соціальне, аніж правове, разом з тим позитивна юридична відповідальність немає ознак формальної визначеності, державної примусовості та чіткої процесуальної форми реалізації, тобто за своєю суттю є «чистою абстракцією», тому адміністративну відповідальність необхідно розглядати виключно крізь призму ретроспективної відповідальності.

З урахуванням викладеного та відповідно до ретроспективної концепції, сутність адміністративної відповідальності пов'язується із вчиненням протиправної, винної (умисної чи необережної) дії чи бездіяльності, що посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і тягне за собою застосування заходів державного примусу у формі адміністративних стягнень чи заходів впливу, тобто певних негативних наслідків для особи, метою яких є її перевиховання в дусі дотримання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. За даних умов, адміністративна відповідальність розглядається як спосіб застосування заходів державного примусу, іншими словами – вчинення адміністративного правопорушення тягне за собою ретроспективну адміністративну відповідальність.

При цьому, відповідно до даного підходу, зміст концепції ретроспективної адміністративної відповідальності в деякій мірі ототожнюється із каральною концепцією адміністративної відповідальності, проте кожна із них не становить цілісну систему оцінок адміністративної відповідальності і лише вказує на багатоаспектність вказаної категорії.

Розглядаючи адміністративну відповідальність з точки зору форми та змісту, можна виокремити наступні підходи до визначення її сутності:

1) «адміністративна відповідальність-обов'язок» – адміністративна відповідальність розглядається як обов'язок особи, яка вчинила

адміністративне правопорушення, нести відповідальність за свою протиправну поведінку і перетерплювати негативні наслідки, які забезпечуються державним примусом у формі адміністративних стягнень чи заходів впливу.

Недоліком вказаного підходу є те, що категорію «обов'язок» не цілком доречно ототожнювати із відповідальністю, оскільки обов'язок особи нести відповідальність за свою протиправну поведінку і перетерплювати негативні наслідки не є реакцією держави на вчинене адміністративне правопорушення, адже такий обов'язок може виконуватись особою і в добровільному порядку, внаслідок усвідомленого внутрішнього переконання, в той час як забезпечення державного примусу здійснюється всупереч волі особи, яка вчинила адміністративне правопорушення.

Підтвердженням цьому є позиція С. М. Братуся, який зазначає, що відповідальність – це виконання обов'язку під примусом. Обов'язок може бути виконаний або не виконаний. Але коли настає відповідальність, тобто приводиться в дію апарат примусу, вибору у відповідальній особі немає, – вона не може не виконати дій, що складають зміст реалізованого обов'язку [25, с. 103].

2) «адміністративна відповідальність-засудження» – реалізація державного примусу до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, який закріплюється у постанові по справі про адміністративне правопорушення, а у випадках передбачених законом – рішенні, щодо застосування або звільнення від застосування адміністративного стягнення конкретного виду, тобто сутність адміністративної відповідальності полягає у наявності обов'язкового, а іноді й єдиного елемента – застосування примусу держави в особі уповноважених органів та посадових осіб.

Недоліком даного підходу є те, що адміністративна відповідальність розкривається через реалізацію державного примусу, проте невизначеними, а отже і без уваги, залишаються такі структурні елементи, як вид стягнення, його розмір, а також заходи впливу, у випадках встановлених законом, тобто не

вважається за належне охарактеризувати не лише сутність інституту адміністративної відповідальності в цілому, але і пов'язаних із ним інших адміністративно-правових інститутів.

3) «адміністративна відповідальність-застосування санкцій» – сутність адміністративної відповідальності полягає у застосуванні санкцій – адміністративного стягнення чи заходу впливу за вчинене адміністративне правопорушення, тобто здійснюється ототожнення адміністративної відповідальності із адміністративними стягненнями, а у випадках передбачених законом – заходами впливу, проте проблема визначення поняття «санкції» в науці залишається не визначеною, і впливає на ступінь розкриття поняття адміністративної відповідальності, наприклад санкцію нерідко визначають як несприятливі наслідки правопорушення, підкреслюють момент «невигідності» для правопорушника тих наслідків, що виникають для нього з факту правопорушення.

Уявлення про «негативність, несприятливість наслідків», передбачених санкціями стосовно правопорушників, не може бути застосовано до ряду санкцій правових норм. Якщо взяти такі міри як от примусове виконання юридичного обов'язку, не виконаного особою добровільно, то питання про «несприятливість, неvigідність» такого виконання навряд чи може бути поставлене [77, с. 11].

Як стверджує А. Б. Агапов, адміністративна відповідальність як різновид санкцій у публічно-правовій сфері отримала свій розвиток ще в античному праві. Категорія римського права «administratio» («управління») відносилась до сфери регламентації майнових відносин. Проте, в римському праві вживалися адміністративно-правові поняття, які отримали розвиток в багатьох національних системах, у тому числі у вітчизняному праві, включаючи і КпАП. Деякі із видів адміністративних стягнень ... були рецепійовані із римського права. Категорія «confiscatio» означала безоплатне вилучення майна, проте іноді «confiscatio» вживалося не в значенні санкції за протиправну дію, а в сенсі, ідентичному поняттю «requisitio» – санкція,

відповідно до якої майно ... переходило в дохід держави. Однак в чинному КпАП поняття «реквізиція» не вживається в значенні санкції за адміністративний проступок – дане поняття притаманне вітчизняному цивільному праву [1, с. 11].

4) «адміністративна відповідальність-правовідносини» – згідно з даним підходом відбувається ототожнення адміністративної відповідальності із адміністративними правовідносинами, які виникають між особою, що вчинила правопорушення та державою в особі уповноважених органів та посадових осіб, кожен з яких володіє певним рівнем юридичних прав та обов'язків, інколи – адміністративна відповідальність ототожнюється виключно із охоронними правовідносинами.

Таким чином, в залежності від підходу, під адміністративною відповідальністю можна розуміти:

– особливий вид юридичної відповідальності, основне призначення якої охоронна суспільного ладу України, власності, соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод громадян, а також прав та законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого порядку управління, державного і громадського порядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством (охоронна концепція);

– конкретне адміністративне стягнення, що накладається за вчинення адміністративного правопорушення, яке є мірою відповідальності (каральна концепція);

– елемент механізму державного управління та засіб охорони всіх суспільних відносин, які потрапляють у сферу державного управління (управлінська концепція);

– особливий вид юридичної відповідальності, підставою якої є вчинення адміністративного правопорушення, що тягне за собою застосування заходів державного примусу (ретроспективна концепція);

– обов'язок особи, яка вчинила адміністративне правопорушення звітуватись за свою протиправну поведінку і перетерплювати за неї несприятливі наслідки, які забезпечуються державним примусом (концепція «адміністративна відповідальність-обов'язок»);

– реалізація державного примусу в особі уповноважених органів та посадових осіб до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення (концепція «адміністративна відповідальність-засудження»);

– застосування санкцій – адміністративних стягнень чи заходів впливу за вчинене адміністративне правопорушення (концепція «адміністративна відповідальність-застосування санкцій»);

– адміністративні правовідносини, які виникають між особою, що вчинила адміністративне правопорушення та державою в особі уповноважених органів та посадових осіб (концепція «адміністративна відповідальність-правовідносини»).

Безумовно, кожен із наведених концептуальних підходів визначає сутність та значення інституту адміністративної відповідальності, але кожна із перелічених концепцій містить однотипний аналіз та розкриває поняття в рамках конкретного підходу, що унеможлиблює виокремлення загального визначення поняття «адміністративної відповідальності», оскільки сутність адміністративної відповідальності розкривається лише за допомогою синтезу всіх перелічених концепцій, що свідчить про складність поняття, а також про необхідність узагальненого тлумачення та виокремлення основних ознак адміністративної відповідальності на загальнонауковому та загальнотеоретичному рівні.

Відсутність в чинному КУпАП визначення поняття «адміністративної відповідальності», наявність якого дозволило б відмежувати адміністративну відповідальність від інших видів юридичної відповідальності на

законодавчому рівні, а також обмеження законодавцем тезою про те, що її мірою є адміністративне стягнення, зумовлює утворення чималої кількості суперечностей, проте цього явно недостатньо для розуміння змісту адміністративної відповідальності.

Як стверджує В. К. Колпаков, Українська юридична енциклопедія у статті «Адміністративна відповідальність» в унісон з КУпАП обмежилась із цього приводу лише констатацією того, що адміністративна відповідальність – вид юридичної відповідальності громадян і службових осіб за вчиненні ними адміністративні правопорушення [70, с. 75].

Таким чином, проблема розкриття сутності адміністративної відповідальності набуває ще більшої актуальності, оскільки при дослідженнях ученими-правниками до уваги бралися лише окремі аспекти даної категорії, комплексний характер мала лише незначна частина з них, а тому такі підходи за своєю сутністю мали загальний характер і, зрештою, виникає необхідність у їх систематизації.

Так, М. С. Студенкіна вважає, що під адміністративною відповідальністю найчастіше розуміється застосування ... частини заходів адміністративного примусу, а саме – адміністративних стягнень [160, с. 88].

Аналогічної позиції дотримується й І. О. Галаган, який зазначає, що під адміністративною відповідальністю слід розуміти застосування у встановленому порядку уповноваженими на це органами і службовими особами адміністративних стягнень, сформульованих у санкціях адміністративно-правових норм, до винних у вчиненні адміністративних порушень, що містять державний і громадський осуд, засудження їх особи і протиправного діяння, що виявляється у негативних для них наслідках, які вони зобов'язані виконати, і переслідують цілі їх покарання, виправлення і перевиховання, а також охорони суспільних відносин у сфері радянського державного управління [32, с. 41].

Розглядаючи вказані теоретичні положення, можна зробити висновок, що увага акцентується на тому, що адміністративна відповідальність є

адміністративними стягненнями, але це різні правові категорії, хоча і тісно пов'язані між собою, адже реалізація санкцій є характерною ознакою адміністративної відповідальності, яка завдає винній особі моральної або матеріальної шкоди [4, с. 62], внаслідок чого, вважаємо, що вказані підходи є необґрунтованими.

Більш розширеною є позиція, Г. П. Бондаренко, згідно з якою адміністративна відповідальність – це форма реагування держави на правопорушення, яке виявляється в застосуванні повноважними державними органами, службовими особами, громадськістю до винної особи адміністративних санкцій у межах і порядку, встановлених законодавством, а також обов'язок правопорушника звітуватись за свою протиправну поведінку і перетерплювати за неї негативні наслідки, що передбачені санкцією правової норми [24, с. 84], таким чином, за даного підходу об'єднуються дві різні за своїм змістом концепції – «адміністративна відповідальність-обов'язок» та «адміністративна відповідальність-застосування санкцій», з чим також не можна погодитись, оскільки охоронна функція адміністративної відповідальності проявляється не лише шляхом застосування державного примусу, але і зміцненням законності, запобіганню правопорушенням.

І. П. Голосніченко вважає, що, адміністративна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративне порушення, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень [8, с. 430-432].

Недоцільність ототожнення понять «відповідальність» і «правовідносини», а зрештою і даного визначення, зумовлено тим, що останні поняття співвідносяться як ціле та частина й характеризують різні правові явища, що було встановлено при розкритті змісту концепції «адміністративна відповідальність-правовідносини».

У багатьох працях, що так чи інакше стосуються питань адміністративної відповідальності, автори (Ю. Козлов, Л. Коваль та ін.) лише констатують той факт, що адміністративна відповідальність є різновидом юридичної та виділяють характерні ознаки цього виду відповідальності [193, с. 243].

Сучасне розуміння адміністративної відповідальності багато в чому зберігає ознаки такого інституту поліцейського права як притягнення осіб до відповідальності у позасудовому порядку, яке ще мало назву накладення покарань за невиконання актів, виданих суб'єктами управлінської діяльності [39, с. 47].

Розглядаючи різні як по формі, так і за методами підходи вчених щодо поняття адміністративної відповідальності, спостерігається синтез двох граней: першої, яка характеризує адміністративну відповідальність як об'єктивну категорію, що є реакцією держави на вчинення адміністративного правопорушення, друга – як суб'єктивної категорії, тобто, наявністю в особи, що притягується до адміністративної відповідальності, сукупності прав та обов'язків.

З об'єктивної сторони адміністративна відповідальність має розглядатись як специфічний вид управлінської діяльності, що включає сукупність правомочностей уповноважених на те суб'єктів, через реалізацію завдань та функцій яких проявляється реакція держави на адміністративне правопорушення, а також дій, що носять характер негативних наслідків для особи, яка вчинила правопорушення. У суб'єктивному розумінні – адміністративна відповідальність є специфічним статусом особи-правопорушника, який не лише змушений перетерплювати негативні наслідки за свою поведінку, але і реалізує свої процесуальні права, зокрема щодо дачі пояснень, справедливу і об'єктивну оцінку вчинених дій компетентними органами, а також застосуванням до нього заходів адміністративного примусу конкретного виду.

Проте неможливо розглядати сутність адміністративної відповідальності виключно крізь призму однієї із граней, адже кожна із них і суб'єктивна, і

об'єктивна, взаємообумовлюють та взаємодоповнюють одна одну, що, свідчить про їх цілісність та системність.

Для кращого розуміння сутності та правової природи адміністративної відповідальності є необхідним виокремлення її ознак та особливостей.

Водночас, загальною теорією права виокремлюються обов'язкові ознаки юридичної відповідальності, а отже, і адміністративної відповідальності, яка є її різновидом, зокрема такі:

- 1) юридична відповідальність передбачає державний примус;
- 2) обсяг державного примусу має чітко визначатись (нормативність);
- 3) юридична відповідальність обумовлюється правопорушенням, настає після нього та звернута на правопорушника;
- 4) відповідальність має для правопорушника негативні наслідки у вигляді правообмежень;
- 5) характер та обсяг правообмежень встановлені санкцією юридичної норми;
- 6) відповідальність здійснюється в процесуальній формі, тобто застосування правообмежень здійснюється під час правозастосовчої діяльності компетентних державних органів [175, с. 418].

Відповідно до ст. 9 КУпАП адміністративним правопорушенням визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління, за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [66].

Тобто, адміністративна відповідальність є наслідком вчинення протиправної, винної (умисної чи необережної) дії чи бездіяльності, яка посягає на охоронювані державою права і свободи, суспільні відносини і формально визначена адміністративним законодавством як адміністративне правопорушення, що відрізняє адміністративну відповідальність, наприклад, від цивільної, підставою якої є порушення договірною зобов'язання, від кримінальної – підставою якої є вчинення злочину, а також від дисциплінарної

– підставою якої є порушення особою правил внутрішнього трудового розпорядку чи службових обов'язків.

При цьому, адміністративна відповідальність виникає у випадку вчинення особою, суб'єктом адміністративного правопорушення, дії чи бездіяльності, що характеризується невисоким ступенем суспільної небезпеки, на відміну від злочинів, що становлять високу суспільну небезпеку як для державних, суспільних, так і приватних інтересів.

Розмежування адміністративної і кримінальної відповідальності залежить від ступеня суспільної небезпеки (відповідно до ч. 2. ст. 11 Кримінального кодексу України не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки – не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі, тобто, по суті, виступає адміністративним правопорушенням) [75]; об'єкта посягання – адміністративна відповідальність виникає внаслідок порушення, в першу чергу, державних інтересів, а не приватних, і також від розмірів та різновидів заходів адміністративних стягнень та кримінальної відповідальності. Отже, ще однією ознакою адміністративної відповідальності є те, що остання настає за правопорушення, що характеризуються відносно не високим ступенем суспільної небезпеки та посягає, у переважній більшості, на інтереси держави.

Адміністративна відповідальність характеризується специфічним суб'єктним складом: по-перше накладається уповноваженими на те державою суб'єктами, перелік яких міститься у розділі III КУпАП, наприклад виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад, районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді), органи внутрішніх справ, органи залізничного, морського та річкового транспорту, при чому перелік визначений розділом III КУпАП не є вичерпним, оскільки законами України можуть встановлюватись інші суб'єкти уповноважені державою на застосування заходів адміністративної відповідальності, що закріплено у ч. 1 ст. 2 КУпАП, яка

встановлює, що законодавство України про адміністративні правопорушення складається з Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України [152]; по-друге, суб'єктами адміністративної відповідальності є як фізичні, так і юридичні особи (зокрема, юридичні особи несуть адміністративну відповідальність за порушення антимонопольного законодавства, законодавства про банки і банківську діяльність).

Але важливо те, що суб'єктом адміністративної відповідальності щодо фізичних осіб виступає особа, яка на момент вчинення адміністративного правопорушення досягла віку, з якого настає адміністративна відповідальність, для фізичних осіб 16-ти річного віку (у випадках встановлених законом 18-ти річного віку); щодо юридичних осіб: з моменту державної реєстрації юридичної особи шляхом внесення відповідних відомостей державним реєстратором.

Охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами, виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття є метою адміністративної відповідальності як особливого інституту адміністративного права, що проявляється шляхом застосування до особи правопорушника адміністративного стягнення як міри адміністративної відповідальності. Враховуючи, що адміністративне стягнення є мірою адміністративної відповідальності, варто зазначити, що до винних осіб у вчиненні адміністративних правопорушень застосовуються примусові заходи – адміністративні стягнення, передбачені ст. 24 КУпАП (попередження, штраф, громадські роботи, виправні роботи, адміністративний арешт тощо), а також у випадках, передбачених законом, можуть застосовуватись різні заходи впливу (зокрема, до неповнолітніх), але завжди у розмірах та за правилами, встановленими санкцією статей Особливої частини КУпАП.

Порядок застосування адміністративної відповідальності характеризується особливим спрощеним процесуальним режимом застосування заходів примусу, що створює умови для більш оперативного розгляду справ, проте містить притаманні ознаки і принципи юридичного процесу в цілому, такі як законність, гуманізм, охорона прав і свобод людини і громадянина тощо.

Ще однією ознакою адміністративної відповідальності є те, що між органами та посадовими особи, які уповноважені на застосування державного примусу і особою-правопорушником, відсутні відносини службового підпорядкування. Так, заходи адміністративної відповідальності застосовуються органами і посадовими особами по відношенню до непідпорядкованих їм по службі осіб, при цьому вони не є працівниками одного колективу і не пов'язані службово-трудовими відносинами. Дана ознака дозволяє відмежовувати адміністративну відповідальність від дисциплінарної, до якої притягуються керівники, працівники, службовці, як правило, в порядку підлеглості керівним органом чи посадовою особою [2, с. 339].

Аналіз ознак адміністративної відповідальності дозволяє виділити її підстави: нормативну (система норм, що регулюють дані правовідносини); фактичну (діяльність конкретного суб'єкта, що порушує визначені законом адміністративно-правові норми, охоронювані апаратом державного примусу), процесуальну (акт, рішення уповноваженого державою суб'єкта по накладенні конкретного заходу впливу за вчинене адміністративне правопорушення) [113, с. 221].

Сучасна наука виділяє дві базові підстави юридичної відповідальності в цілому, а в тому числі також і адміністративної, зокрема, закон як правову, формально-визначену підставу, а також правопорушення як фактичну підставу, яка приводить в дію весь механізм юридичної відповідальності. Виділяючи особливе значення саме фактичної підстави адміністративної відповідальності, законодавство детально характеризує складові її ознаки,

наприклад чимало норм розділу II КУпАП «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність» присвячені розкриттю змісту основного інституту адміністративного права – засадам адміністративної відповідальності.

Таким чином, адміністративна відповідальність, беззаперечно, є особливим інститутом адміністративного права, що має на меті адекватне реагування на порушуванні права і свободи громадян, приватні, суспільні та державні інтереси.

З огляду на вищезазначені погляди науковців, а також узагальнення виокремлених ознак, пропонуємо *під адміністративною відповідальністю розуміти* застосування в адміністративному порядку уповноваженими законом органами (їх посадовими особами) передбачених законом стягнень або санкцій до непідпорядкованих їм осіб, що вчинили передбачені законом правопорушення.

Будучи особливим видом юридичної відповідальності, адміністративна відповідальність характеризується специфічними ознаками:

1) адміністративне правопорушення – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління, що характеризується невисоким ступенем суспільної небезпеки та виникає внаслідок порушення, в першу чергу, державних інтересів, і є підставою адміністративної відповідальності;

2) характеризується специфічним суб'єктним складом: накладається уповноваженими на те державою суб'єктами, перелік яких закріплюється адміністративним законодавством, тобто КУпАП та законами України;

3) суб'єктами адміністративної відповідальності є фізичні та юридичні особи;

4) метою виступає охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання

вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами, виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття;

5) порядок застосування характеризується особливим, спрощеним процесуальним режимом застосування заходів примусу, які є структурними елементами адміністративної відповідальності;

б) заходи адміністративної відповідальності застосовуються органами і посадовими особами по відношенню до не підпорядкованих їм по службі осіб, при цьому вони не є працівниками одного колективу і не пов'язані службово-трудовими відносинами.

Отже, для цілей дисертаційної роботи під адміністративною відповідальністю будемо розуміти елемент механізму державного управління, який є різновидом державно-управлінських відносин та виступає засобом охорони всіх суспільних відносин, які потрапляють у сферу державного управління, що відображає сутність адміністративної відповідальності крізь призму управлінської концепції.

1.2 Відносини у сфері банківської діяльності як об'єкт адміністративно-правової охорони

Відносини у сфері банківської діяльності виступають особливим об'єктом, що перебуває під впливом держави, оскільки банківські установи та діяльність, що пов'язана із виконанням їх функцій та реалізації статутних завдань, є невід'ємними складовими елементами фінансової системи, яка посідає центральне місце в системі економіки держави, що проявляється у опосередкуванні зв'язків між промисловістю і торгівлею, сільським господарством та населенням тощо.

Метою функціонування банківської системи в цілому є забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків в Україні, створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту законних інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника, а також забезпечення обігу валютних цінностей, здійснення валютних операцій, відкриття та збереження валютних рахунків як на території України так і за її межами, проведення готівкових та безготівкових розрахунків, що набуває все більшої актуальності за часів світової фінансової кризи.

Банк як первинний та ключовий елемент усієї системи, не може слугувати атрибутом окремого економічного регіону або конкретної держави, сфера його діяльності не має ні географічних, ні національних кордонів, оскільки мова йде про глобальне поняття, що характеризується власним капіталом, особливим правовим статусом. Так, за допомогою банківських установ відбувається акумуляція тимчасово не використовуваних вільних грошових коштів в інтересах загального блага.

У сучасних умовах банківська діяльність охоплює досить широкий спектр особливих суспільних відносин, які є об'єктом адміністративно-правового регулювання та адміністративно-правової охорони, проте щодо визначення поняття «банківської діяльності» серед вчених-правознавців існують різні

концептуальні погляди, наприклад О. М. Олейник характеризує банківську діяльність як сукупність постійно або систематично здійснюваних з приводу грошей та інших фінансових інструментів операцій різних видів, об'єднаних загальною метою [125, с. 27-28].

Заслуговує на увагу і зарубіжний досвід визначення поняття «банківської діяльності». На думку російського вченого Г. А. Тосуняна, за російським законодавством банківська діяльність містить тільки банківські операції, а останні охоплюються поняттям банківських угод, до яких відносяться також визначені законом виключні угоди банків [177, с. 261].

Стаття 12 Глави 2 Банківського кодексу Республіки Білорусь, визначає «банківську діяльність» як сукупність здійснюваних банками і небанківськими кредитно-фінансовими установами банківських операцій з метою отримання прибутку [120].

У багатьох державах світу банківська діяльність – це перспективна та прибуткова форма ведення бізнесу, умови якого передбачають залучення коштів від необмеженого кола осіб, їх розміщення серед інших клієнтів для отримання прибутку, ведення й обслуговування поточних рахунків клієнтів, оплату чеків та зарахування грошей на рахунки [30, с. 9].

З огляду на особливості здійснення банківської діяльності в зарубіжних державах можна стверджувати, що поняття «банківська діяльність» ототожнюється із поняттям «банківські операції», що здійснюються банківськими установами, зокрема у Російській Федерації, а законодавство Республіки Білорусь прирівнює до банківської діяльності й інші види операцій, здійснюваних кредитно-фінансовими установами, що за своїм правовим статусом не є банківськими установами, проте здійснюють суміжні із ними функції, метою діяльності яких є отримання прибутку, тобто визначальним критерієм є те, що це за своїм змістом, перш за все, підприємницька діяльність.

Природно, що для розкриття банківської діяльності можна звернутися до змісту родового поняття, а саме – підприємницької діяльності, але і тут

законодавець обмежився тільки якісними, а не змістовними характеристиками і застосовує синонімічний термін «підприємництво».

Стаття 42 Господарського кодексу України визначає, що «підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [38].

Спостерігаємо, що підприємницька діяльність розкривається за допомогою використання того ж терміну «діяльність» із вказівкою на те, що це діяльність «самостійна», «ініціативна», «системна», «здійснювана на свій ризик», діяльність, «спрямована на систематичне отримання прибутку». Сам же термін «діяльність» залишено законодавцем без уваги.

З визначених структурних елементів можна стверджувати, що сукупність даних ознак і становить зміст і визначення підприємницької діяльності, і зрештою, робить можливим виокремлення особливостей правового режиму здійснення банківської діяльності. Зокрема, вимоги щодо діяльності включають: державну реєстрацію банківської установи; здійснення банківських операцій виключно на підставі ліцензії; заборона на здійснення діяльності у сфері матеріального виробництва та страхування, крім виконання функцій страхового посередника, прямо чи опосередковано надавати кредити для придбання власних цінних паперів, а також вимоги щодо законності здійснення такої діяльності, недопустимість укладення договорів з метою обмеження конкуренції та монополізації умов надання кредитів, інших банківських послуг, заборона на вчинення дій щодо впровадження у своїй практиці недобросовісної конкуренції, поширення реклами у будь-якій формі, що містить неправдиву інформацію про їх діяльність у сфері банківських послуг тощо.

Основним нормативно-правовим актом в Україні, який визначає правовий статус банківської діяльності є Закон України «Про банки і банківську діяльність», у статті 2 якого міститься поняття «банківської

діяльності» – залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [48].

Таким чином, вітчизняний законодавець, ототожнює частину операцій здійснюваних банківськими установами із поняттям «банківська діяльність». Даної концепції притримується і частина вітчизняних вчених у своїх наукових працях, зокрема банківську діяльність визначають як сукупність операцій, яку здійснює банк А. М. Герасимович, О. В. Васюренко, О. В. Дзюблюк [13, 27, 43].

У зв'язку з тим, що закон, на думку Ю. Ващенко, невиправдано звужує поняття «банківська діяльність», його слід розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні банківська діяльність передбачає всі види операцій, які можуть здійснювати відповідно до законодавства банки, а у визначених законом випадках – інші юридичні особи. У вузькому розумінні банківська діяльність – це лише ті операції, які виділяють банк із числа інших фінансово-кредитних установ [29, с. 14].

Саме таку структуру підтримує і Л. Шестак, необхідність розгляду поняття «банківська діяльність» у широкому та вузькому розумінні, на її думку, зумовлена розпорошеністю банківського законодавства, адже банківська діяльність може здійснюватися банками та небанківськими установами [190, с. 50].

Вважаємо, що саме і розпорошеність банківського законодавства визначає банківську діяльність як особливий феномен, що знаходить своє формальне закріплення в різних нормативно-правових актах конституційного, адміністративного, фінансового, цивільного, податкового та митного права [103, с. 162].

І. А. Безклубий визначає банківську діяльність як систематичну підприємницьку діяльність, здійснення якої передбачає вчинення банківських правочинів та операцій і вважає, що звуженим є визначення банківської

діяльності через перелік трьох класичних видів послуг у статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [19, с. 61].

Підсумовуючи, вважаємо, що розкриття сутності «банківської діяльності» вимагає комплексного методологічного підходу та зумовлює певні труднощі в процесі розуміння, а тому пропонуємо розрізнити дану категорію у широкому та вузькому значенні.

У вузькому значенні під банківською діяльністю пропонуємо розуміти банківські операції, здійснювані виключно банківськими установами на підставі ліцензії щодо залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені на власних умовах та на власний ризик; відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб з метою отримання прибутку.

Саме вжиття терміну у вузькому значенні дозволяє виокремити ті банківські операції, які здійснюються виключно банківськими установами та виокремлюють банки з числа інших фінансово-кредитних установ, що відображає вимогу, дотримання якої є необхідною для здійснення таких повноважень як отримання ліцензії.

Оскільки така діяльність є комерційною, тобто містить в собі всі ознаки підприємницької діяльності, як от самостійність, ініціативність, системність, власний ризик, то важливо зробити акцент на тому, що банківська діяльність здійснюється з метою отримання прибутку.

У широкому значенні банківська діяльність – це сукупність операцій, що здійснюються банківськими та іншими кредитно-фінансовими установами. Під кредитно-фінансовими установами прийнято розуміти кредитні спілки, страхові компанії, ломбарди, які виконують такі операції несистематично, а також обслуговують, переважно, обмежене коло клієнтів.

16 вересня 2015 року Верховною Радою було прийнято Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони» внаслідок чого було встановлено

нові принципи нормативно-правової бази для всіх фінансових послуг, в тому числі банківської діяльності.

Відповідно до п. ii ч. 2 ст. 125 Угоди «Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони» банківські та інші фінансові послуги (за винятком страхування) – це:

1) послуги з прийняття вкладів та інших коштів від населення, що підлягають поверненню;

2) послуги з кредитування всіх видів, у тому числі споживчий кредит, кредит під заставу нерухомості, факторинг та фінансування комерційних операцій;

3) фінансовий лізинг;

4) усі платежі і послуги з переказу грошей, зокрема кредитні, розрахункові та дебетові картки, дорожні чеки та банківські тратти;

5) послуги з надання гарантій і поручительства;

6) укладання угод від власного імені або від імені клієнтів на біржі, поза нею або будь-яким іншим чином стосовно:

a) інструментів грошового ринку (зокрема чеків, векселів, депозитних сертифікатів);

b) валюти;

c) похідних інструментів, включаючи ф'ючерси та опціони, але не обмежуючись ними;

d) курсових та відсоткових інструментів, зокрема такі інструменти, як свопи та угоди щодо форвардної відсоткової ставки;

e) переказних цінних паперів;

f) інших оборотних інструментів та фінансових активів, зокрема дорогоцінних металів у зливках;

7) участь у якості агента в емісії всіх типів цінних паперів, зокрема андеррайтинг та розміщення (як у відкритому, так і у закритому порядку) і надання послуг, пов'язаних з такою емісією;

8) посередницькі послуги на грошовому ринку;

9) послуги з управління майном, зокрема готівкове або безготівкове управління, всі форми колективного управління інвестиціями, управління пенсійним фондом, послуги з довірчого зберігання, депозитарного та трастового обслуговування;

10) послуги з клірингу та фінансового управління майном, в тому числі цінні папери, похідні інструменти та інші обігові інструменти;

11) надання та передавання фінансової інформації, обробка фінансових даних і пов'язаного із цим програмного забезпечення;

12) консультативні, посередницькі та інші допоміжні фінансові послуги з усіх видів діяльності, перелічених у підпунктах (1) - (11), зокрема довідки про кредитоспроможність і аналіз кредиту, дослідження та поради з питань інвестицій та портфеля цінних паперів, поради з питань придбання та корпоративної реструктуризації і стратегії [54].

З урахуванням визначення поняття «банківських послуг», закріпленого в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зміст банківської діяльності значно розширюється, оскільки Закон України «Про банки і банківську діяльність» містить лише три види банківських операцій, які охоплюються поняттям «банківської діяльності».

Імплементация Угоди про асоціацію з ЄС потребує нормативного закріплення та врегулювання якісно-нових суспільних відносин на законодавчому рівні, які складають зміст банківської діяльності, з метою забезпечення наближення чинного законодавства України до стандартів Європейського Союзу, а також набуття членства Україною в Європейському Союзі, зокрема це стосується відносин щодо надання послуг з клірингу та фінансового управління майном; посередницьких послуг на грошовому ринку; укладання угод від власного імені або від імені клієнтів на біржі, поза нею або будь-яким іншим чином тощо.

При визначенні об'єкта адміністративно-правової охорони відносин у сфері банківської діяльності необхідно враховувати кілька визначальних

критеріїв. Головний критерій – це регулювання та охорона суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення банківської діяльності (зокрема, фінансова, економічна), похідні критерії – легалізація банківської діяльності, шляхом реєстрації в установленому порядку юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність та отримання особливого дозвільного документу – ліцензії, а також юридичне закріплення специфіки банківської діяльності.

Незважаючи на широкий спектр застосування та спроб тлумачення політико-правової природи феномену адміністративно-правової охорони, єдиний підхід чи сталий погляд в науці адміністративного права є відсутнім, внаслідок чого доцільно звернути увагу на деякі методологічні аспекти.

Теоретичні дослідження адміністративно-правової охорони знайшли свій вияв у наукових працях О. Ф. Зарубинського, О. О. Кравчука, С. О. Мосьондза [57, 74, 99] та деяких інших вчених, але об'єктом дослідження були лише окремі аспекти визначеної проблематики, відносини у сфері банківської діяльності як об'єкт адміністративно-правової охорони вченими не розглядалися.

Труднощі у процесі розуміння цієї категорії пов'язані як із відсутністю комплексних наукових досліджень, так і зі складністю самого інституту адміністративно-правової охорони, що свідчить про високий рівень актуальності даної проблематики.

Варто погодитись із доводами Т. О. Гуржія, що попри сталий інтерес до феномену адміністративно-правової охорони, галузева наука ще не виробила єдиного концептуального погляду на його природу та зміст [41, с. 293].

Сутність правової охорони в адміністративному порядку висвітлює О. І. Харитоновна, яка вважає, що у разі порушення вимоги поводитись певним чином, замість регулятивних правовідносин виникають охоронні (регулятивні трансформуються в охоронні), підставою до чого є припис норми права та вчинення адміністративного делікту. В цьому випадку йдеться вже не про реалізацію встановлених адміністративно-правових регулятивних норм,

якими були визначені вимоги до поведінки зобов'язаного суб'єкта, а про реалізацію положень охоронних адміністративно-правових норм, які передбачають встановлення нових прав та обов'язків [182, с. 28].

Адміністративно-правова охорона вирізняється гуманністю, спрямованістю на переконання населення в доцільності й справедливості заходів, здійснюваних державою, об'єктивній необхідності тих або інших загальнообов'язкових правил. Вона пов'язана із масштабним використанням перевірених практикою засобів організаційної, масово-політичної та виховної роботи, активним формуванням в суспільній свідомості нетерпимого ставлення до антисоціальних проявів [99, с. 106].

Концептуальними щодо визначення поняття адміністративно-правової охорони і, мабуть, єдиними є твердження В. В. Галунька, зокрема адміністративно-правова охорона – це система впорядкованої адміністративно-правовими нормами діяльності публічної адміністрації, що спрямована на попередження правопорушень (профілактику злочинів) та відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що здійснюються засобами адміністративного права з можливістю застосування заходів адміністративного примусу та притягнення винних до адміністративної відповідальності.

Дійсно, адміністративно-правова охорона являє собою цілісну систему різноманітних як за своїм змістом так і сферою застосування заходів, проте їх цілісність забезпечується наявністю однієї мети – захисту охоронюваних законом цінностей, що підпадають під об'єкт адміністративно-правових відносин, при чому застосуванню підлягають не лише охоронні норми, але і регулятивні, наприклад попередження правопорушень, усунення причин і умов, що сприяють їх вчиненню. З цього випливає, що адміністративно-правова охорона як цілісна система може здійснюватися у різних формах: правотворчій – шляхом створення уповноваженими суб'єктами нормативно-правових актів; правозастосовчій – застосування норм, а також винесення владними суб'єктами рішень, обов'язкових для виконання; правоохоронній –

здійснення охорони адміністративно-правових норм із можливістю застосування заходів впливу [7, с. 242-247].

Адміністративно-правова охорона відносин у сфері банківської діяльності здійснюється у наступних формах:

- правотворчій – Національний банк України уповноважений на прийняття нормативно-правових актів щодо регулювання суспільних відносин у процесі здійснення банківської діяльності, зокрема до нормативно-правових актів НБУ належать: постанови, інструкції, положення, правила, що затверджуються постановами Правління Національного банку;

- правозастосовчій – Національний банк України має право на прийняття рішень, обов'язкових для виконання банківськими установами та фізичними особами – вкладниками чи кредиторами, а також іншими особами щодо здійснення державного регулювання відносин у сфері здійснення банківської діяльності;

- правоохоронній – захист Національним банком України суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення банківської діяльності від протиправних посягань, а також попередження правопорушень під загрозою застосування заходів адміністративного примусу.

Поняття адміністративно-правової охорони тісно переплітається із сутністю адміністративно-правового регулювання, оскільки головне призначення кожного із них – державне регулювання суспільних відносин з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів, а також застосування заходів примусу [114, с. 260].

Адміністративно-правове регулювання є складовим елементом більш загальної категорії – правового регулювання, що знаходить свій прояв у різних галузях права, що становлять цілісну систему. Зупинимось на деяких науково-теоретичних положеннях вітчизняних вчених.

У переважній більшості, вченими робиться висновок про те, що правове регулювання – це здійснення державною владою за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів

та ін.) результативного, нормативно-організаційного впливу на суспільні відносини в цілях їх упорядкування, охорони, розвитку у відповідності з суспільними потребами даного соціального устрою [147, с. 210; 148, с. 151].

І. П. Голосніченко вважає, що правове регулювання – це специфічний вплив, особливий порядок, що відзначається підвищеною чіткістю нормативної регламентації. Таким чином дія і вплив права на відносини, їхнє регулювання правом співвідносяться між собою як ціле, особливе і окреме [36, с. 89].

Під банківським регулюванням найчастіше розуміють формування та застосування державою заходів впливу на банківську сферу для досягнення державних цілей (забезпечення грошового обігу, стабільність банківської системи, уникнення монополізації, усунення недоліків міжнародної діяльності банків тощо) [181, с. 25] або як систему заходів, за допомогою яких центральний банк забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків і запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі [87, с. 28; 157, с. 29].

Специфіка адміністративно-правового регулювання полягає у односторонності волевиявлення одного з учасників відносин – це волевиявлення юридично владне, тому йому належить вирішальне значення. Волевиявлення однієї сторони не рівнозначне волевиявленню другої. Пояснюється це перш за все тим, що юридично-владні приписи віднесені до компетенції відповідних суб'єктів виконавчої влади [69, с. 59-60].

Таким чином, розкриваючи зміст та співвідношення понять «адміністративно-правова охорона» та «адміністративно-правове регулювання», спостерігається деяка спорідненість та тотожність, оскільки адміністративно-правове регулювання передбачає комплекс правових засобів, прийомів та методів, за допомогою яких здійснюється упорядкування суспільних відносин, які об'єднані у предмет правового регулювання, проте адміністративно-правова охорона також передбачає застосування вказаного правового інструментарію для впорядкування суспільних відносин.

Тобто в даному випадку можна вести мову про те, що вказані інститути в частині упорядкування суспільних відносин є тотожними, при чому в кожному випадку простежується те, що всі заходи здійснюються державою в особі уповноважених органів та посадових осіб в рамках їхньої компетенції та повноважень в установленій законом формі.

Адміністративно-правове регулювання та адміністративно-правова охорона різняться за своєю метою, яка для адміністративно-правового регулювання визначається як закріплення, охорона, розвиток та регламентація державою суспільних відносин з метою висвітлення волі держави, що проявляється у широкому інструментарії правових засобів та прийомів. Головним призначенням адміністративно-правової охорони є захист суспільних відносин, що є об'єктом правового регулювання від протиправних посягань, тобто адміністративних правопорушень, а також попередження вчиненню правопорушень під приводом застосування заходів державного примусу, в першу чергу – адміністративної відповідальності.

Інтереси держави у процесі здійснення адміністративно-правової охорони відносин у сфері банківської діяльності представляє особливий центральний орган, що здійснює державне управління – Національний банк України.

Чинним законодавством України закріплені основні функції Національного банку, які можна поділити на функції, які вирізняють Національний банк – як банківську установу (наприклад, кредитування, діяльність платіжних систем та систем розрахунків в Україні тощо), а також ті, які виділяють Національний банк України як орган державного управління, що здійснює банківське регулювання та нагляд щодо банківської діяльності (ст. 7 Закону України «Про Національний банк України») [52].

Сутність державного управління у сфері банківської діяльності полягає у здійсненні Національним банком України в рамках наданих йому повноважень впливу на банківські чи кредитно-фінансові установи, з метою стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів

банку, що відображає двоаспектний зміст державного регулювання, з однієї сторони метою виступає охорона суспільних відносин, що складають банківську систему, тобто державний інтерес, з іншої – захист прав і свобод, законних інтересів громадян, інших фізичних осіб, які є кредиторами банківських установ, тобто приватний інтерес.

Відповідно до ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у формі адміністративного регулювання, а саме: 1) реєстрації банків і ліцензування їх діяльності; 2) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; 3) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; 4) нагляд за діяльністю банків; 5) надання рекомендацій щодо діяльності банків [48].

Перераховані форми адміністративного регулювання діяльності банків утворюють цілісну системи та свідчать про наявність управлінського циклу, який можна розділити на декілька етапів.

Перший етап цього циклу полягає у встановленні вимог та обмежень щодо діяльності банків шляхом створення правових норм, які регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, а також відповідальність за порушення банківського законодавства, тобто в першу чергу, адміністративне регулювання здійснюється в правовій формі шляхом видання нормативно-правових та індивідуально-правових актів.

Другим етапом є реєстрація банків і ліцензування їх діяльності, за результатами якого юридичні особи, набувають статусу банківської установи та отримують здатність бути учасниками правовідносин у сфері здійснення банківської діяльності.

Третім етапом є нагляд за діяльністю банків відповідно до статті 1 Закону України «Про Національний банк України», банківський нагляд – це система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими кредитно-

фінансовими установами у процесі їх діяльності законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників.

За результатами здійснення банківського нагляду у випадку виявлення відхилень від закріплених у законодавстві або нормативно-правових актах НБУ правил, в залежності від їх характеру і можливих наслідків, Національний банк має право застосовувати до банків чи інших кредитно-фінансових установ заходи впливу адміністративного чи фінансового характеру, які передбачені статтями 73 та 74 Закону України «Про банки і банківську діяльність», або надавати певні рекомендації щодо діяльності банківських установ. Отже, вказані дії є завершальним етапом управлінського циклу.

Таким чином, форма державного регулювання банківської діяльності у вигляді банківського нагляду включає інститут адміністративної відповідальності, виходячи з цього, банківський нагляд можна розглядати в двох аспектах – організаційному і функціональному.

В першому випадку банківський нагляд є системою державних органів, наділених повноваженнями щодо здійснення контролю за дотриманням банками та іншими кредитно-фінансовими установами вимог законів та інших нормативно-правових актів у сфері банківської діяльності.

В другому випадку банківський нагляд можна розглядати як діяльність, що здійснюється уповноваженими державними органами і полягає у контролі за дотриманням банками та іншими кредитно-фінансовими установами вимог законів та інших нормативно-правових актів у сфері банківської діяльності, а також застосуванні до них заходів впливу при порушенні зазначених вимог.

Вище перелічені положення закріплені законодавцем у визначенні поняття банківського нагляду як системи контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства

України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [52].

Виходячи із наведеної законодавцем позиції, спостерігається нормативне закріплення державного регулювання відносин у сфері банківської діяльності як елементу адміністративно-правової охорони, а, отже, і адміністративно-правового регулювання. При чому, процес державного управління характеризується як упорядкуванням суспільних відносин так і охороною державою відносин у сфері банківської діяльності, в особі уповноваженого органу – Національним банком України - від протиправних посягань шляхом здійснення нагляду за діяльністю банків.

З даного твердження випливає і те, що банківський нагляд включає інститут адміністративної відповідальності: з однієї сторони спостерігається державний вплив, який здійснюється органом адміністративної юрисдикції – Національним банком України, спрямований на регулювання банківської діяльності, з іншої – захист з боку держави суспільних відносин у сфері банківської діяльності, шляхом застосування санкцій адміністративного характеру у випадку порушення правових норм та попередженні правопорушень шляхом здійснення банківського нагляду.

Заслуговують на увагу також підходи щодо визначення поняття «банківського нагляду» вітчизняними науковцями, зупинимось на деяких із них.

Вчені В. Романишин та Ю. Уманців поняття «банківський нагляд» розглядають у вузькому та широкому значеннях. Причому за вузьким розумінням – це цілісний і неперервний моніторинг за діяльністю банків з метою забезпечення надійності та стійкості окремих банків та банківської системи загалом, а в широкому – банківський нагляд є системою, яку використовує держава, щоб гарантувати стабільність фінансової системи країни, її безпеку і здоров'я [154, с. 255].

Банківський нагляд є однією із форм управлінської діяльності держави, оскільки, за твердженням М. Суржинського, у зазначених відносинах

центральний банк реалізує функцію державного управління банківським сектором. Банківський нагляд є сферою, яка повинна розглядатися як об'єкт державного управління, а діяльність банків – як сфера суспільного життя, де управлінська діяльність держави може бути необхідною, бажаною або доцільною [173]. На думку Л. Г. Кльоби банківський нагляд – це функція уповноважених органів, які коригують роботу банківських установ відповідно до законодавчо-нормативних норм і правил, а також певною мірою займаються нормотворчістю [63, с. 221].

За умови повної відсутності банківського нагляду держава отримує потенційні умови для фінансових правопорушень та зловживань, великі ризики банкрутства банку, понесені вкладниками (а не засновниками) збитки, втрату довіри до банківської сфери, а, отже, й різке зменшення надходження вільних коштів у банківський обіг, послаблення вітчизняного ринку позичкових капіталів, зменшення вкладання коштів у виробництво, втрату зацікавленості інвестора, послаблення національної валюти тощо [126, с. 152].

Надійний ефективний банківський нагляд – це суспільний товар, який неможливо придбати на ринку, але який, разом зі зваженою макроекономічною політикою, відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності будь-якої країни [184, с. 320].

Характеризуючи визначення банківського нагляду, особливо важливими постають його характерні ознаки. Так, згідно із ч. 9 ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» Національний банк України здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду, а ч. 3 ст. 71 вказаного закону конкретизує періодичність реалізації вказаних форм, а саме – перевірка банків здійснюється відповідно до плану, затвердженого Національним банком України, планова перевірка здійснюється не частіше одного разу на рік, що свідчить про системний характер здійснення банківського нагляду [48].

Порядок та підстави проведення перевірок діяльності банківських установ в процесі здійснення банківського нагляду здійснюється відповідно до

підзаконних нормативно-правових актів НБУ, зокрема таким актом є Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок затверджене Постановою Правління Національного банку України від 17.07.2001 р. № 276 [142].

Структурним елементом банківського нагляду є контроль, який в науковій літературі визначається по різному: як виконання законів, рішень; як перевірка, спостереження з метою перевірки; як одна із форм здійснення влади, що забезпечує дотримання встановлених приписів [188, с. 92], але в даній ситуації контроль реалізується у здійсненні досліджень або спостережень за станом дотримання законності в діяльності банківських чи інших фінансово-кредитних установ, а також у вчиненні активних дій Національним банком України щодо застосування за результатами контролю заходів впливу в разі порушення законодавства про банки і банківську діяльність.

Таким чином, сутність адміністративно-правової охорони знаходить своє закріплення шляхом встановлення заходів адміністративного примусу, які можуть застосовуватися за порушення в процесі здійснення банківської діяльності, а також за порушення норм, які визначають правовий статус банків, інших кредитних організацій, встановлення порядку здійснення банківського контролю і нагляду та реалізації заходів адміністративного примусу у сфері банківської діяльності.

Ще однією характерною особливістю банківського нагляду є те, що він спрямований на забезпечення дотримання банками та іншими кредитно-фінансовими установами у процесі їх діяльності законодавства України і встановлених нормативів, внаслідок чого реалізується мета банківського нагляду.

З урахуванням ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. Наглядова діяльність Національного банку

України охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків, банківські групи, учасників банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог цього Закону щодо здійснення банківської діяльності [48].

Банківський нагляд складається з таких етапів: 1) реєстрація банку; 2) ліцензування банку; 3) здійснення моніторингу банку – безвиїзної інспекції, а також виїзної цільової або комплексної інспекції банку в законодавчо встановлені терміни або в разі виникнення необхідності; 4) визначення рейтингової оцінки банку; 5) вживання заходів щодо усунення недоліків роботи банку: а) непримусових заходів (лист-попередження або лист із зобов'язаннями); б) примусових заходів (підвищення норми резервів, штрафи, уведення тимчасової адміністрації, реорганізація або ліквідація); 6) уведення режиму фінансового оздоровлення, що є комплексом примусових і непримусових заходів; 7) проведення повторної цільової інспекції для з'ясування того, чи упорався банк з проблемами; 8) ліквідація банку в разі банкрутства або відкликання ліцензії [165, с. 219].

О. В. Прилуцький вважає, що у стабільному функціонуванні банків і банківської системи України важливу роль відіграє банківський нагляд, спрямований на зміцнення надійності банківської діяльності, на попередження їх банкрутств. Банки, що перебувають у стані фінансової скрути, за ініціативою НБУ або заявою кредиторів можуть бути ліквідовані. Практика банківського нагляду свідчить, що здебільшого ліквідація банків відбувається за ініціативою НБУ. У підтримці та зміцненні законності в банківській сфері помітна роль належить правовим заходам впливу. Залежно від конкретного виду скоєного правопорушення до порушників-фізичних осіб – застосовуються адміністративні, дисциплінарні чи кримінально-правові заходи впливу [146, с. 15].

Таким чином, з урахуванням положень, закріплених у чинному законодавстві України, та, виходячи із правової природи банківського

нагляду, можна зробити висновок, що банківський нагляд є невід'ємним, структурним елементом державного управління.

При чому вважаємо за доцільне характеризувати банківський нагляд як елемент більш вузької категорії – державного регулювання, оскільки здійснення банківського нагляду в особі уповноваженого державою органу – Національного банку України проводиться з метою забезпечення як державних (охорона суспільних відносин, що складають банківську систему) так і приватних інтересів (захист прав і свобод, законних інтересів громадян, інших фізичних осіб, які є кредиторами банківських установ), що свідчить про впорядкування суспільних відносин у сфері банківської діяльності з метою забезпечення її у відповідності до норм закону, а також забезпечення балансу між державними та приватними інтересами, при чому пріоритетне положення займають приватні інтереси.

Виходячи з цього, банківський нагляд включає інститут адміністративної відповідальності: з однієї сторони спостерігається державний вплив, який здійснюється органом адміністративної юрисдикції – Національним банком, спрямований на регулювання банківської діяльності, з іншої – захист з боку держави суспільних відносин у сфері банківської діяльності, шляхом застосування санкцій адміністративного характеру у випадку порушення правових норм та попередженні вчинення правопорушень у майбутньому.

Таким чином, однією із основоположних та суспільно-значущих форм здійснення адміністративного регулювання банківської діяльності є банківський нагляд, враховуючи його специфіку як форму адміністративного регулювання відносин у сфері банківської діяльності, можна стверджувати, що адміністративна відповідальність, яка вживається крізь призму управлінської концепції у значенні особливого механізму державного регулювання та засобу охорони суспільних відносин, є частиною, структурним елементом банківського нагляду.

Безумовно це проявляється у регулюванні суспільних відносин у сфері банківської діяльності від імені держави з метою забезпечення стабільності

банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках шляхом застосування Національним банком заходів впливу у випадку порушення банківського законодавства, перелік та порядок застосування яких закріплено законодавчими актами України.

Що стосується адміністративно-правової охорони, то, з огляду на її мету, спостерігається тісний взаємозв'язок не лише із адміністративно-правовим регулюванням, але й інститутом адміністративної відповідальності, оскільки одним із ключових завдань інституту адміністративної відповідальності є охорона суспільних відносин від протиправних посягань, підтвердженням цьому є закріплення законодавцем у ст. 1 КУпАП положення, що основним завданням адміністративного законодавства є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством [66].

А, отже, сутність адміністративно-правової охорони набуває нормативної форми та знаходить своє закріплення в рамках здійснення як державного управління так і реалізації концептуальних завдань адміністративної відповідальності, оскільки вести мову про самостійність адміністративно-правової охорони неможливо, бо сутність останньої реалізується шляхом формування правосвідомості у суб'єктів, що підпадають під державне регулювання та комплексу заходів, спрямованих на врегулювання суспільних відносин, але з метою захисту від протиправних посягань, що свідчить про те, що механізм державного управління, застосовуючи лише елемент адміністративно-правової охорони, є, по суті, логічно не завершеним та неповним, адже нормативне закріплення суспільних відносин як таких, що захищаються державою, не означає, що весь спектр заходів, якими оперує

адміністративно-правова охорона, будуть реалізовані, а тому здійснення адміністративно-правової охорони припускає можливість застосування заходів державного примусу – адміністративного стягнення, яке виступає мірою адміністративної відповідальності.

Таким чином, адміністративно-правова охорона знаходить свій розвиток та нормативно-правове закріплення лише в рамках здійснення адміністративно-правового регулювання та державного управління в тому числі, отримавши свій подальший розвиток в інституті адміністративної відповідальності.

Характеризуючи відносини у сфері банківської діяльності як об'єкт адміністративно-правової охорони, слід підсумувати, що в науці адміністративного права проблема визначення об'єкта адміністративно-правового регулювання, а отже і адміністративно-правової охорони, характеризується наявністю двох точок зору.

Відповідно до першої – об'єкт адміністративно-правового регулювання розглядається як елемент державного управління, а, отже, може набувати статусу як об'єкта, так і суб'єкта державного управління [94, с. 8].

Друга позиція передбачає, що об'єкт правового регулювання включає як матеріальні, так і нематеріальні блага, діяння суб'єктів і об'єктів публічного управління, а, отже, відбувається ототожнення із об'єктом адміністративно-правових відносин [186, с.17].

Як стверджує О. М. Бандурка, до особливостей державного управління відносяться системні компоненти: суб'єкти та об'єкти. Головна особливість об'єкта – це те, що ним є організоване суспільство в цілому. Безпосередніми об'єктами, на які справляє вплив той чи інший конкретний суб'єкт, є підвідомчі йому сфери державного управління [9, с. 35-39].

Оскільки адміністративна відповідальність виступає елементом механізму державного управління та засобом охорони суспільних відносин, які потрапляють у сферу державного управління, то цілком очевидно, що об'єкт адміністративно-правової охорони необхідно визначати також з точки

зору елемента державного управління, а саме – як сукупність суспільних відносин, що перебувають у віданні державного управління.

Виходячи із висвітлених позицій та загальнонаукових концепцій адміністративного права, пропонуємо авторське визначення адміністративно-правової охорони відносин у сфері банківської діяльності як комплекс заходів, здійснюваних уповноваженими суб'єктами, спрямованих на врегулювання та захист адміністративно-правових відносин, що виникають у процесі здійснення банківської діяльності, від протиправних посягань, а також попередження правопорушень під загрозою застосування заходів адміністративного примусу.

Висновки до Розділу 1.

1. Для цілей даного дослідження під терміном «адміністративна відповідальність» пропонується розуміти застосування в адміністративному порядку уповноваженими законом органами (їх посадовими особами) передбачених законом стягнень або санкцій до невідповідних їм осіб, що вчинили передбачені законом правопорушення. При цьому з позицій системного підходу під адміністративною відповідальністю будемо розуміти елемент механізму державного управління, який є різновидом державно-управлінських відносин та виступає засобом охорони всіх суспільних відносин, які потрапляють у сферу державного управління, що відображає сутність адміністративної відповідальності крізь призму управлінської концепції.

2. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність переважним чином знаходить своє відображення в рамках каральної (накладення адміністративних стягнень та інших санкцій за вчинювані правопорушення) та управлінської (здійснення адміністративного регулювання, як однієї із форм державного регулювання відносин у сфері банківської діяльності, органом адміністративної юрисдикції – Національним банком України) концепції.

3. Адміністративна відповідальність характеризується загальними ознаками, такими, що притаманні їй як різновиду юридичної відповідальності: 1) наявність державного примусу, його нормативність; 2) обумовлюється правопорушенням і настає після нього та спрямована на правопорушника, 3) має негативні наслідки для особи правопорушника у вигляді визначених санкцією юридичної норми правообмежень, які застосовуються у процесі правозастосовчої діяльності державних органів, тобто у процесуальній формі, та спеціальними ознаками: 1) адміністративне правопорушення – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на охоронювані законом права та інтереси та характеризується відносно

невисоким ступенем суспільної небезпеки і є підставою для адміністративної відповідальності; 2) суб'єктним складом: накладається уповноваженими на те державою суб'єктами, перелік яких закріплюється адміністративним законодавством; 3) суб'єктами адміністративної відповідальності є як фізичні, так і юридичні особи; 4) метою виступає охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами, виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття; 5) порядок застосування характеризується особливим спрощеним процесуальним режимом застосування заходів примусу; 6) заходи адміністративної відповідальності застосовуються органами і посадовими особами по відношенню до не підпорядкованих їм по службі осіб, при цьому вони не є працівниками одного колективу і не пов'язані службово-трудовами відносинами.

4. Відносини у сфері банківської діяльності виступають особливим об'єктом, що перебуває під впливом державного регулювання, оскільки банківські установи та діяльність, що пов'язана із виконанням їх функцій та реалізації статутних завдань, є невід'ємними складовими елементами фінансової системи, яка посідає центральне місце в системі економіки держави, в той же час, метою функціонування всієї банківської системи є правове забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків в Україні, створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту законних інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника, а також забезпечення обігу валютних цінностей, здійснення валютних операцій, відкриття та збереження валютних рахунків як на території України, так і за її межами, проведення готівкових та

безготівкових розрахунків, що набуває все більшої актуальності за часів світової фінансової кризи.

6. У вузькому розумінні під банківською діяльністю необхідно розуміти банківські операції, здійснювані виключно банківськими установами на підставі ліцензії, залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик; відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб, з метою отримання прибутку. У широкому значенні банківська діяльність – це сукупність операцій, що здійснюються банківськими та іншими кредитно-фінансовими установами.

8. Адміністративно-правова охорона відносин у сфері банківської діяльності – це комплекс заходів, здійснюваних уповноваженими суб'єктами, спрямованих на врегулювання та захист правових відносин, що виникають у процесі здійснення банківської діяльності від протиправних посягань, а також попередження правопорушень під загрозою застосування заходів адміністративного примусу.

9. Адміністративно-правова охорона відносин у сфері банківської діяльності здійснюється у наступних формах:

- правотворчій – Національний банк України уповноважений на прийняття нормативно-правових актів щодо регулювання суспільних відносин у процесі здійснення банківської діяльності, зокрема до нормативно-правових актів НБУ належать: постанови, інструкції, положення, правила, що затверджуються постановами Правління Національного банку України;

- правозастосовчій – Національний банк України має право на прийняття рішень обов'язкових для виконання банківськими установами та фізичними особами – вкладниками чи кредиторами, а також іншими особами щодо здійснення державного регулювання відносин у сфері здійснення банківської діяльності;

- правоохоронній – захист суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення банківської діяльності, від протиправних посягань, а також

попередження правопорушень під загрозою застосування заходів адміністративного примусу.

10. Сутність державного регулювання банківської діяльності полягає у здійсненні Національним банком України в рамках наданих йому повноважень впливу на банківські чи кредитно-фінансові установи з метою стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку, що відображає двоаспектний зміст державного регулювання, з однієї сторони метою виступає охорона суспільних відносин, що складають банківську систему, тобто державний інтерес, з іншої – захист прав і свобод, законних інтересів громадян, інших фізичних осіб, які є кредиторами банківських установ, тобто – приватний інтерес.

11. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність має розглядатись як невід'ємна складова банківського нагляду, здійснюваного Національним банком України, а на більш високому рівні узагальнення – як один із засобів державного регулювання діяльності банків.

РОЗДІЛ 2.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО БАНКИ І БАНКІВСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

2.1 Особливості підстав адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, які вчиняються фізичними особами

Єдиним на сьогодні джерелом, яке встановлює адміністративну відповідальність фізичних осіб за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, є Кодекс України про адміністративні правопорушення.

В залежності від тієї ознаки, яка лежить в основі поділу всіх адміністративних правопорушень законодавства про банки і банківську діяльність, останні можна класифікувати на різні групи, при чому в науці адміністративного права пропонуються різні класифікуючі ознаки, а інколи останні до уваги не беруться.

Наприклад, М. І. Трипольська розподіляє банківські правопорушення на дві групи: 1) за формою зовнішнього вираження (на ті, що вчиняються у формі дії та ті, що вчиняються у формі бездіяльності); 2) за критерієм видового об'єкта банківського правопорушення: а) правопорушення у сфері ведення банківської звітності та інформування Національного банку України; б) порушення порядку здійснення банківських операцій; в) порушення ліцензійних умов; г) невиконання вимог Національного банку України; д) порушення економічних нормативів [178, с. 127-130].

Деякі науковці не наводять класифікуючі ознаки, але пропонують здійснювати поділ правопорушень на різні підгрупи в цілому, наприклад М. Чернов поділяє банківські правопорушення на такі групи: 1) склади правопорушень у сфері банківської діяльності, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення; 2) склади правопорушень у сфері

банківської діяльності, передбачені банківським законодавством і нормативно-правовими актами Національного банку України; 3) склади правопорушень у сфері банківської діяльності, передбачені іншими законодавчими актами [187, с. 104].

На нашу думку, класифікація адміністративних правопорушень у сфері банківської діяльності для нашої роботи не є принциповою. Але серед усіх адміністративних правопорушень, які тим чи іншим чином пов'язані зі сферою банківської діяльності, необхідно виділити такі, які дійсно є порушеннями законодавства про банки і банківську діяльність. Відповідно слід сформулювати підхід, який дасть можливість його визначення.

Як було показано у першому розділі дисертації, адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність є складовою банківського нагляду і, на вищому рівні, є однією із форм адміністративного регулювання банківської діяльності. Оскільки банківський нагляд є виключною прерогативою Національного банку України, то, у першу чергу, до переліку відповідних правопорушень слід включити такі, справи про вчинення яких розглядаються посадовими особами НБУ. Це свідчить про те, що ці правопорушення виявляються саме працівниками НБУ під час здійснення ними наглядової діяльності.

Крім того, до них треба віднести ті адміністративні правопорушення, протоколи про вчинення яких складаються посадовими особами НБУ, що також свідчить про можливість їх виявлення в процесі здійснення банківського нагляду.

Відповідно до статті 234-3 КУпАП, Національний банк України розглядає справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням порядку здійснення операцій з електронними грошима (стаття 163-14), порушенням банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України або здійсненням ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку (стаття 166-5), порушенням порядку припинення юридичної особи (частини третя, четверта статті 166-6),

порушенням законів України та нормативно-правових актів Національного банку України щодо здійснення нагляду (оверсайту) платіжних систем (стаття 166-20) [66].

Від імені Національного банку України розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право Голова Національного банку України та його заступники, керівники територіальних управлінь Національного банку України та їх заступники, уповноважені правлінням Національного банку України керівники структурних підрозділів Національного банку України та їх заступники, які забезпечують виконання функцій Національного банку України з нагляду (оверсайту) та контролю.

Відповідно до статті 254 КУпАП, посадові особи НБУ складають протоколи про адміністративні правопорушення передбачені, крім вищевказаних, ще й статтями 163-12 та 166-8 КУпАП у частині, що стосується правопорушень у галузі банківської діяльності та банківських операцій.

Але діяльністю, тісно пов'язаною із адміністративно-юрисдикційною діяльністю НБУ, є аналогічна діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Це обумовлено тим, що частину заходів впливу НБУ, передбачених статтею 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», реалізує саме цей Фонд. У першу чергу мова йде про примусову ліквідацію банків. Власне ця сфера і знайшла відображення в положеннях КУпАП. Так, відповідно до статті 234-4 КУпАП, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб розглядає справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з протидією тимчасовій адміністрації, ліквідації банку та з порушенням законодавства у сфері гарантування вкладів фізичних осіб, нормативно-правових актів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (статті 166-7, 166-19).

Від імені Фонду гарантування вкладів фізичних осіб розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право директор-розпорядник Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та його заступники.

Розглянемо особливості складів зазначених вище адміністративних правопорушень більш докладно.

Відповідно до статті 163-14, порушення законів України та нормативно-правових актів Національного банку України щодо порядку здійснення операцій з електронними грошима тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб юридичної особи-суб'єкта господарювання – від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Дія, передбачена частиною першою цієї статті, вчинена особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке ж порушення, тягне за собою накладення штрафу від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Як впливає зі змісту наведеної статі, об'єктивна сторона даного адміністративного правопорушення полягає у порушенні законів України та нормативно-правових актів Національного банку України щодо порядку здійснення операцій з електронними грошима. Особливістю даної норми є те, що вона є відсилочною і не містить конкретного описання ознак протиправного діяння.

Нормативно-правовими актами Національного банку України, відповідно до частини 2 статті 57 Закону України «Про Національний банк України» є постанови Правління Національного банку, а також інструкції, положення, правила, що затверджуються постановами Правління Національного банку [52].

Особливості випуску електронних грошей і здійснення операцій з ними встановлено статтею 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», згідно з якою електронні гроші – одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі [53].

Випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк. Випуск електронних грошей здійснюється шляхом їх надання користувачам або

комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти. Користувачем електронних грошей може бути суб'єкт господарювання або фізична особа. Користувач-суб'єкт господарювання – має право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг. Користувач-фізична особа – має право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг і переказувати електронні гроші іншим користувачам – фізичним особам.

Користувач-суб'єкт господарювання – має право отримувати електронні гроші та пред'являти їх для погашення лише в обмін на безготівкові кошти. Суб'єкт господарювання, який приймає електронні гроші як оплату платежу за товари, роботи, послуги, має право використовувати отримані електронні гроші виключно для обміну на безготівкові кошти або повертати їх користувачам у разі повернення ними товарів, придбаних за електронні гроші.

З огляду на зазначене, електронні гроші випускаються і іншими, крім Національного банку України, банками, є електронним замінником банкнот і монет та грошовим зобов'язанням емітента. Електронні гроші використовуються як засіб здійснення платежів, приймаються обмеженим колом осіб, надаються емітентом в обмін на кошти у готівковій або безготівковій формі і, відповідно до законів України, не є валютними цінностями та грошовими коштами [79].

До числа нормативно-правових актів Національного банку України щодо порядку здійснення операцій з електронними грошима належить «Положення про електронні гроші в Україні», затверджене Постановою Правління НБУ від 04.11.2010 р. [131].

Таким чином, з урахуванням диспозиції вказаної статті, можна стверджувати, що для кваліфікації адміністративного правопорушення за вказаною статтею достатнім є порушенням будь-якої зобов'язуючої чи забороняючої норми вищезазначених нормативно-правових актів в процесі здійснення операцій з електронними грошима.

Характеризуючи особливості адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 163-14 КУпАП, слід зазначити, що за статистичними даними Державної служби статистики України за 2013 рік в провадженні не знаходилось жодної справи за ознаками порушення ст. 163-14 КУпАП [10, с. 26], за 2014 рік в провадженні знаходилось лише 17 адміністративних справ [11, с. 26].

Крім того, об'єктивна сторона ст. 163-14 КУпАП цілком охоплюється ст. 166-5 КУпАП, оскільки остання відображає ознаки порушення банківського законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, нормативно-правових актів Національного банку України, а диспозиція статті 163-14 КУпАП закріплює відповідальність за порушення законів України та нормативно-правових актів Національного банку України щодо порядку здійснення операцій з електронними грошима.

Таким чином, порядок здійснення операцій з електронними грошима охоплюється об'єктивною стороною статті 166-5 КУпАП – порушення банківського законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, нормативно-правових актів Національного банку України, внаслідок чого ст. 163-14 КУпАП вважаємо за доцільне скасувати.

На відміну від попередньої розглянутої статті, стаття 166-5 містить вже кілька самостійних складів адміністративних правопорушень, зокрема:

- порушення, які стосуються пов'язаних з банком особами або інших осіб, які відповідно до закону можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України, крім порушень, зазначених у статті 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», у тому числі подання недостовірної (неповної) звітності, зокрема, щодо якості активів, проведення операцій із пов'язаними з банком особами, суті операцій або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку;

- дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони призвели до віднесення банку до категорії проблемних;
- порушення законів України та нормативно-правових актів Національного банку України, які регулюють переказ коштів в Україні;
- порушення встановлених Національним банком України загальних параметрів моніторингу з метою ідентифікації помилкових та неналежних переказів із застосуванням електронних платіжних засобів;
- неповідомлення про помилкові/неналежні перекази та суб'єктів цих переказів інших членів/учасників платіжної системи.

У частині першій даної статті використано спосіб викладення об'єктивної сторони у вигляді відсилочної норми із конкретизацією окремих діянь та певними виключеннями. Даний спосіб викладення диспозиції норми потребує декількох коментарів.

Об'єктивна сторона вказаного адміністративного правопорушення передбачає наявність порушення банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України, тому вважаємо за необхідне в рамках розгляду складу даного адміністративного правопорушення, а також інших статей, які містять поняття «банківське законодавство», звернути увагу на деякі методологічні проблеми визначення вказаної дефініції.

В. В. Сущенко зазначає, що термін «законодавство» є фундаментальною категорією загальної теорії права. Незважаючи на те, що цей термін характеризується традиційністю та усталеністю його використання, однозначного тлумачення поняття «законодавство» на семантичному (словниковому) і загальнотеоретичному рівні в правовій науці й практиці, на жаль, немає [174].

З даного приводу, Конституційний Суд України у рішенні за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 09.07.1998 р., вирішив, що термін «законодавство», що вживається у частині третій статті 21

Кодексу законів про працю України ... треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України [153].

Проте, вказане рішення було прийнято виключно в рамках Кодексу законів про працю, а, отже, термін «законодавство», запропонований колегією суддів, не стосується відносин у сфері банківської діяльності та банківського законодавства і, таким чином, носить швидше інформаційний, ніж практичний характер.

В юридичній науці серед вчених існує чимало дискусій та пропозицій, щодо визначення змісту поняття «законодавство», вважаємо за необхідне висловити власну думку з даного приводу, оскільки проблема визначення поняття «законодавство», а отже і «банківського законодавства», впливає на ступінь кваліфікації не лише вказаного складу адміністративного правопорушення, але й інших, які є предметом дослідження дисертаційної роботи.

Велика кількість законів, залежно від сфери суспільних відносин, яку вони покликані врегулювати, містять вказівку на те, що слід вважати законодавством у відповідній сфері правового регулювання, або ж безпосередньо в конкретному законі визначається зміст поняття законодавства [103, с. 103]. Наприклад, згідно із ст. 3 Закону України «Про захист економічної конкуренції» законодавство про захист економічної конкуренції складається із цього Закону, законів України «Про Антимонопольний комітет України», «Про захист від недобросовісної конкуренції», інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до цих законів [50], тобто цілком можна стверджувати, що антимонопольним законодавством є чинні нормативно-правові акти, які містять положення щодо попередження, обмеження та припинення монополістичної діяльності й недобросовісної конкуренції.

Досить часто під поняттям «законодавство» в певній сфері суспільних відносин розуміють будь-які нормативні акти, в т. ч. нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування. Наприклад, згідно із ч.2 ст. 216 КУпАП, правомочність засідань інших колегіальних органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, встановлюється законодавством України. Так, рішенням виконавчого комітету Вінницької міської ради від 20.12.2012 р. № 3213 було затверджено Положення про адміністративну комісію при виконавчому комітеті Вінницької міської ради [151], тим самим акт органів місцевого самоврядування став складовим елементом поняття законодавства.

Приєднуємось до позиції М. А. Самбора, який зазначає, що є неприпустимим існування широкого, вузького і найширшого значення поняття «законодавство», адже використання цього поняття має безпосереднє відношення до забезпечення прав, свобод та інтересів громадян, а також визначення повноважень органів влади та управління в правовідносинах із фізичними та юридичними особами [156, с. 137].

Таким чином ми вважаємо, що під поняттям «законодавство», з урахуванням пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, яка закріплює, що виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, а також діяння, що є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями як підстави кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, та відповідальність за такі діяння, необхідно розуміти виключно закони України [72].

В підтвердження нашої позиції, вважаємо за доцільне звернути увагу на зміст ст. 2 КУпАП, яка закріплює позицію, що законодавство України про адміністративні правопорушення складається з цього Кодексу та інших законів України, а, отже, поняття «банківське законодавство», яке закріплено у КУпАП, необхідно визначати як сукупність законів, що закріплюють порядок здійснення банківської діяльності в Україні.

Узагальнюючи вищенаведені позиції, можна запропонувати власний підхід до тлумачення терміну «банківське законодавство». Перш за все, до банківського законодавства не відносяться нормативно-правові акти НБУ, оскільки вони чітко відділяються завдяки конструкції «банківське законодавство та нормативно-правові акти НБУ». Дана конструкція використовується і у Законі України «Про банки і банківську діяльність», і в КУпАП, і в нормативно-правових актах НБУ.

До актів банківського законодавства не відносяться нормативно-правові акти Президента України та Кабінету Міністрів України в силу того, що правове регулювання банківської діяльності на підзаконному рівні є виключною прерогативою НБУ.

Відтак, актами банківського законодавства можна вважати лише закони. До того ж, виходячи із сформульованих нами вище положень щодо зв'язку банківського нагляду із державним регулюванням у відповідній сфері, до таких законів слід віднести тільки ті, контроль за дотриманням яких відноситься до наглядової компетенції НБУ.

Що стосується актів, до яких відсилає диспозиція частини першої статті 166-5 КУпАП, то слід зазначити, що особливості подання звітності уповноваженими суб'єктами визначеними диспозицією ч.1 ст. 166-5 КУпАП як суб'єкти адміністративного правопорушення, що закріплено Постановою Національного банку України «Про затвердження Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України» від 19.03.2003 р. [133].

У зв'язку з необхідністю визначення поняття «ризикових операцій» Національним банком листом від 06.04.2015 р. затверджено «Рекомендації щодо ознак ризикових операцій», зокрема в цих рекомендаціях містяться конкретні ознаки тих банківських операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку [80].

Склад адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 166-5 КУпАП, відрізняється від викладеного у частині першій тим, що

він є матеріальним, тобто як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони містить шкідливі наслідки. При кваліфікації адміністративного правопорушення за ч.2 ст. 166-5 КУпАП, обов'язковим є настання суспільно-шкідливого наслідку у вигляді віднесення банку до категорії проблемних.

Відповідно до ч.1 ст. 2 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб в Україні» проблемний банк – банк, щодо якого Національний банк України прийняв рішення про віднесення до категорії проблемних у порядку, передбаченому Законом України «Про банки і банківську діяльність» і нормативно-правовими актами Національного банку України.

Згідно із частиною 1 статтею 75 вказаного закону Національний банк України зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії проблемних за умови його відповідності хоча б одному з таких критеріїв: 1) банк допустив зменшення розміру регулятивного капіталу та/або нормативів капіталу банку, встановленого законом та/або нормативно-правовими актами Національного банку України, на 10 і більше відсотків протягом звітного місяця; 2) банк не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав п'ять і більше робочих днів тому; 3) системне порушення банком законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; 4) банк порушив вимоги законодавства щодо порядку подання та/або оприлюднення звітності, в тому числі подав Національному банку України та/або оприлюднив недостовірну звітність, що призвело до суттєвого викривлення показників фінансового стану банку; 5) систематичне незабезпечення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку [56].

Таким чином спектр протиправних діянь, які охоплюються першими двома частинами статті 166-5 КУпАП є надзвичайно широким.

Частина 3 статті 166-5 КУпАП містить самостійний склад адміністративного правопорушення, об'єктивна сторона якого полягає у порушенні законів України та нормативно-правових актів Національного банку України, які регулюють переказ коштів в Україні.

До складу законів України, які регулюють переказ коштів в Україні належить Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. [53]; до нормативно-правових актів НБУ, які регулюють переказ коштів в Україні: Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті» від 16.08.2006 р. [134], Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» від 21.01.2004 р. [135], Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України» від 16.12.2002 р. [136], Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України» від 29.12.2000 р. [137], Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів і змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 28.07.2008 р. [145].

Адміністративне правопорушення є із формальним складом та вважається закінченим із моменту порушення будь-якого закону чи нормативно-правового акту НБУ, що регулює переказ коштів в Україні, при чому термін «порушення» означає вчинення чи утримання від вчинення конкретних дій всупереч імперативним приписам, закріпленими вказаними нормативно-правовими актами.

Частина 4 статті 166-5 КУпАП містить самостійний склад адміністративного правопорушення, об'єктивна сторона якого полягає у

порушенні встановлених Національним банком України загальних параметрів моніторингу з метою ідентифікації помилкових та неналежних переказів із застосуванням електронних платіжних засобів.

Аналогічно до визначення об'єктивної сторони ч. 3 ст. 166-5 КУпАП термін «порушення» означає вчинення чи утримання від вчинення конкретних дій всупереч імперативним приписам, закріпленими нормативно-правовими актами Національного банку України.

Специфіка диспозиції ч. 4 ст. 166-5 КУпАП полягає у порушенні нормативно-правових актів НБУ, які визначають параметри моніторингу з метою ідентифікації помилкових чи неналежних переказів із застосування електронних платіжних систем. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» електронний платіжний засіб – платіжний інструмент, який надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ.

Моніторинг – діяльність емітента/еквайра щодо контролю за операціями, які здійснюються із застосуванням електронних платіжних засобів, з метою виявлення та запобігання помилковим та неналежним переказам. За дорученням емітента/еквайра моніторинг за умови дотримання вимог щодо збереження конфіденційності інформації може проводити юридична особа, що надає емітенту/еквайру послуги з оброблення даних (послуги процесингу).

Емітентом електронних платіжних засобів виступає банківська установа, що є учасником платіжної системи та здійснює емісію електронних платіжних засобів. Еквайрингова установа (еквайр) – юридична особа, яка здійснює еквайринг, тобто послуги технологічного, інформаційного обслуговування розрахунків за операціями, що здійснюються з використанням електронних платіжних засобів у платіжній системі.

Помилковий переказ – рух певної суми коштів, внаслідок якого з вини банку або іншого суб'єкта переказу відбувається її списання з рахунку неналежного платника та/або зарахування на рахунок неналежного

отримувача чи видача йому цієї суми у готівковій формі. Неналежний переказ – рух певної суми коштів, внаслідок якого з вини ініціатора переказу, який не є платником, відбувається її списання з рахунка неналежного платника та/або зарахування на рахунок неналежного отримувача чи видача йому суми переказу в готівковій чи майновій формі [53].

Таким чином, для кваліфікації дій, адміністративна відповідальність за які передбачена ч. 4 ст. 166-5 КУпАП, необхідним є встановлення порушення вимог здійснення моніторингу уповноваженими особами банківської установи щодо ідентифікації руху коштів шляхом їх списання з рахунку неналежного платника та/або зарахування на рахунок неналежного отримувача.

Ще однією особливістю розглянутої статті є те, що характеристики суб'єкта адміністративного правопорушення містяться не у санкції, як у переважній більшості статей КУпАП, а в її диспозиції. Крім того, ознаки суб'єкта правопорушення тут визначені як відсилочна норма. Такими, зокрема, є пов'язані з банком особи або інші особи, які, відповідно до закону, можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України.

Відповідно до Примітки до статті 166-5 КУпАП, термін «пов'язана з банком особа» вживається у значенні, визначеному Законом України «Про банки і банківську діяльність». Статтею 52 Закону України «Про банки і банківську діяльність» закріплено, що пов'язаними з банком особами є: 1) контролери банку; 2) особи, які відіграють істотну роль у діяльності банку, та особи, через яких ці особи здійснюють опосередковане володіння банку; 3) керівники банку, керівник служби внутрішнього аудиту, керівники та члени комітетів банку; 4) споріднені та афілійовані особи банку, у тому числі учасники банківської групи; 5) особи, які відіграють істотну роль у споріднених та афілійованих особах банку; 6) керівники юридичних осіб та керівники банків, які є спорідненими та афілійованими особами банку, керівник служби внутрішнього аудиту, керівники та члени комітетів цих осіб; 7) асоційовані особи фізичних осіб; 8) юридичні особи, в яких фізичні особи є керівниками або власниками істотної ролі; 9) будь-яка особа, через яку

проводиться операція в інтересах зазначених осіб, та на яку здійснюють вплив під час проведення такої операції особи через трудові, цивільні та інші відносини.

Більш того, цією ж статтею передбачено, що Національний банк України при здійсненні банківського нагляду має право визначати пов'язаними з банком особами фізичних та юридичних осіб за наявності ознак, визначених у нормативно-правових актах Національного банку України, з урахуванням характеру взаємовідносин, операцій та наявності інших зв'язків із банком. Про таке рішення Національний банк України не пізніше наступного робочого дня повідомляє відповідний банк. У такому разі особа вважається пов'язаною з банком, якщо банк протягом 15 робочих днів із дня отримання повідомлення Національного банку України про визначення особи пов'язаною з банком не доведе протилежного.

Далі, відповідно до статті 72 вказаного Закону Національний банк України має право здійснювати перевірку осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України, з метою дотримання законодавства щодо банківської діяльності. До осіб, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, належать власники істотної участі у банку та учасники банківських груп. Об'єктом перевірки Національного банку України може бути також особа, щодо якої є достовірна інформація про здійснення цією особою банківської діяльності без банківської ліцензії [48].

Так, згідно зі статтею 71 Закону України «Про банки і банківську діяльність» кожний банк є об'єктом перевірки на місці інспекторами Національного банку України чи аудиторами, призначеними Національним банком України. Перевірка банків здійснюється відповідно до плану, затвердженого Національним банком України, але не частіше одного разу на рік. Проведення позапланової інспекційної перевірки банку можливе лише за наявності обґрунтованих підстав. Цією ж статтею чітко визначено мету цих перевірок – визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про

банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів Національного банку України.

Така величезна кількість спеціальних суб'єктів, які можуть бути суб'єктами адміністративних правопорушень, передбачених статтею 166-5 КУпАП, у сукупності з надзвичайно широким спектром протиправних діянь, які охоплюються даною статтею мали б давати неабиякий ефект. Але, за статистичними даними Державної служби статистики України, за 2013 рік в провадженні знаходилось усього 169 справ за ознаками порушення ст. 166-5 КУпАП [10, с. 28]; за 2014 рік – лише 146 адміністративних справ [11, с. 28], що свідчить про або невисоку ефективність банківського нагляду, або про труднощі, пов'язані із виявленням таких правопорушень.

Статтею 166-20 КУпАП передбачено три самостійних склади адміністративних правопорушень. Зокрема цією статтею встановлено адміністративну відповідальність за:

- неподання, несвоєчасне подання або подання завідомо недостовірної інформації з питань діяльності платіжних систем Національному банку України, якщо подання такої інформації передбачено законами України та нормативно-правовими актами Національного банку України, та тягне за собою накладення на фізичних осіб-підприємців та посадових осіб юридичних осіб, які є об'єктами нагляду (оверсайту), штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- ухилення осіб, які є об'єктами нагляду (оверсайту), від перевірки, невиконання вимог Національного банку України щодо усунення порушень законів України та нормативно-правових актів Національного банку України – тягне за собою накладення на фізичних осіб-підприємців та посадових осіб юридичних осіб, які є об'єктами нагляду (оверсайту), штрафу від трьохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- надання послуг платіжної системи в Україні без реєстрації платіжної системи в порядку, установленому законами та нормативно-правовими актами Національного банку України, та тягне за собою накладення на фізичних осіб-

підприємців та посадових осіб юридичних осіб, які надають послуги платіжної системи, штрафу від чотирьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Об'єктивна сторона правопорушення закріплена у частині першій статті 166-20 КУпАП характеризується діями щодо неподання, несвоєчасного подання або подання завідомо недостовірної інформації з питань діяльності платіжних систем Національному банку України, якщо подання такої інформації передбачено законами України та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Загальні засади функціонування платіжних систем і систем розрахунків в Україні закріплено Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001р., згідно із ст. 41 вказаного Закону Національний банк України здійснює нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків (далі – нагляд (оверсайт) платіжних систем) у частині їх діяльності в Україні. Об'єктами нагляду (оверсайту) платіжних систем є платіжні організації платіжних систем, клірингові та процесингові установи, учасники платіжних систем, інші особи, уповноважені надавати окремі види послуг або здійснювати операційні та інші технологічні функції в платіжних системах [53].

Відповідно до пункту 4 Положення «Про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 28.11.2014 р. об'єктами нагляду є платіжні організації платіжних систем, учасників/членів платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури [138].

Платіжна організація – це юридична особа, що визначає правила роботи платіжної системи, а також виконує інші функції щодо забезпечення діяльності платіжної системи.

Учасник/член платіжної системи – це юридична особа, що на підставі договору з платіжною організацією платіжної системи надає послуги користувачам платіжної системи щодо проведення переказу коштів за

допомогою цієї системи та відповідно до законодавства України має право надавати такі послуги.

Оператор послуг платіжної інфраструктури – клірингова установа, процесингова установа та інші особи, уповноважені надавати окремі види послуг в платіжній системі або здійснювати операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів.

Найбільш проблемним моментом при кваліфікації правопорушень за даною статтею є відмежування неподання інформації з питань діяльності платіжних систем Національному банку України від несвоєчасного подання такої інформації.

На нашу думку, питання кваліфікації має вирішуватись відносно моменту виявлення даного правопорушення. Якщо відповідна інформація на момент проведення відповідної перевірки не була подана, слід вважати, що має місце неподання інформації. Якщо ж на момент перевірки така інформація була подана, але пізніше строку, встановленого законом чи нормативно-правовими актами НБУ, слід вважати, що має місце неподання інформації.

Подання завідомо недостовірної інформації з питань діяльності платіжних систем – полягає у наданні уповноваженому суб'єкту інформації, що не відповідає правовій дійсності, містить ознаки перекручування фактичних даних, а також передбачає обізнаність особи, що вказана інформація є недостовірною. Обов'язковою умовою притягнення особи до адміністративної відповідальності за дії, передбачені ч.1 ст.166-20 КУпАП, є обов'язковість подання інформації з питань діяльності платіжних систем визначений законами України, а також нормативно-правовими актами Національного банку України.

Частиною 2 статті 166-20 КУпАП закріплено самостійний склад адміністративного правопорушення, об'єктивна сторона якого полягає в ухиленні осіб, які є об'єктами нагляду (оверсайту), від перевірки, невиконання вимог Національного банку України щодо усунення порушень законів України та нормативно-правових актів Національного банку України.

Метою нагляду (оверсайта) за платіжними системами є надійність та ефективність платіжних систем щодо забезпечення ними переказу коштів і розрахунків за фінансовими інструментами. Відповідно до пункту 1 Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення об'єктами нагляду (оверсайта) законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 19.12.2013 р., Національний банк має право застосовувати до об'єктів нагляду (оверсайта) заходи впливу на підставі: результатів (матеріалів) перевірок об'єктів нагляду (оверсайта) щодо дотримання ними вимог законодавства України; документів (інформації), які свідчать про порушення законодавства України; результатів аналізу документів (інформації), отриманих від об'єктів нагляду (оверсайта) з питань діяльності платіжних систем та переказу коштів; аналізу дотримання строків та повноти подання інформації (звітності) з питань діяльності платіжних систем та переказу коштів Національному банку, якщо подання такої інформації (звітності) передбачено законодавством України; контролю за наданням інформації, документів або їх копій з питань діяльності платіжних систем та переказу коштів, а також діяльності об'єкта нагляду (оверсайта) за письмовим запитом Національного банку в установлені строки; контролю за усуненням об'єктами нагляду (оверсайта) виявлених порушень законодавства України [139].

Національний банк має право вимагати від об'єктів нагляду (оверсайта) усунення порушень вимог законодавства України шляхом направлення об'єктам нагляду (оверсайта) листа з відповідною вимогою.

Фактично згадане правопорушення може проявлятися у двох видах діянь, а саме ухилення від перевірки та невиконання вимог Національного банку України щодо усунення порушень законів України та нормативно-правових актів Національного банку України.

Ухиленням від перевірки, на нашу думку, слід вважати будь-які дії або бездіяльність, спрямовані на уникнення контактів з уповноваженими

представниками наглядового органу, крім ненадання інформації, передбаченого частиною першої статті 166-20 КУпАП.

Невиконання вимог Національного банку України щодо усунення порушень законів України та нормативно-правових актів Національного банку України полягає у бездіяльності щодо виконання таких вимог або у безрезультатній діяльності.

Частина 3 статті 166-20 КУпАП встановлює окремий склад адміністративного правопорушення, об'єктивна сторона якого полягає у наданні послуг платіжної системи в Україні без реєстрації платіжної системи в порядку, встановленому законами та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Відповідно до п. 3 Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури затв. Постановою Правління Національного банку України від 04.02.2014 р., Національний банк здійснює реєстрацію платіжної системи, учасника платіжної системи та оператора послуг платіжної інфраструктури шляхом унесення відомостей про них до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури. Національний банк здійснює реєстрацію платіжної організації платіжної системи шляхом унесення відомостей щодо відповідної платіжної системи до Реєстру. Платіжні організації платіжних систем, учасники платіжних систем та оператори послуг платіжної інфраструктури мають право здійснювати діяльність в Україні виключно після їх реєстрації Національним банком [141].

Таким чином, надання будь-яких послуг платіжної системи за відсутності відомостей щодо такої юридичної особи, учасника платіжної системи чи оператора послуг платіжної інфраструктури у Реєстрі платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури містить у собі об'єктивну сторону правопорушення передбаченого ч. 3 ст. 166-20 КУпАП.

Незважаючи на те, що ст. 166-20 є громіздкою за своїм змістом та складається із декількох самостійних правопорушень, широкого поширення в процесі правозастосування та притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності за вказаною статтею немає. Згідно з офіційними статистичними даними Державної служби статистики України в провадженні не знаходилось жодної справи за ст. 166-20 КУпАП за 2013 рік та 2014 рік [10, с. 30; 11, с. 30].

До складів адміністративних правопорушень, які можуть бути виявленими в процесі наглядової діяльності НБУ і стосовно яких його посадові особи наділені правом складання протоколів про адміністративне правопорушення, відносяться адміністративні правопорушення передбачені статтями 163-12 та 166-8 КУпАП.

Відповідно до статті 163-12 КУпАП, видача векселя без наявності грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги або без визначення у відповідному договорі умови проведення розрахунків із застосуванням векселів чи із зазначенням суми платежу за векселем, що є більшою від суми зобов'язань трасата перед трасантом або векселедавця (за переказним векселем – трасанта) перед особою, якій чи за наказом якої має бути здійснений платіж, тягне за собою накладення штрафу від чотирьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дана стаття містить чітко визначені ознаки об'єктивної сторони адміністративного правопорушення і виявляються вони, як правило, в процесі наглядової діяльності НБУ. Виявлення таких правопорушень фактично є побічним результатом наглядової діяльності, оскільки прямо функція нагляду НБУ не стосується дотримання вимог вексельного законодавства. Але оскільки за допомогою векселів можуть здійснюватися окремі банківські операції, то при перевірці законності таких операцій може виникнути необхідність перевірки законності векселів. Це може мати місце, наприклад, у ситуаціях, коли при розрахунках нормативів капіталу банків використовуються боргові зобов'язання тощо.

Проте головною проблемою даного складу адміністративного правопорушення є те, що в ньому не визначено ознак спеціального суб'єкта. Відтак постає проблема визначення особи, стосовно якої має бути складений протокол про адміністративне правопорушення. Проблема ускладнюється ще й тим, що векселі видаються, як правило, юридичними особами.

Відповідно до статті 166-8 КУпАП, здійснення банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи чи без спеціального дозволу (ліцензії), якщо законом передбачено набуття статусу фінансової установи чи одержання спеціального дозволу (ліцензії) для здійснення зазначених видів діяльності, або з порушенням умов ліцензування, – тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною першою цієї статті, пов'язані з отриманням доходу у великих розмірах, – тягнуть за собою накладення штрафу від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Отримання доходу у великих розмірах має місце, коли його сума у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Відповідно до статті 254 КУпАП, посадові особи НБУ складають протоколи про адміністративні правопорушення передбачені статтею 166-8 КУпАП у частині, що стосується правопорушень у галузі банківської діяльності та банківських операцій. Відтак, об'єктивна сторона даного правопорушення в межах предмету нашого дослідження характеризується лише здійсненням банківської діяльності, банківських операцій без набуття статусу банку або банківської ліцензії.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківська діяльність – це діяльність із залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [48].

Банківські операції – більш загальне поняття, що включає як банківську діяльність, так і інші види операцій здійснюваних банківськими установами, фінансовими установами, що не входять до складу поняття «банківська діяльність», зокрема операції з валютними цінностями, надання гарантій тощо.

Кваліфікуючими ознаками порушення порядку зайняття діяльністю з надання фінансових послуг згідно з ч. 2 ст. 166-8 КУпАП є здійснення банківської діяльності, банківських операцій без набуття статусу фінансової установи чи без спеціального дозволу (ліцензії), якщо законом передбачено набуття статусу фінансової установи чи одержання спеціального дозволу (ліцензії) для здійснення зазначених видів діяльності, або з порушенням умов ліцензування пов'язані з отриманням доходу у великих розмірах.

Згідно з приміткою до ст. 166-8 КУпАП, отримання доходу у великих розмірах має місце, коли його сума у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

При розгляді та характеристиці складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 166-8 КУпАП, варто зазначити, що незважаючи на відносно повне та вдале визначення об'єктивної сторони даного правопорушення, норми ст. 166-8 КУпАП не знайшли свого відображення у процесі правозастосування та притягнення осіб до адміністративної відповідальності за ст. 166-8 КУпАП, свідченням цьому є статистичні дані Державної служби статистики України: за 2013 рік в провадженні знаходилась лише 1 справа за ознаками порушення ст. 166-8 КУпАП, яка навіть не розглядалась, оскільки була повернута для належного оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення [10, с. 30]; за 2014 рік в провадженні знаходилось 10 адміністративних справ за ознаками вказаного адміністративного правопорушення [11, с. 30].

На нашу думку це обумовлено тим, що банківська діяльність на сьогоднішній день є доволі складним з правової і технічної точки зору видом діяльності, яку важко здійснювати, не маючи відповідного правового статусу

та технічних можливостей, які, у свою чергу, також залежать від наявності відповідного правового статусу.

Для повноти дослідження певну увагу слід приділити і адміністративним правопорушенням, підвідомчим Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Відповідно до статті 166-7 КУпАП, створення перешкод будь-якою особою для доступу уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб до банку при здійсненні тимчасової адміністрації або ліквідації, до його активів, книг, записів, документів, баз даних тягне за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Об'єктивна сторона даного правопорушення полягає у створенні перешкод для доступу уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб до банку при здійсненні тимчасової адміністрації або ліквідації, його активів, книг, записів, документів та баз даних.

Під створенням перешкод необхідно розуміти будь-які активні (пасивні дії) чи бездіяльність спрямовані на унеможливлення реалізації уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб закріплених законом прав та обов'язків щодо вільного доступу до банківської установи, в тому числі до активів, книг, записів, документів, баз даних банківської установи в період запровадження тимчасової адміністрації чи ліквідації банку.

Уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є працівник Фонду, який від імені Фонду та в межах повноважень виконує дії із забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації неплатоспроможного банку та/або ліквідації банку (ст. 2 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р.) [56].

Особливості кваліфікаційних вимог, що висуваються до уповноваженої особи Фонду, а також порядок її призначення врегульовано ст. 35 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Під активами банку необхідно розуміти, як стверджує Міщенко І. В., ресурси банку та кошти, що класифікуються за напрямками розміщення та використання з метою одержання прибутку, які відображаються в активі балансу банку та включають: кошти в касі банку, кошти на кореспондентських рахунках, кошти в резервних фондах банку, надані кредити юридичним і фізичним особам, надані міжбанківські кредити, державні облігації, цінні папери, вкладення у факторингові та лізингові операції, дебітори, кошти, вкладені у спільну господарську діяльність та ін. [97, с. 155-175].

До складу книг, записів, документів, баз даних включаються будь-які об'єкти, що містять інформацію стосовно здійснення банківських операцій установою банку, доступ до яких вимагається уповноваженою особою Фонду (наприклад, касові документи: касові ордери та відомості на виплату грошей, розрахункові документи, квитанції програмно-технічних комплексів самообслуговування, відомості закупівлі сільськогосподарської продукції; книги обліку: книги обліку доходів і витрат, книги обліку розрахункових операцій тощо).

Для кваліфікації адміністративного правопорушення за статтею 166-7 КУпАП необхідним є встановлення факту створення перешкод для доступу уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб виключно під час особливого правового режиму, який запроваджується в банківській установі – здійснення тимчасової адміністрації чи ліквідації банку, у випадку створення перешкод в інший період дії особи не можуть кваліфікуватись за ст. 166-7 КУпАП, відтак буде відсутній склад адміністративного правопорушення.

Порядок запровадження тимчасової адміністрації чи процедури ліквідації банку врегульовано Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Розглядаючи зміст статті 166-7 КУпАП, необхідно звернути увагу на те, що норми ст. 166-7 КУпАП не знайшли свого відображення у процесі правозастосування та притягнення осіб до адміністративної відповідальності

за ст. 166-7 КУпАП, свідченням цьому є статистичні дані Державної служби статистики України: за 2013 рік та 2014 рік в провадженні не знаходилось жодної справи за ознаками порушення ст. 166-7 КУпАП [10, с. 28-29; 11, с. 28-29].

Останнім складом адміністративних правопорушень, пов'язаних із порушенням законодавства про банки і банківську діяльність, є склад, передбачений статтею 166-19 КУпАП «Порушення законодавства у сфері гарантування вкладів фізичних осіб». Дана стаття містить три самостійних склади адміністративних правопорушень, а саме:

- порушення керівником банку порядку складання або подання відомостей до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, – тягне за собою накладення штрафу від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- невиконання або несвоєчасне виконання керівником банку законних рішень Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, – тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

- невнесення або несвоєчасне внесення банком збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, – тягнуть за собою накладення штрафу на керівника банку в розмірі від чотирьохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [66].

На відміну від багатьох вищерозглянутих складів, в даному випадку об'єктивна сторона усіх правопорушень викладена чітко і коротко, спеціальний суб'єкт виділений і тому додаткових коментарів дана стаття не потребує.

Проведений аналіз складів адміністративних правопорушень, які є підставами адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність дає можливість зробити певні узагальнення.

За характеристиками діянь, які утворюють об'єктивну сторону таких правопорушень можна виділити:

- адміністративні правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у прямому порушенні норм банківського законодавства та нормативно-правових актів НБУ;

- адміністративні правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у невиконанні вимог уповноважених осіб в процесі здійснення ними банківського нагляду та застосування відповідних заходів впливу;

- адміністративні правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у протидії уповноваженим особам в процесі здійснення ними банківського нагляду та застосування відповідних заходів впливу.

Фактично це підтверджує нерозривний зв'язок між наглядовою діяльністю НБУ та деяких інших органів та їх юрисдикційною діяльністю.

Ще одним важливим моментом, на який необхідно звернути увагу є те, що у переважній більшості зазначені склади адміністративних правопорушень є формальними, тобто їх об'єктивна сторона не включає такої складової, як суспільно-шкідливі наслідки. Виключенням є тільки склад адміністративного правопорушення, передбачений частиною другою статті 166-5 та частиною другою статті 166-8 статті КУпАП.

Дана обставина дозволяє зробити висновок про те, що усі розглянуті адміністративні правопорушення можуть бути вчинені лише з умисною формою вини. Але, навіть умисна форма вини тут має свої особливості.

Відповідно до статті 10 КУпАП, адміністративне правопорушення вважається вчиненим умисно, якщо особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер свого діяння, передбачала настання суспільно-шкідливих наслідків або свідомо допускала їх настання. Оскільки переважна більшість складів є формальною, то оцінка умислу зводиться тільки до його інтелектуальної частини, а саме до усвідомлення протиправного характеру діяння. В той самий час, ті спеціальні суб'єкти, які є суб'єктами усіх розглянутих адміністративних правопорушень, в силу їх правового статусу не можуть не усвідомлювати протиправного характеру своїх діянь.

Переважна більшість адміністративних правопорушень за порушення законодавства про банки і банківську діяльність закріплює відповідальність за спеціальними суб'єктами: службовими та посадовими особами, оскільки коло службових повноважень, кваліфікаційні вимоги, що висуваються до тієї чи іншої посадової особи, закріплюються у посадових інструкціях, то, в силу виконання своїх трудових функцій, така особа зобов'язана знати свої посадові обов'язки, а у випадку, коли посадова особа, не знає того, що вчинювані дії чи бездіяльність підпадають під ознаки адміністративного правопорушення, останнє свідчить про неналежне виконання службових чи посадових обов'язків. Крім того, відповідно до статті 68 Конституції України, незнання закону не звільняє від юридичної відповідальності [72].

Відтак можна зробити висновок про те, що для суб'єктивної сторони адміністративних правопорушень, пов'язаних із порушенням законодавства про банки і банківську діяльність, властива об'єктивна винність. Об'єктивну винність як різновид суб'єктивної сторони адміністративних правопорушень можна визначити як стан, в умовах якого діяльність правопорушника є об'єктивно свідомою, а особливості його правового статусу обумовлюють знання ним норм, за порушення яких настає адміністративна відповідальність.

Ще одна проблема, яка впливає із зробленого аналізу, це проблема визначення суб'єктів відповідних адміністративних правопорушень. У розглянутих вище складах адміністративних правопорушень законодавець виділяє як суб'єктів:

- посадових осіб юридичної особи – суб'єкта господарювання;
- пов'язаних з банком осіб або інших осіб, які відповідно до закону можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України;
- емітентом електронних платіжних засобів;
- еквайрингові установи (еквайри);
- фізичних осіб-підприємців;
- посадових осіб юридичних осіб, які є об'єктами нагляду (оверсайту);
- осіб, які є об'єктами нагляду (оверсайту);

- посадових осіб юридичних осіб, які надають послуги платіжної системи;
- будь-яких осіб;
- керівників банків.

Якщо у в рамках відповідного складу конкретно вказана посада або інші ознаки суб'єкта адміністративного правопорушення, то проблем не виникає. Але у проаналізованих статтях КУпАП часто вказуються юридичні особи, в той час як суб'єктом адміністративного правопорушення може бути тільки фізична особа. Зокрема юридичними особами є більшість видів, пов'язаних із банками осіб, емітенти електронних платіжних засобів, еквайрингові установи, об'єкти нагляду (оверсайту). В даному випадку постає питання до якої фізичної особи зі складу зазначених юридичних осіб має бути застосоване адміністративне стягнення у разі виявлення відповідних адміністративних правопорушень?

Логічним в цьому випадку буде припущення, що суб'єктом адміністративної відповідальності тут має бути фізична особа, яка знаходиться у відповідному юридичному зв'язку із юридичною особою і, в силу своїх повноважень, впливає на зміст та результати її діяльності.

Зазначені риси притаманні певною мірою особам, що відносяться до категорії посадових осіб. Так, відповідно до статті 14 КУпАП посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків. Але, визнаючи посадову особу суб'єктом адміністративної відповідальності, законодавець не навів ознак того, що відрізняє посадову особу від інших видів осіб.

З метою повного та всебічного дослідження змісту поняття «посадової особи» та виокремлення особливостей її адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, вважаємо за

доцільне звернути увагу на сукупність наукових досліджень щодо визначення дефініції «посадова особа».

Загальне визначення поняття «посадова особа» зустрічається у статті 2 Закону України «Про державну службу», відповідно до якої посадовими особами вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій [49].

В даному випадку законодавець відносить до посадових осіб виключно державних службовців, що не відповідає положенням адміністративного законодавства в частині визначення категорій осіб, що підлягають адміністративній відповідальності, оскільки працівники, що не є державними службовцями, а перебувають на громадській службі за характером своїх повноважень, також відносяться до складу посадових осіб.

Для прикладу, дещо ширшим за своїм змістом поняття «посадової особи» закріплено у Примітці до статті 2.4. КПАП Російської Федерації, відтак, під посадовою особою розуміється особа, яка постійно або тимчасово чи у відповідно до спеціальних повноважень виконує функції представника влади, наділена в установленому законом порядку розпорядчими повноваженнями щодо осіб, котрі не знаходяться в нього у службовому підпорядкуванні, а також особа, яка виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції в державних органах, органах місцевого самоврядування, державних і муніципальних органах, а також у Збройних Силах РФ, інших військах чи воєнних формуваннях РФ [155, с. 4], що, по суті, є тотожним вітчизняному визначенню.

При чому вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що чинний Закон України «Про державну службу» діє до 01 січня 2016 року у зв'язку із прийняттям нового Закону «Про державну службу», проте в останньому поняття «посадової особи» взагалі, не наводиться, що унеможливило існування об'єктивного та законодавчо-закріпленого визначення посадової

особи в цілому, адже замість того, щоб ліквідувати існуючі протиріччя та колізії в чинному законодавстві, закріпивши універсальне визначення поняття «посадової особи», законодавець вирішив взагалі не згадувати про останнє, тим самим створивши умови для подальшого існування прогалин в чинному законодавстві України.

На думку П. М. Білого та А. С. Васильєва, під посадовими особами у відповідних статтях КУпАП визнаються працівники, що перебувають на державній або громадській службі та займають посади, пов'язані з виконанням організаційно-владних, адміністративно-управлінських функцій, внаслідок яких виникають визначені правові наслідки для осіб та організацій, яким вони адресовані [22, с. 32].

Відносно абстрактним є визначення поняття «посадової особи» у Митному кодексі України, так у п. 43 ст. 4 закріплено, що посадові особи підприємств – керівники та інші працівники підприємств (резиденти та нерезиденти), які в силу постійно або тимчасово виконуваних ними трудових (службових) обов'язків відповідають за додержання вимог, встановлених Митним кодексом, законами та іншими нормативно-правовими актами України, а також міжнародними договорами України, укладеними у встановленому законом порядку [95].

Враховуючи відсутність законодавчого визначення посадової особи в КУпАП, серед широкого кола адміністративістів використовується поняття «службової особи», яке закріплене у примітці до ст. 364 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001р. №2341-III, що набрав законної сили з 1 вересня 2001 р. [75], при чому дане визначення є ідентичним до визначення поняття «посадової особи», закріпленого у ст. 164 КК УРСР від 28 грудня 1960 року (який діяв до 1 вересня 2001р.) [76], тобто законодавець у зв'язку із прийняттям нового кримінального закону замінив поняття «посадова особа» поняттям «службової особи», відповідно до якого службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають

постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Визначення службової особи у КК України за своїм змістом є значно ширшим за обсягом на відміну від поняття «посадової особи», закріпленого у Законі України «Про державну службу», оскільки до складу службових осіб віднесені категорії осіб незалежно від перебування на державній службі, а в залежності від функцій та обов'язків, що покладені на відповідну особу.

У зв'язку із необхідністю однакового застосування кримінального законодавства України Пленум Верховного Суду України у п. 1 Постанови «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 р. № 5 вказав на необхідність офіційного тлумачення змісту поняття «службової особи» та зазначив, що до представників влади належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості.

Організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі

відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо).

Адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо.

Особа є службовою не тільки тоді, коли вона здійснює відповідні функції чи виконує обов'язки постійно, а й тоді, коли вона робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням, за умови, що зазначені функції чи обов'язки покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою.

Працівники підприємств, установ, організацій, які виконують професійні (адвокат, лікар, вчитель тощо), виробничі (наприклад, водій) або технічні (друкарка, охоронник, тощо) функції, можуть визнаватися службовими особами лише за умови, що поряд із цими функціями вони виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки. Службовими особами можуть визнаватися як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства [132].

З метою визначення поняття «посадової особи» Міністерством юстиції України було підготовлено Лист від 22.02.2013 р. №1332-0-26-13/11, зокрема Міністерство юстиції зазначає, що для вирішення питання щодо визначення поняття «посадова особа» необхідно виходити з правозастосовної практики, яка зазначає, що головним критерієм віднесення особи до кола посадових осіб є наявність в неї організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій [78].

Характеризуючи особливості адміністративної відповідальності посадових осіб, П. М. Білий, А. С. Васильєв та М. С. Студенікіна вказували,

що адміністративні проступки посадових осіб поділяються на декілька різновидів. До адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті посадові особи при порушенні своїми діями загальноприйнятих у суспільстві правил, – це по-перше; по-друге, при даванні підлеглим вказівок, що суперечать вимогам цих правил; по-третє, за неприйняття заходів із забезпечення виконання правил підлеглими їм особами, якщо забезпечення їх виконання входить до кола службових обов'язків конкретної посадової особи [22, с. 32; 65, с. 53; 170, с. 93].

Н. В. Янюк, розглядаючи співвідношення вказаних понять, вказує, що посадові особи наділені лінійною владою, а службові – функціональною та зазначає, що посадова особа – це службовець, який з метою постійного чи тимчасового управління організаційною структурою і представництва її інтересів у зовнішніх відносинах наділений організаційно-владними повноваженнями і правомочний вчиняти службові юридичні дії, а службовими особами можуть бути лише ті, які нормативними актами наділені спеціальними повноваженнями [192, с. 119].

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що поняття «посадова особа» та «службова особа» як суб'єкти адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність є рівнозначними та характеризуються наступними ознаками:

- вказані особи обіймають посаду, постійно чи тимчасово, на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форми власності, пов'язану із виконанням спеціальних функцій: організаційно-розпорядчої та адміністративно-господарської;

- виконання організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій може здійснюватися незалежно від того постійно чи тимчасово особи обіймають певну посаду, в такому випадку виконання зазначених функцій здійснюється на основі спеціальних повноважень, які виникають на підставі рішення органу державної влади, місцевого самоврядування, центрального органу державного управління зі спеціальним

статусом, органом чи посадовою підприємства, установи, організації, а також на підставі встановленого законом порядку, в т. ч. рішення суду, тобто виконання таких функцій, як правило, носить разовий характер, а рішення про надання спеціальних повноважень – носить індивідуальний характер та стосується конкретної посадової особи;

– здійснення організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій відноситься до трудових обов'язків конкретних осіб та здійснюється, як правило, на підставі посадової інструкції, при чому може здійснюватися поряд із іншими функціями, наприклад виробничих, професійних, технічних;

– посадовими і службовими особами можуть бути будь-які фізичні особи, тобто до вказаної категорії належать – громадяни України, особи без громадянства, іноземці, які на законних підставах перебувають на території України.

У випадку вчинення адміністративного правопорушення у сфері порушення законодавства про банки і банківську діяльність посадовою чи службовою особою не пов'язаного із виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, вказана особа нестиме адміністративну відповідальність на загальних підставах, тобто як звичайний громадянин.

Для усунення непорозумінь і розбіжностей, пов'язаних із труднощами визначення конкретної особи, до якої має бути застосоване адміністративне стягнення у випадках, коли об'єктивна сторона правопорушення сформульована для юридичної особи, необхідно сформулювати правило визначення відповідальної особи. На нашу думку це можна зробити у такий спосіб: адміністративні стягнення за вчинення правопорушень, описаних в КУпАП як діяльність юридичних осіб, застосовуються до фізичних осіб, що входять до складу юридичних осіб і займають посади, до кола обов'язків яких відноситься забезпечення дотримання нормативно встановлених правил

діяльності чи виконання вимог органів влади, порушення чи невиконання яких складає зміст правопорушення.

У сфері банківської діяльності до складу вказаних осіб будуть належати посадові особи банківських установ, тобто особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням обіймають посади у банківських установах, філіях іноземних банків, що створені та діють відповідно до вимог чинного законодавства України, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, зокрема до організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій належить: здійснення операцій з електронними грошима; здійснення банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг; контроль за дотриманням та виконання банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України; обов'язки, покладені на посадову особу щодо подання інформації з питань діяльності платіжних систем до Національного банку України.

Зрештою, можна зробити висновок про те, що окрім загального поняття «посадова особа» як суб'єкта адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, чинне адміністративне законодавство закріплює і інші категорії осіб, які характеризуються специфічними ознаками як правило залежно від функцій та посадових обов'язків, покладені на ту чи іншу посадову особу, що відображає певний ступінь розгалуженості та диференційованості організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій покладених на відповідну посаду, а тому поняття «посадової особи» є системним та включає інші категорії осіб.

Таким чином, суб'єктом адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, здебільшого виступають посадові особи, які своєю чергою різняться в залежності від різних критеріїв, в першу чергу – залежно від сфери їхньої діяльності, а також в залежності від займаної посади, що не лише впливає на відповідну правову кваліфікацію

адміністративних правопорушень, але і свідчить про наявність чи відсутність складу адміністративного правопорушення конкретного виду та можливості притягнення до адміністративної відповідальності, оскільки в переважній більшості специфічним виступає саме суб'єкт адміністративного правопорушення, а отже і суб'єкт адміністративної відповідальності.

В той же час, фізичні особи виступають суб'єктами адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність значно рідше, що зумовлено специфікою самої банківської діяльності, яка є структурним елементом фінансової системи держави, що зрештою вимагає реалізації конкретних нормативно-закріплених функцій та повноважень, що, як правило, покладені на осіб, які мають певні професійні навички, пов'язані із сферою їхньої діяльності, тобто посадовими особами.

2.2 Особливості провадження в справах про порушення законодавства про банки і банківську діяльність фізичними особами

Питання щодо сутності адміністративного провадження досліджували С. Ю. Беньковський, Е. Ф. Демський, Р. Є. Строцький, Г. Б. Супрун та інші науковці [20, 42, 169, 172]. Численні дослідження даного питання зумовлені, насамперед, різноманітністю видів адміністративного провадження, проте особливості проваджень у справах про порушення законодавства про банки і банківську діяльність вченими не розглядалися.

Як зазначає С. Ю. Беньковський, тільки за останні роки з'явилися провадження у справах про ліцензування діяльності підприємств, оформлення спеціальних економічних зон, приватизацію громадянами житла, землі та ін. [20, с. 12].

О. В. Фазикош стверджує, що кожне із цих проваджень має свої особливості, характерні риси, які залежать від виду справи, правового статусу суб'єктів, які беруть участь у процесі [179, с. 202].

Адміністративна відповідальність, будучи специфічною формою реагування уповноважених державою органів чи їх посадових осіб на суб'єктів, що вчинили адміністративні правопорушення, шляхом застосування в адміністративному порядку заходів матеріального чи морального впливу, відображає матеріально-правові та процесуальні аспекти застосування адміністративно-правових норм, об'єднуючи їх у складну, самостійну систему.

В процесі застосування адміністративно-правових норм, які закріплюють адміністративну відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, вчинюваних особливою категорією суб'єктів – фізичними особами, діяльність уповноважених державою органів і посадових осіб набуває специфічного характеру щодо виявлення адміністративних правопорушень, розгляді справ про адміністративні правопорушення, а також застосування відповідних заходів державного впливу.

Порядок притягнення осіб до адміністративної відповідальності за правопорушення, які є об'єктом дисертаційного дослідження здійснюється за загальними правилами провадження у справах про адміністративні правопорушення, які встановлені Розділом IV Кодексу України про адміністративні правопорушення та стосуються всіх без винятку адміністративних правопорушень, а також незалежно від того, якими нормами – законів України чи безпосередньо КУпАП, закріплено адміністративну відповідальність за вказані порушення.

Проте, особливості правопорушень законодавства про банки і банківську діяльність, які вчиняються фізичними особами зумовлюють і певні особливості здійснення процесуальних дій в рамках провадження у справах про адміністративні правопорушення, закріплених статтями 163-12, 163-14, 166-5, 166-7, 166-8, 166-20 КУпАП.

Здійснення процесуальної діяльності з реалізації адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність переплітається із особливими інститутами адміністративного права – адміністративного провадження та адміністративного процесу, проте дискусій серед науковців, присвячених проблемам визначення вказаних понять, є чимало, тому вважаємо за необхідне висловити власну позицію з вказаної проблеми, не вдаючись у методологічні аспекти.

З даного приводу підтримуємо позицію А. Б. Калюти, який зазначає, що сутність адміністративного процесу можна розглядати як сукупність певних процесуальних правил, на підставі яких здійснюється виконавчо-розпорядча діяльність, зміст іншого підходу характеризує адміністративний процес як порядок застосування заходів адміністративного примусу [62, с. 93].

Отже, вважаємо, що в рамках дисертаційного дослідження, провадження у справах про адміністративні правопорушення і є адміністративним процесом, який характеризується специфічними послідовними діями (стадіями), об'єднаними єдиною метою та органами уповноваженими розглядати справи про адміністративні правопорушення.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення характеризується певною послідовністю та логічністю вчинення окремих дій, об'єднаних у стадії. Під стадією адміністративного провадження розуміється підпорядкована загальній меті цього виду провадження відносно самостійна його частина, яка поряд із загальними завданнями має свої, специфічні, властиві лише їй особливості та завдання, які визначають її зміст та функціональне призначення [60, с. 229], проте в науці адміністративного права погляди щодо кількості стадій та їх зміст є досить різними.

Вважаємо, що найбільш прийнятною є позиція стосовно наявності чотирьох стадій провадження у справах про адміністративні правопорушення: порушення справи про адміністративне правопорушення (адміністративне розслідування); розгляд справи про адміністративне правопорушення та прийняття рішення; оскарження і опротестування постанови у справі про адміністративне правопорушення; виконання рішення, застосування адміністративного стягнення [5, с. 222].

Відповідно до ст. 245 КУпАП, завданнями провадження в справах про адміністративні правопорушення є: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності.

Відповідно до ст. 246 КУпАП порядок провадження в справах про адміністративні правопорушення в органах (посадовими особами), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, визначається цим Кодексом та іншими законами України [66].

Специфіка провадження у справах про адміністративні правопорушення законодавства про банки і банківську діяльність, що вчиняються фізичними особами, полягає у наявності інших нормативно-правових актів, які передбачають порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення,

порядок застосування заходів примусу тощо [109, с. 87]. До складу нормативно-правових актів, які на рівні із КУпАП закріплюють правила розгляду справ про адміністративні правопорушення законодавства про банки і банківську діяльність, належить Положення про порядок накладення адміністративних штрафів від 29.12.2001 р. [143].

Перше, на що слід звернути увагу, це те, що, виходячи із змісту КУпАП, простежується відсутність чіткого визначення моменту, з якого розпочинається провадження у справі про адміністративні правопорушення або яким чином має оформлюватися порушення справи про адміністративне правопорушення.

З даного приводу більшість науковців пов'язують момент порушення провадження у справі із складенням уповноваженими органами, їх посадовими особами протоколу про адміністративне правопорушення. На думку, Л. В. Коваля, протокол – це початок провадження в адміністративній справі [64, с. 133]. Ю. П. Битяк стверджує, що стадія порушення справи про адміністративний проступок полягає у складанні протоколу [3, с. 222]. Н. В. Хорошак звертає увагу, що провадження починається з виявлення факту вчинення адміністративного проступку і його фіксації у процесуальному документі, яким є протокол про адміністративне правопорушення [8, с. 519].

Відповідно до ч.1 ст. 488 Митного кодексу України провадження у справі про порушення митних правил вважається розпочатим з моменту складення протоколу про порушення митних правил, тобто теза, яка запропонована вченими-адміністративістами, знайшла своє закріплення і на законодавчому рівні [95].

В той же час деякі науковці окремо виділяють стадію порушення справи і стадію адміністративного розслідування [71, с. 197] або вважають, що порушення справи заміщує стадію адміністративного розслідування [164, с. 22]. В спеціальній літературі також відмічається, що, як правило, про порушення справи можна казати тільки як про психічний, вольовий акт, який

не фіксується процесуально, але визначає прийняття рішення почати розслідування за наявності ознак проступку [3, с. 245].

Але, відповідно до статті 256 КУпАП, у протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються: дата і місце його складення, посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол; відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності (у разі її виявлення); місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення; нормативний акт, який передбачає відповідальність за дане правопорушення; прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є; пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності; інші відомості, необхідні для вирішення справи.

Цілком очевидно, що складаючи протокол про адміністративне правопорушення, уповноважена особа вже має переконатись в тому, що правопорушення дійсно було вчинено, з'ясувати обставини вчинення правопорушення, здійснити його кваліфікацію тощо. А все це уповноважена особа має зробити до складення протоколу, тому складення протоколу не починає провадження у справі про адміністративне правопорушення, а лише закінчує його першу стадію, яка в літературі традиційно називається адміністративним розслідуванням.

В цьому сенсі ми підтримуємо позицію Д. М. Бахраха, який вважає, що адміністративному розслідуванню передують отримання інформації про діяння, що має ознаки порушення, наявність поводу (процесуальної підстави). Правове значення поводу до порушення і розслідування справи полягає в тому, що він викликає публічну діяльність уповноважених органів осіб, зобов'язує їх реагувати на сигнал про адміністративне правопорушення [18, с. 45].

Перелік органів та посадових осіб, які мають право складати протокол про адміністративні правопорушення законодавства про банки і банківську діяльність закріплено у ст. 255 КУпАП. Крім того, відповідно до п. 3.3 Положення про порядок накладення адміністративних штрафів,

затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 29.12.2001 р., завданнями Національного банку в справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 163-14, 166-5, 166-20 КУпАП, є складання протоколів про адміністративні правопорушення. Виключний перелік посадових осіб, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення законодавства про банки і банківську діяльність, закріплено п. 4. 2 вказаного Положення [144].

Відповідно до п. 4.6 Положення про порядок накладення адміністративних штрафів, уповноважена посадова особа Національного банку або відповідного територіального управління в разі виявлення адміністративного правопорушення під час виконання функцій Національного банку з нагляду (оверсайта), контролю без виїзду до фактичного місцезнаходження об'єктів нагляду (оверсайта), контролю або відсутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності на місці вчинення адміністративного правопорушення: 1) повідомляє особу, яка притягається до адміністративної відповідальності, про місце, дату та час, коли така особа має з'явитися до Національного банку для надання нею пояснень, що стосуються виявленого правопорушення; 2) складає, підписує два примірники протоколу про адміністративне правопорушення та надсилає другий примірник протоколу про адміністративне правопорушення особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, якщо така особа не з'явилась до Національного банку у зазначені в повідомленні дату та час для надання пояснень, що стосуються виявленого правопорушення.

Аналіз змісту вищезгаданих норм дає можливість виділити першу особливість провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язаних із порушеннями законодавства про банки і банківську діяльність. Ця особливість полягає в тому, що порушення справи про адміністративне правопорушення відбувається в процесі здійснення уповноваженими особами наглядової діяльності, в основу під час проведення інспекційних перевірок. Тобто перша стадія провадження у справах про адміністративні

правопорушення співпадає у часі із відповідною стадією контрольно-наглядового провадження, здійснюваного уповноваженими особами НБУ.

Стадія адміністративного розслідування завершується шляхом надсиланням протоколу органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про адміністративне правопорушення, вказане правило закріплено ст. 257 КУпАП, проте жодною нормою КУпАП не встановлено термін, на протязі якого має надсилатися протокол про адміністративне правопорушення, виняток становлять лише протоколи про корупційні адміністративні правопорушення, які, згідно із ч. 2 ст. 257 КУпАП, у триденний строк мають надсилатися до місцевого суду за місцем вчинення корупційного правопорушення.

Адміністративні правопорушення передбачені статтями 163-12, 166-8 КУпАП на підставі ст. 221 КУпАП розглядаються судьями районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів.

Адміністративні правопорушення, передбачені статтями 163-14, 166-5, 166-20 КУпАП на підставі ст. 234-3 КУпАП, розглядаються Національним банком України. Від імені Національного банку України розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право Голова Національного банку України та його заступники, керівники територіальних управлінь Національного банку України та їх заступники.

Адміністративне правопорушення, передбачене статтею 166-7 КУпАП на підставі ст. 234-4 КУпАП, розглядається Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Від імені Фонду гарантування вкладів фізичних осіб розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право директор-розпорядник Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та його заступники [66].

Визначальною стадією провадження про адміністративні правопорушення законодавства про банки і банківську діяльність фізичних осіб є розгляд справи про адміністративне правопорушення. Вказана стадія

умовно поділяється на два етапи: 1) підготовка справи до розгляду; 2) розгляд справи по суті.

За загальним правилом справа про адміністративне правопорушення розглядається у п'ятнадцятиденний строк з дня одержання органом (посадовою особою), правомочним розглядати справу, протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи.

Посадова особа при підготовці до розгляду справи про адміністративне правопорушення вирішує такі питання: а) чи належить до його компетенції розгляд цієї справи; б) чи правильно складено протокол та інші матеріали справи про адміністративне правопорушення; в) чи сповіщено осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду; г) чи витребувано потрібні додаткові матеріали; ґ) чи підлягають задоволенню клопотання особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, її законних представників, адвоката.

Посадова особа, яка розглядає справу, оголошує, яка справа підлягає розгляду, хто притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснює особам, які беруть участь у розгляді справи, їх права і обов'язки. Після цього оголошується протокол про адміністративне правопорушення. На засіданні заслуховуються особи, які беруть участь у розгляді справи, досліджуються докази і вирішуються клопотання.

Відповідно до статті 280 КУпАП, орган (посадова особа) при розгляді справи про адміністративне правопорушення зобов'язаний з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, чи заподіяно майнову шкоду, чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації, трудового колективу, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Якщо співвідносити зазначені вимоги із особливостями складів правопорушень, розглянутих у попередньому підрозділі даної роботи, то

можна виявити деякі особливості розгляду справ про відповідні адміністративні правопорушення.

Першою особливістю є те, що в силу наявності принципу об'єктивної вини, встановлення самої вини та її форми в тих аспектах, які відображені у статтях 10 та 11 КУпАП, втрачає сенс. Достатньо лише встановити, чи дійсно дане адміністративне правопорушення вчинене тією особою, відносно якої складено протокол про адміністративне правопорушення. І в даному аспекті найбільш важливим стає питання про те, чи підлягає вона адміністративній відповідальності.

Особливо це стосується випадків, коли об'єктивна частина правопорушення описана як діяння юридичної особи. В такому випадку ключовим питанням розгляду справи про адміністративне правопорушення стає встановлення зв'язку між діями особи, стосовно якої складено протокол про адміністративне правопорушення, і ознаками об'єктивної сторони правопорушення. Цілком очевидно, що такий зв'язок повинен мати обумовлюючий характер.

Друга особливість пов'язана із обставинами, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність.

Обставини, що пом'якшують і обтяжують адміністративну відповідальність викладені у статтях 34 та 35 КУпАП. Відповідно до статті 34 КУпАП, обставинами, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються:

- 1) щире розкаяння винного;
- 2) відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди;
- 3) вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин;
- 4) вчинення правопорушення неповнолітнім;
- 5) вчинення правопорушення вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину віком до одного року.

Проаналізувавши зазначений перелік можна із впевненістю стверджувати, що жодна з наведених обставин не має значення для розгляду справ про адміністративні правопорушення, які пов'язані із порушеннями законодавства про банки і банківську діяльність.

Щире розкаяння винного втрачає сенс з огляду на об'єктивний характер вини і має значення тільки в умовах, коли правопорушення є результатом необізнаності із законом чи помилки в оцінці шкідливості свого діяння. Але все це не властиво для розглянутих нами правопорушень.

Відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди не має значення з огляду на формальний характер більшості складів.

Вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин також не має значення для порушень законодавства про банки і банківську діяльність, оскільки такий стан чи обставини взагалі жодним чином не пов'язані із характером правопорушень законодавства про банки і банківську діяльність. Аналогічним чином не пов'язані з характером правопорушень законодавства про банки і банківську діяльність вчинення правопорушення вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину віком до одного року.

Вчинення правопорушення неповнолітнім взагалі не потребує коментарів, оскільки в силу своєї специфіки відповідні правопорушення не можуть бути вчиненими неповнолітніми.

Статтею 34 КУпАП встановлено, що Законами України може бути передбачено й інші обставини, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення. Орган (посадова особа), який вирішує справу про адміністративне правопорушення, може визнати пом'якшуючими і обставини, не зазначені в законі. Але таких обставин у відповідних законах не передбачено.

Відповідно до статті 35 КУпАП, обставинами, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються:

- 1) продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу уповноважених на те осіб припинити її;
- 2) повторне вчинення однорідного правопорушення протягом року, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню; вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила кримінальне правопорушення;
- 3) втягнення неповнолітнього в правопорушення;
- 4) вчинення правопорушення групою осіб;
- 5) вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин;
- б) вчинення правопорушення в стані сп'яніння. Орган (посадова особа), який накладає адміністративне стягнення, залежно від характеру адміністративного правопорушення, може не визнати дану обставину обтяжуючою.

Як і у випадку з обставинами, що пом'якшують відповідальність, зазначені обставини здебільшого не мають значення для розгляду справ про адміністративні правопорушення, які пов'язані із порушенням законодавства про банки і банківську діяльність, а дві з них – продовження протиправної поведінки та повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення – є кваліфікуючими ознаками окремих складів розглянутих нами адміністративних правопорушень.

Таким чином, другою особливістю розгляду справ про відповідні правопорушення є те, що обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність не мають значення для розгляду.

Так само для розгляду зазначених справ не має значення, чи заподіяно майнову шкоду, чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації або трудового колективу. Питання майнової шкоди не є актуальним з огляду на формальність складів відповідних правопорушень, а питання передачі матеріалів є очевидним анахронізмом.

Ще одна особливість провадження по справах про адміністративні правопорушення, які пов'язані із порушенням законодавства про банки і банківську діяльність стосується обставин, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення, визначеними статтею 247 КУпАП.

Відповідно до цієї статті, провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю за таких обставин:

- 1) відсутність події і складу адміністративного правопорушення;
- 2) недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку;
- 3) неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність;
- 4) вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони;
- 5) видання акта амністії, якщо він усуває застосування адміністративного стягнення;
- 6) скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність;
- 7) закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків, передбачених статтею 38 цього Кодексу;
- 8) наявність по тому самому факту щодо особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, постанови компетентного органу (посадової особи) про накладення адміністративного стягнення або нескасованої постанови про закриття справи про адміністративне правопорушення, а також повідомлення про підозру особі у кримінальному провадженні по даному факту;
- 9) смерть особи, щодо якої було розпочато провадження в справі.

Слід звернути увагу, що в силу вже розглянутих вище особливостей складів правопорушень пов'язаних із порушенням законодавства про банки і банківську діяльність, існування таких обставин як неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність, недосягнення особою на момент

вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку, вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони існувати не може.

Натомість важливою є обставина, пов'язана із закінченням на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків, передбачених статтею 38 цього Кодексу.

Оскільки, переважна більшість адміністративних правопорушень виявляється органами та посадовими особами в процесі здійснення контрольно-наглядових функцій, особливої актуальності набуває проблема визначення строків притягнення до адміністративної відповідальності.

Відповідно до ст. 38 КУпАП, адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – не пізніше як через два місяці з дня його виявлення, якщо справа про адміністративне правопорушення підвідомча суду (судді), стягнення може бути накладено не пізніше як через три місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – не пізніше як через три місяці з дня його виявлення [66].

На нашу думку, встановлений чинним законодавством двомісячний строк притягнення до адміністративної відповідальності з дня вчинення разових порушень, а не з дня їх виявлення, призводить до неможливості притягнення до адміністративної відповідальності значної кількості фізичних осіб за порушення законодавства про банки і банківську діяльність.

Вказане положення знайшло своє відображення і в офіційних статистичних даних, зокрема: за 2014 рік надійшло справ за наявності ознак ст. 166-5 КУпАП – 146 (із них по 43 справам прийнято рішення про закриття справи у зв'язку із закінченням строків накладення адміністративного стягнення), ст. 166-8 КУпАП – 10 (із них по 6 справам прийнято рішення про закриття справи у зв'язку із закінченням строків накладення адміністративного стягнення) [11, с. 28-31].

Відповідно до пункту 2 Положення про порядок накладення адміністративних штрафів, затвердженого Постановою Правління НБУ від 29.12.2001 року № 563, Національний банк України розглядає справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 163-14, 166-5, 166-6 (частини третя, четверта), 166-20 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Відповідно до пункту 2.2 вказаного Положення 2.2. Національний банк уживає заходів щодо притягнення до адміністративної відповідальності за допущення порушень, передбачених статтями 163-12, 163-14, 166-5, 166-8, 166-9, 166-20 КУпАП [143].

Водночас слід звернути увагу на те, яким чином Національним банком України та його посадовими особами вказані порушення виявляються, зокрема відповідно до ст. 71, 72 Закону України «Про банки і банківську діяльність» кожний банк, особи, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України, є об'єктом інспекційної перевірки з метою дотримання законодавства щодо банківської діяльності.

Перевірки здійснюються з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів Національного банку України.

Таким чином, адміністративні правопорушення передбачені ст. 163-12, 163-14, 166-5, 166-8, 166-9, 166-20 КУпАП можуть бути виявлені Національним банком України, як правило, за результатами проведення планових інспекційних перевірок, які здійснюються не частіше одного разу на рік, тобто навіть у випадку виявлення ознак вказаних адміністративних правопорушень за результатами перевірок, органи та посадові особи Національного банку, в силу ст. 38 КУпАП, можуть притягнути правопорушника до адміністративної відповідальності лише в тому випадку, якщо вказані ознаки було виявлено на протязі двох місяців з дня вчинення

правопорушення, звідси випливає, що переважна більшість правопорушень залишаються без відповідальності.

Іншим недоліком є те, що на сьогодні жодним нормативно-правовим актом не визначено поняття «триваючого» та «разового правопорушення», що у свою чергу викликає труднощі при розгляді справ про притягнення до адміністративної відповідальності, оскільки в науці адміністративного права існує неоднозначний підхід щодо класифікації вказаних правопорушень.

З урахуванням викладеного, вважаємо за доцільне внесення змін до статті 38 КУпАП щодо встановлення строків накладення адміністративного стягнення, передбачивши, що адміністративне стягнення може бути накладене не пізніше, ніж через два місяці з дня виявлення правопорушення, але не пізніше, ніж через один рік з дня його вчинення.

Розглянувши справу про адміністративне правопорушення по суті, орган, посадова особа приймає рішення, яке оформлюється у формі постанови. Орган (посадова особа) виносить одну з таких постанов: 1) про накладення адміністративного стягнення; 2) про закриття справи.

Стадії оскарження і опротестування постанови у справі про адміністративні правопорушення законодавства про банки і банківську діяльність носять загальний характер та підпадають під загальні правила встановлені в КУпАП для проваджень щодо будь-яких адміністративних правопорушень.

Спільною ознакою провадження у справах про адміністративні правопорушення законодавства про банки і банківську діяльність є те, що у переважній більшості випадків до винної особи застосовується адміністративне стягнення у вигляді штрафу. Більше того, у випадках, прямо встановлених законодавством України, за органами, уповноваженими розглядати справи про адміністративні правопорушення законодавства про банки і банківську діяльність, закріплено право застосувати адміністративне стягнення виключно у вигляді штрафу за результатами розгляду справи.

Серед видів адміністративних стягнень штраф як вид майнового стягнення має найбільше превентивне, виховне та стримуюче значення, однак у кожному конкретному випадку його застосування особливого значення набуває його розмір, який у кінцевому результаті виражає принцип ефективності санкції як засобу забезпечення законності. Не є секретом, що від того, який розмір стягнення накладено на правопорушника за вчинення правопорушення (сьогодні в рамках цього поняття йде мова також про протиправні дії юридичних осіб) чи делікту (відповідно ця категорія охоплює фізичних осіб), в кінцевому результаті залежить вплив на свідомість порушника правового примусу (міри впливу) [15, с. 115].

Відповідно до ст. 27 КУпАП штраф – це грошове стягнення, що накладається на громадян і посадових осіб за адміністративні правопорушення у випадках і розмірі, встановлених цим Кодексом та іншими законами України. Аналіз санкцій статей, що містять адміністративні правопорушення, пов'язані із порушеннями законодавства про банки і банківську діяльність, які вчиняються фізичними особами, дозволяє зробити висновок про широкий спектр відносно визначених санкцій з зазначенням мінімуму і максимуму розміру накладення адміністративного штрафу, що дозволяє в кожному окремому випадку визначити розмір даного виду стягнення з урахуванням вимог ст. 33 КУпАП, а саме стягнення за адміністративне правопорушення накладається у межах, установлених цим Кодексом та іншими законами України. При накладенні стягнення враховуються характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність.

Як було показано вище, ступінь вини, а також обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, не мають значення для розглянутих правопорушень. Відтак при визначенні розміру штрафу уповноважена особа має врахувати лише характер вчиненого правопорушення, особу порушника та його майновий стан.

Законодавство не містить жодних рекомендацій стосовно урахування характеру вчиненого правопорушення. За таких умов можна припустити, що правопорушення може характеризуватися більшим чи меншим ступенем шкідливості. Особливо це має значення у тих випадках, коли об'єктивна сторона одного складу адміністративного правопорушення включає декілька видів протиправних діянь. Так, наприклад, частиною першою статті 166-20 КУпАП передбачено відповідальність неподання, несвоєчасне подання або подання завідомо недостовірної інформації з питань діяльності платіжних систем Національному банку України, якщо подання такої інформації передбачено законами України та нормативно-правовими актами Національного банку України. Вчинення зазначених діянь тягне за собою накладення на фізичних осіб-підприємців та посадових осіб юридичних осіб, які є об'єктами нагляду (оверсайту) – штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

З точки зору оцінки характеру правопорушення неподання інформації є більш шкідливим ніж несвоєчасне її подання. Неподання відповідної інформації робить неможливим здійснення НБУ своїх наглядових повноважень, в той час як несвоєчасне подання лише ускладнює її. Відтак за неподання інформації можна призначити більший штраф ніж за несвоєчасне подання такої інформації.

Стосовно урахування особи порушника також жодних критеріїв законодавством не визначено. В цьому аспекті стосовно розглянутих нами правопорушень можна оцінити принаймні два параметри, а саме: ділову репутацію відповідної особи та наявність фактів притягнення її до відповідальності за аналогічні правопорушення в минулому. У разі наявності у особи хорошої ділової репутації та відсутності фактів притягнення її до відповідальності за аналогічні правопорушення розмір штрафу може бути менший.

Проте вирішальним, на нашу думку, фактором для визначення розміру штрафу має бути майновий стан особи, що притягується до адміністративної

відповідальності. В даному випадку має існувати проста залежність: чим краще матеріальний стан особи, тим більший розмір штрафу можна до неї застосувати. Але, в будь-якому разі, усі три наведені вище обставини мають бути оцінені у сукупності.

Висновки до розділу 2.

1. Актами банківського законодавства можна вважати лише закони. До того ж, виходячи із сформульованих нами вище положень щодо зв'язку банківського нагляду із державним регулюванням у відповідній сфері, до таких законів слід віднести тільки ті, контроль за дотриманням яких відноситься до наглядової компетенції НБУ. До банківського законодавства не відносяться нормативно-правові акти НБУ, оскільки вони чітко відділяються завдяки конструкції «банківське законодавство та нормативно-правові акти НБУ». Дана конструкція використовується і у Законі України «Про банки і банківську діяльність», і в КУпАП, і в нормативно-правових актах НБУ. До актів банківського законодавства також не відносяться нормативно-правові акти Президента України та Кабінету Міністрів України в силу того, що правове регулювання банківської діяльності на підзаконному рівні є виключною прерогативою НБУ.

2. За характеристиками діянь, які утворюють об'єктивну сторону адміністративних правопорушень можна виділити:

- адміністративні правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у прямому порушенні норм банківського законодавства та нормативно-правових актів НБУ;

- адміністративні правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у невиконанні вимог уповноважених осіб в процесі здійснення ними банківського нагляду та застосування відповідних заходів впливу;

- адміністративні правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у протидії уповноваженим особам в процесі здійснення ними банківського нагляду та застосування відповідних заходів впливу.

Фактично це підтверджує нерозривний зв'язок між наглядовою діяльністю НБУ та деяких інших органів та їх юрисдикційною діяльністю.

3. У переважній більшості склади адміністративних правопорушень, що є підставами адміністративної відповідальності за порушення

законодавства про банки і банківську діяльність є формальними, тобто їх об'єктивна сторона не включає такої складової як суспільно-шкідливі наслідки. Виключенням є тільки склад адміністративного правопорушення передбачений частиною другою статті 166-5 та частиною другою статті 166-8 статті КУпАП.

4. Для суб'єктивної сторони адміністративних правопорушень, пов'язаних із порушенням законодавства про банки і банківську діяльність, властива об'єктивна винність. Об'єктивну винність як різновид суб'єктивної сторони адміністративних правопорушень можна визначити як стан, в умовах якого діяльність правопорушника є об'єктивно свідомою, а особливості його правового статусу обумовлюють знання ним норм, за порушення яких настає адміністративна відповідальність.

5. Поняття «посадова особа» та «службова особа» як суб'єкти адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність є рівнозначними та характеризуються наступними ознаками:

- вказані особи обіймають посаду, постійно чи тимчасово, на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форми власності, пов'язану із виконанням спеціальних функцій: організаційно-розпорядчої та адміністративно-господарської;

- виконання організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій може здійснюватися і незалежно від того, постійно чи тимчасово особи обіймають певну посаду, в такому випадку виконання зазначених функцій здійснюється на основі спеціальних повноважень, які виникають на підставі рішення органу державної влади, місцевого самоврядування, центрального органу державного управління зі спеціальним статусом, органом чи посадовою підприємства, установи, організації, а також на підставі встановленого законом порядку, в т. ч. рішення суду, тобто виконання таких функцій, як правило, носить разовий характер, а рішення про

надання спеціальних повноважень носить індивідуальний характер та стосується конкретної посадової особи;

– здійснення організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій відноситься до трудових обов'язків конкретних осіб та здійснюється, як правило, на підставі посадової інструкції, при чому може здійснюватися поряд із іншими функціями, наприклад виробничими, професійними, технічними;

– посадовими і службовими особами можуть бути будь-які фізичні особи, тобто до вказаної категорії належать громадяни України, особи без громадянства, іноземці, які на законних підставах перебувають на території України.

6. Для усунення непорозумінь і розбіжностей, пов'язаних із труднощами визначення конкретної особи, до якої має бути застосоване адміністративне стягнення у випадках, коли об'єктивна сторона правопорушення сформульована для юридичної особи, необхідно сформулювати правило визначення відповідальної особи. Це можна зробити у такий спосіб: адміністративні стягнення за вчинення правопорушень, описаних в КУпАП як діяльність юридичних осіб, застосовуються до фізичних осіб, що входять до складу юридичних осіб і займають посади, до кола обов'язків яких відноситься забезпечення дотримання нормативно встановлених правил діяльності чи виконання вимог органів влади, порушення чи невиконання яких складає зміст правопорушення.

7. Однією із особливостей провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язаних із порушеннями законодавства про банки і банківську діяльність, є те, що порушення справи про адміністративне правопорушення відбувається в процесі здійснення уповноваженими особами наглядової діяльності, в основному під час проведення інспекційних перевірок. Тобто перша стадія провадження у справах про адміністративні правопорушення співпадає у часі із відповідною стадією контрольно-наглядового провадження здійснюваного уповноваженими особами НБУ.

8. Особливістю провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язаних із порушеннями законодавства про банки і банківську діяльність, є те, що в силу наявності принципу об'єктивної вини, встановлення самої вини та її форми в тих аспектах, які відображені у статтях 10 та 11 КУпАП, втрачає сенс. Достатньо лише встановити, чи дійсно дане адміністративне правопорушення вчинене тією особою, відносно якої складено протокол про адміністративне правопорушення. В даному аспекті найбільш важливим стає питання про те, чи підлягає вона адміністративній відповідальності.

9. Жодна із обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність наведених у статтях 34 та 35 КУпАП, не має значення для розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із порушеннями законодавства про банки і банківську діяльність.

10. В силу особливостей складів правопорушень пов'язаних із порушенням законодавства про банки і банківську діяльність, існування таких обставин, як неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність, недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку, вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони існувати не може.

11. Вважаємо за доцільне внесення змін до статті 38 КУпАП щодо встановлення строків накладення адміністративного стягнення, передбачивши, що адміністративне стягнення може бути накладене не пізніше, ніж через два місяці з дня виявлення правопорушення, але не пізніше, ніж через один рік з дня його вчинення.

РОЗДІЛ 3.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БАНКІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО БАНКИ І БАНКІВСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

3.1. Заходи адміністративної відповідальності в системі заходів впливу Національного банку України

Враховуючи висновки представлені у розділі 1 дисертаційної роботи, можна твердо стверджувати, що сутність державного управління банківської діяльності полягає у здійсненні Національним банком України в рамках наданих йому повноважень державного впливу на банківські чи кредитно-фінансові установи, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку, що відображає двоаспектний зміст державного регулювання: з однієї сторони – охорона суспільних відносин, що складають банківську систему, тобто проявляється державний інтерес, з іншої – захист прав і свобод, законних інтересів громадян, інших фізичних осіб, які є вкладниками чи кредиторами банківських установ, тобто приватний інтерес.

Державне регулювання банківської діяльності у формі банківського нагляду включає інститут адміністративної відповідальності: з однієї сторони спостерігається державний вплив, який здійснюється органом адміністративної юрисдикції – Національним банком України, спрямований на регулювання банківської діяльності, з іншої – захист з боку держави суспільних відносин у сфері здійснення банківської діяльності, шляхом застосування санкцій адміністративного характеру у випадку порушення правових норм та попередження вчинення правопорушень у майбутньому.

Задля визначення правової природи заходів впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, які застосовуються в процесі здійснення державного управління Національним банком України, нагальним

постає питання щодо їх характеру та змісту, зокрема щодо співвідношення із заходами юридичної відповідальності.

Підстави і порядок застосування заходів впливу Національного банку України за порушення законодавства про банки закріплені у Законі України «Про банки і банківську діяльність» та деталізовані у Положенні про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346 [140].

Відповідно до статті 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» у разі порушення банками банківського законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму, нормативно-правових актів Національного банку України, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи, Національний банк України адекватно вчиненому порушенню, має право застосувати заходи впливу, до яких належать:

- 1) письмове застереження;
- 2) скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку;
- 3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками тощо;
- 4) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі;
- 5) встановлення для банку підвищених економічних нормативів;

- б) підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами;
- 7) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами;
- 8) заборона надавати бланкові кредити;
- 9) накладення штрафів на: керівника банку, банк, власників істотної участі у банку;
- 10) тимчасова, до усунення порушення або скасування заходів впливу, заборона використання власником істотної участі в банку права голосу придбаних акцій (паїв);
- 11) тимчасове, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади;
- 11-1) позбавлення генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій;
- 12) віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного;
- 13) відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

Аналізуючи Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346, простежується закономірність, що для кожного із зазначених заходів впливу чітко визначеною є мета його застосування, при чому вважаємо, що однією із головних ознак, яка дає можливість відокремити заходи юридичної відповідальності від заходів впливу іншої правової природи, є саме мета їх застосування.

В юридичній літературі загальноприйнятою виступає позиція, що ціль юридичної відповідальності визначається її функціями, основними серед яких є:

- 1) забезпечення прав та свобод суб'єктів шляхом їх гарантування, охорони та відновлення;

2) охорона та захист суспільного порядку шляхом запобігання правопорушенням та перевиховання правопорушників;

3) захист правопорядку та виховання громадян шляхом створення умов для покарання винних осіб та їх перевиховання;

4) компенсація спричиненої порушенням шкоди та відновлення порушених суб'єктивних прав;

5) запобігання скоєнню правопорушень у майбутньому [176, с. 511].

Зазначені функції відображають роль юридичної відповідальності на найвищому рівні узагальнення, безвідносно до конкретного правопорушника.

На більш конкретному рівні до головних функцій юридичної відповідальності належать такі:

1. Штрафна (каральна) – відображає напрямок покарання винної особи, який свідчить про негативну оцінку вчинку правопорушника державою та намір держави запобігти вчиненню нових правопорушень. Покарання реалізується або шляхом зміни правового статусу завдяки обмеженню певних прав і свобод, або шляхом покладення додаткових обов'язків на правопорушника. При чому основним призначенням виступає превенція, тобто застосування відповідальності свідчить про невідворотність покарання за скоєне правопорушення, яке є засобом запобігання та попередження можливим порушенням як винним суб'єктом, так і оточуючими.

2. Виховна – спрямована на формування у суб'єктів правомірної поведінки та усвідомленого ставлення до наданих їм прав та покладених на них обов'язків.

Вченими-правниками виділяється також і правідновлююча (компенсаційна) функція, проте остання, як правило, характеризує юридичну відповідальність в контексті матеріальної відповідальності та полягає у примусовому стягненні збитків заподіяних внаслідок вчинення правопорушення з правопорушника.

Таким чином вважаємо, що головною метою юридичної відповідальності є покарання правопорушника, яке застосовується уповноваженим державою

органом чи посадовою особою за вчинене правопорушення в межах та в порядку передбаченому законом, тобто мова йде про каральну функцію юридичної відповідальності.

Задля визначення правової природи заходів впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, які застосовуються в процесі здійснення державного регулювання Національним банком України, ключовим є питання щодо мети їх застосування, що дозволить визначити, які саме заходи впливу є заходами юридичної відповідальності. Тому, перш за все, слід з'ясувати, які ж заходи впливу мають на меті покарання правопорушника.

Першим у системі заходів впливу НБУ є письмове застереження. Національний банк застосовує до банку письмове застереження щодо усунення порушення банківського законодавства, законодавства з питань фінансового моніторингу, нормативно-правових актів Національного банку та/або вжиття заходів щодо недопущення таких порушень у подальшій діяльності.

Метою такого заходу може бути як попередження чи недопущення, відвернення правопорушень (наприклад, щодо усунення конкретних порушень, недоліків у діяльності банку, які безпосередньо ще не вплинули на його фінансовий стан, але в майбутньому можуть призвести до його погіршення та загрози інтересам вкладників і кредиторів банку), так і безпосереднє припинення наявних правопорушень або об'єктивно протиправних діянь. В даному випадку Національний банк вказує на допущенні порушення з метою їх усунення та конкретні заходи, які необхідно вжити з метою уникнення ризикової або неправильної банківської практики (наприклад, усунення порушень банком економічних нормативів, зменшення невиправданих витрат банку) [31, с. 43].

У письмовому застереженні Національний банк України висловлює банку своє занепокоєння станом його справ, вказує на допущенні порушення банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України або недоліки в роботі та за потреби конкретні заходи, яких йому

потрібно вжити у визначенні строки з метою їх усунення або недопущення надалі.

Зміст письмового застереження полягає в офіційній вказівці Національного банку України на порушення банківського законодавства, недоліки банківської установи у процесі здійснення банківської діяльності, з метою їх усунення та недопущення в майбутньому, тобто метою застосування заходу впливу у вигляді письмового застереження є попередження вчинення правопорушень банківською установою, що відображається у занепокоєнні станом справ у банківській установі, а, отже, вказаний захід впливу не є заходом юридичної відповідальності, оскільки в його змісті відсутній каральний елемент, притаманний юридичної відповідальності. Тобто головною метою застосування заходу впливу у вигляді письмового застереження є усунення вже вчинених правопорушень, що свідчить про його попереджувальну природу.

Національний банк з метою вжиття заходів щодо приведення діяльності банку у відповідність до вимог банківського законодавства (залежно від проблем, що є в діяльності банку) має право прийняти рішення про потребу скликання загальних зборів учасників банку, засідання ради/правління банку з огляду на повноваження, визначені в статуті банку, з метою складання банком: плану фінансового оздоровлення; програми капіталізації; плану реорганізації; плану заходів щодо усунення допущених банком порушень банківського законодавства.

Тобто за своїм змістом вказаний захід впливу є правом НБУ вимагати скликання загальних зборів задля усунення невідповідності діяльності банківської установи нормам банківського законодавства. В рамках цього заходу впливу сам НБУ не накладає на банк-порушник яких-небудь додаткових обтяжуючих обов'язків, але підштовхує керівний орган такого банку до активної діяльності, прийняття відповідних рішень для усунення виявлених в його діяльності порушень банківського законодавства. Отже цей захід впливу також носить яскраво виражену спрямованість на усунення вже

вчинених порушень, що не дозволяє визнати його заходом юридичної відповідальності.

Іншим заходом впливу, який застосовується НБУ є укладення письмової угоди з банком, що допустив порушення банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку або здійснює ризикову діяльність, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, за умови подання ним прийняттого плану заходів для усунення виявлених порушень.

У письмовій угоді банк визнає свої недоліки в роботі та допущені порушення і подає план заходів, яких він зобов'язується вжити, зокрема, для усунення порушень, запобігання таким порушенням надалі, поліпшення фінансового стану, приведення діяльності банку у відповідність до вимог банківського законодавства тощо.

Тому маємо ситуацію, коли банк в угоді бере на себе обов'язок вжиття заходів для усунення порушень, які мали місце внаслідок невиконання банком своїх обов'язків, тобто обов'язок виконати невиконаний обов'язок [185, с. 62].

Вказаний захід впливу є наполовину добровільним, оскільки здійснюється із ініціативи самої банківської установи, а НБУ лише приймає рішення щодо його затвердження чи відхилення, відтак метою застосування вказаного заходу є схвалення та затвердження плану дій банківської установи Національним банком України задля усунення порушень банківського законодавства. Цілком очевидно, що за таких умов цей захід впливу також не можна віднести до заходів юридичної відповідальності.

Наступним заходом впливу є зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі. Це є захід впливу НБУ, який стосується розподілу прибутку банку, що залишається в розпорядженні банку після сплати податків та обов'язкових платежів. Національний банк має право застосовувати такий захід впливу до банку: а) який порушив хоча б один з нормативів капіталу або якщо Національний банк визнає, що виплата дивідендів і розподіл капіталу в будь-якій формі призведе до порушення

нормативів капіталу; б) у якого викуп власних акцій призвів/призведе до зниження рівня регулятивного капіталу до мінімально встановленого Національним банком рівня; в) якому надсилається лист з вимогою щодо розроблення плану фінансового оздоровлення на період виконання цього плану; г) у якого розмір регулятивного капіталу менший, ніж статутний капітал (крім новостворених банків протягом одного року з дня отримання банківської ліцензії).

Рішення Національного банку про зупинення розподілу капіталу в будь-якій іншій формі може бути прийняте одночасно із погодженням розробленого банком плану фінансового оздоровлення або укладенням письмової угоди.

В даному випадку в результаті застосування такого заходу впливу, банкопорушник не несе жодних втрат. Обов'язок зупинення виплати дивідендів змушує банк звернути відповідні кошти на підтримання відповідного рівня капіталізації банку, а відтак покращення його капіталізації і, як наслідок, зменшення ризиків нанесення шкоди вкладникам та іншим кредиторам банку.

Фактично вказаний захід впливу є спорідненим та подібним за своїм змістом до заходу впливу у вигляді письмового застереження, оскільки метою виступає попередження вчинення правопорушень банківською установою, що здійснюється шляхом інформування банківської установи про виявлені порушення, а також конкретні заходи, які необхідно вжити з метою уникнення ризикової діяльності або неправильної банківської практики, відтак, вказаний захід впливу не є заходом юридичної відповідальності, оскільки каральна функція юридичної відповідальності тут також є відсутньою.

Встановлення для банку підвищених економічних нормативів є заходом впливу НБУ, який застосовується шляхом підвищення вимог щодо мінімальних значень нормативів капіталу, та/або нормативів кредитного ризику для банку, що здійснює ризикову діяльність, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

Цей захід впливу можна взагалі вважати заходом індивідуального регулювання банківської діяльності. Серед заходів державного регулювання

діяльності банків, передбачених статтею 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність», встановлення економічних нормативів відноситься до заходів індикативного регулювання, що свідчить про його значною мірою економічну природу. Відтак встановлюючи для банку підвищені економічні нормативи, тим самим зменшуються відповідні ризики, але після приведення діяльності банку у належний стан, ці нормативи можуть бути відмінені.

Даний захід впливу є за своїм змістом попереджувальним заходом, оскільки метою виступає недопущення банківською установою виникнення загрози інтересам вкладників чи інших кредиторів банку шляхом здійснення банківською установою ризикової діяльності.

Подібним даному заходу впливу є захід у вигляді підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами, який застосовується для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, зокрема шляхом пониження категорії якості активу та відповідно підвищення значення показника ризику цього активу або заборони врахування під час розрахунку суми резервів забезпечення (крім високоліквідного) у разі здійснення банком окремих операцій з підвищеним рівнем ризику, що можуть загрожувати інтересам кредиторів і вкладників, підтверджених результатами інспекційної перевірки, тобто метою вказаного заходу є також попередження виникнення загрози інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, тобто відвернення настання певної обставини.

Національний банк має право також прийняти рішення про заборону надавати бланкові кредити банку: 1) обсяг негативно класифікованих активів якого перевищує 10 відсотків суми активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися резерв згідно з нормативно-правовими актами Національного банку; 2) що не сформував у достатньому обсязі резерви для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями.

Заборона надавати бланкові, тобто незабезпечені кредити жодним чином не обмежує банк в його кредитній діяльності, проте зменшує ризик неповернення кредиту і тим самим робить кредитну діяльність менш

ризикованою. Вказаний захід впливу застосовується НБУ з метою уникнення можливості погіршення фінансового стану банківської установи, що може стати загрозою інтересам вкладників чи інших кредиторів, а, відтак, до заходів юридичної відповідальності не належить, адже в ньому відсутній згаданий вище каральний елемент.

Іншим заходом впливу, який застосовується за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, є штраф. Національний банк має право накладати штрафи на банки, філії іноземних банків, власників істотної участі в банку – юридичних осіб, відповідальних осіб банківських груп, інших учасників банківських груп. Штраф за порушення в діяльності відокремленого підрозділу банку накладається безпосередньо на банк – юридичну особу.

Національний банк накладає штрафи в разі допущення, зокрема, таких порушень: порушення порядку, строків і технології виконання операцій, що встановлені нормативно-правовими актами Національного банку; подання недостовірної інформації, неподання інформації, документів (копій документів) та письмових пояснень з питань діяльності банку на письмову вимогу уповноваженої посадової особи Національного банку або уповноважених Національним банком осіб на проведення перевірки; порушення економічних нормативів регулювання діяльності банків; недотримання банком розміру резервування коштів за договором про залучення уповноваженим банком депозиту, кредиту (позики) в іноземній валюті від нерезидента; порушення інших вимог нормативно-правових актів Національного банку тощо.

Рішення про накладання штрафу на банк, власника істотної участі в банку – юридичну особу, відповідальну особу банківської групи, інших учасників банківських груп приймає Комісія Національного банку, яка в процесі своєї діяльності керується Положенням про Комісію Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків, затвердженого постановою Правління НБУ від 09.11.1998 р. № 470 [144].

Таким чином, підставою прийняття рішення про накладення штрафу є вчинення банком правопорушення, перелік яких міститься у п. 9 Положенні про застосування Національним банком України заходів впливу та, на нашу думку, повністю охоплюється загальним поняттям «порушення банківського законодавства», яке міститься у ст. 73 Законі України «Про банки і банківську діяльність».

З огляду на вказані положення, можна зробити висновок, що штраф накладається НБУ на банківські установи за наслідками вчинення банком порушень, перелік яких затверджений Національним банком України.

Яка ж мета застосування штрафу? Спробуємо сформулювати відповідь на вказане питання, проаналізувавши сутність даної дефініції. Для розуміння природи штрафу можна використати його визначення, наведене у статті 9 КУпАП. Хоча в КУпАП штраф розглядається як вид адміністративних стягнень, його природа залишається однаковою і стосовно юридичних осіб. Відповідно до зазначеної статті, штраф – є грошовим стягненням, що накладається на громадян і посадових осіб за адміністративні правопорушення у випадках і розмірі, встановлених Кодексом України про адміністративні правопорушення та законами України, тобто визначення, яке наводить законодавець у КУпАП, дозволяє стверджувати, що штраф це вид адміністративного стягнення, форма реагування держави (її органів) на порушення тієї чи іншої адміністративно-правової норми, захід адміністративної відповідальності у вигляді застосування до правопорушника адміністративного примусу [6, с. 179].

Таким чином, штраф – це грошове стягнення, яке застосовується за порушення конкретної правової норми, яке є заходом юридичної відповідальності, а, отже, метою застосування штрафу є покарання за вчинене порушення, яке полягає у обов'язку правопорушника зазнати відповідних позбавлень майнового характеру, що виражається у грошовому еквіваленті, тобто сумі призначеного штрафу, іншими словами під штрафом можна

розуміти певні негативні наслідки до правопорушника, в даному випадку, банківської установи, які мають незворотній характер.

Штраф, як захід впливу НБУ містить усі ознаки заходу адміністративної відповідальності, а саме: накладається внаслідок порушення адміністративно-правових норм, які закріплені у ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», тобто вчинення банківською установою правопорушення, перелік яких міститься у п. 9 Положення про застосування Національним банком України заходів впливу затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346, відтак, метою застосування штрафу є покарання за вчинене порушення.

Таким чином, мета застосування штрафу як заходу впливу Національного банку та мета юридичної відповідальності повністю ототожнюються та співпадають за своїм змістом.

Крім того, слід звернути увагу ще на одну ознаку, притаманну заходам адміністративного примусу карального характеру, а саме те, що каральні заходи передбачають завдання правопорушнику таких втрат, які не можуть бути компенсовані. При застосуванні до банку штрафу, як заходу впливу, відповідні кошти представляють собою прямий збиток банку, який він має сплатити з власних коштів, зароблених в результаті здійснення ним банківської діяльності. Ця ознака притаманна практично усім видам штрафів незалежно від сфери і підстав їх застосування.

Така ознака адміністративної відповідальності, як застосування відповідних санкцій в адміністративному порядку, тут також є у наявності, оскільки штрафи застосовуються НБУ в процесі здійснення державного регулювання. Крім того, застосування штрафів, як заходів впливу прямо віднесено статтею 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» до заходів адміністративного регулювання діяльності банків.

Застосування такого заходу впливу Національного банку України як обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, регулюється главою 7 розділу II Положення

про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346, що має назву «Обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій».

Національний банк має право прийняти рішення про обмеження, зупинення чи припинення окремих видів здійснюваних банком операцій, зокрема у разі: установлення процентних ставок та комісійних винагород на рівні, що є нижчим від собівартості банківських послуг у цьому банку; недостатності надходжень банку для підтримання на потрібному рівні регулятивного капіталу, забезпечення формування резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями; недотримання вимог нормативно-правових актів Національного банку в частині відкриття та/або ведення клієнтських рахунків; порушення економічних нормативів, установлених Національним банком; недотримання ліцензійних вимог та спеціальних вимог, що встановлені нормативно-правовими актами Національного банку щодо окремих операцій; порушення умов, на підставі яких була надана банківська ліцензія/генеральна ліцензія на здійснення валютних операцій/письмовий дозвіл на здійснення інвестиції; недотримання вимог нормативно-правових актів Національного банку, у тому числі щодо складання та надання звітності; невиконання в установлений строк вимог Національного банку щодо усунення порушень у діяльності банку; не виправлення звітності в порядку, установленому Національним банком тощо.

Банк, з моменту отримання рішення Національного банку про припинення здійснення окремого виду операцій, утрачає право на їх здійснення. Отримання банком рішення Національного банку про припинення окремого виду здійснюваних банком операцій є підставою для ініціювання розірвання банком з клієнтами відповідних договорів на здійснення цих операцій.

Якщо банк не забезпечив виконання рішення Національного банку щодо обмеження, зупинення чи припинення окремих видів здійснюваних банком операцій, здійснення яких рішенням Національного банку зупинено, обмежено чи припинено, або не виправив виявлені в його діяльності порушення, або недотримав умов обмеження/зупинення, НБУ може прийняти рішення про: продовження строку дії заходу впливу у вигляді обмеження або зупинення операцій або застосування до банку інших заходів впливу.

Припинення окремих видів здійснюваних банком операцій є найсуворішим з даного переліку заходів впливу, адже на відміну від обмеження і зупинення, що мають тимчасовий характер і після закінчення строку яких банк має право відновити здійснення зупинених (обмежених) операцій у повному обсязі, припинення операцій має незворотній характер, а відтак і яскраво виражену каральну мету і, таким чином, це є заходом юридичної відповідальності, оскільки банк, з моменту отримання рішення Національного банку про припинення здійснення окремого виду операцій, повністю утрачає право на їх здійснення.

Більше того, так як обмеження і зупинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій мають тимчасовий характер, тобто встановлюються на певний проміжок часу, після настання якого вказані заходи впливу припиняють свою дію, то застосування обмеження і зупинення здійснення окремих видів операцій не можуть визначатися як заходи юридичної відповідальності.

Порівнюючи захід впливу НБУ у вигляді припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій та адміністративні стягнення, які застосовуються до фізичних осіб у випадку вчинення адміністративного правопорушення, можна дійти до висновку, що вказаний захід є подібним адміністративному стягненню у вигляді позбавлення права займатися певною діяльністю, який передбачений ст. 30 КУпАП.

Якщо застосування Національним банком України заходу впливу у вигляді штрафу означає зазнати відповідних позбавлень майнового характеру,

що виражається у грошовому еквіваленті, тобто сумі призначеного штрафу, то сутність припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій полягає у позбавленні банківської установи відповідного права на можливість здійснення окремих юридично-значущих дій, що відрізняє вказаний захід впливу від штрафу, проте об'єднується однаковою метою застосування.

Безумовно, припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій також тягне для банківської установи збитки майнового характеру, проте це є факультативною ознакою, оскільки головна ціль вказаного заходу впливу – це позбавлення конкретного права банківської установи, яке скасовується Національним банком України.

У порівнянні із штрафом, припинення здійснення окремих видів банківських операцій є значно суворішим заходом впливу, оскільки при накладенні штрафу обмеженню підлягає лише частина майнового права, а у випадку припинення здійснення банківських операцій тягне за собою неможливість банківської установи реалізовувати конкретне право взагалі.

Іншим заходом впливу, в якому, на нашу думку, виражені ознаки юридичної відповідальності, є відкликання банківської ліцензії з ініціативи Національного банку.

Згідно із ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банк може бути ліквідований: 1) за рішенням власників банку; 2) у разі відкликання Національним банком України банківської ліцензії з власної ініціативи або за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Національний банк України з власної ініціативи має право відкликати банківську ліцензію у разі, якщо: 1) виявлено, що документи, надані для отримання банківської ліцензії, містять недостовірну інформацію; 2) банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії; 3) встановлено систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

Тобто підстави застосування заходу впливу у вигляді відкликання банківської ліцензії чітко закріплені у Законі, на відміну від попередніх заходів, підстави яких також регламентовані у підзаконному акті – Положенні про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346, при чому перелік вказаних підстав дозволяє стверджувати про їх вичерпний характер.

Проте, застосування заходу у вигляді відкликання банківської ліцензії необхідно розглядати з точки зору двох граней: 1) відкликання банківської ліцензії застосоване як захід юридичної відповідальності, тобто внаслідок порушення банківського законодавства; 2) відкликання банківської ліцензії може і не бути заходом юридичної відповідальності, оскільки відповідно до частини першої статті 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк може бути ліквідований за рішенням власників банку, проте власники банківської установи мають право розпочати процедуру ліквідації банку за рішенням загальних зборів лише після надання на це згоди Національним банком України та за умови відкликання банківської ліцензії.

Таким чином, у випадку вчинення банківською установою правопорушення, перелік яких закріплено у статті 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та застосування конкретного заходу впливу, можна стверджувати про наявність у вказаному заході ознак юридичної відповідальності, в тому числі щодо ототожнення мети застосування як заходу впливу, так і юридичної відповідальності – покарання за вчинене правопорушення, що має незворотній характер та чітко визначений державний осуд з боку Національного банку України, а відтак – і каральну функцію.

Процедура відкликання банківської ліцензії здійснюється як за ініціативи НБУ так і за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що оформлюється рішенням Національного банку про відкликання банківської ліцензії протягом п'яти днів з дня отримання такої пропозиції Фонду.

Захід впливу у вигляді відкликання банківської ліцензії застосовується одночасно із вказівкою про ліквідацію банківської установи, тобто вони є нерозривно пов'язані один із одним.

Рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку приймає Правління Національного банку. Банк у день отримання рішення Національного банку про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку зобов'язаний повернути Національному банку банківську ліцензію, генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій.

Безумовно, захід впливу НБУ у вигляді відкликання банківської ліцензії містить всі ознаки, які притаманні попереднім заходам, тобто штрафу та припиненню здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, але характеризується деякими особливостями.

По-перше, відкликання банківської ліцензії є специфічним заходом юридичної відповідальності, оскільки у випадку ініціювання власників банку відкликання банківської ліцензії перед НБУ вказаний захід до заходів юридичної відповідальності не належатиме; у випадку відкликання банківської ліцензії з ініціативи Національного банку за порушення банківського законодавства вказаний захід впливу є заходом юридичної відповідальності; по-друге, виключний перелік підстав відкликання банківської ліцензії закріплено у ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність»; по-третє, на відміну від інших заходів підставою застосування може бути не лише вчинення активної дії, яка суперечить приписам адміністративно-правових норм, але і бездіяльність банківської установи (не виконання жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії); по-четверте, відкликання банківської ліцензії може здійснюватися не лише за ініціативи НБУ, але і за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; по-п'яте, відкликання банківської ліцензії тягне за собою процедуру ліквідації банківської установи; по-шосте, відкликання банківської ліцензії є найбільш суворим заходом впливу, із

яскраво вираженим репресивним, каральним характером, спрямований на організаційну сферу банку та має незворотній характер.

Якщо порівнювати захід впливу НБУ у вигляді відкликання банківської ліцензії із іншими заходами юридичної відповідальності, то цілком очевидно, що даний захід є тотожним смертній карі, яка застосовувалась в державі як вид покарання за вчинення особливо тяжких злочинів в радянський період.

Щодо таких заходів впливу як тимчасова, до усунення порушення або скасування заходів впливу, заборона використання власником істотної участі в банку права голосу придбаних акцій (паїв) та тимчасове, до усунення порушення відсторонення посадової особи банку від посади, то вказані заходи застосовуються Національним банком за порушення банківського законодавства до фізичних осіб, і, відтак, не є предметом нашого дослідження в рамках даного підрозділу дисертаційної роботи.

Перелічені заходи впливу можна розглядати як специфічну форму реагування з боку держави в особі її компетентних органів, що є своєрідним продовженням управлінського процесу [34, с. 10]. Між Національним банком України і банками, при цьому, відсутні службові відносини чи інші відносини залежності. Ця форма реагування держави має чітко виражену правову складову, оскільки реалізується не тільки уповноваженими на те органами, а й на чітко нормативно-визначених засадах.

Ці заходи впливу постають як результат конкретного протиправного вчинку, активної дії чи пасивної бездіяльності, реакція звернена в минуле, оскільки настає внаслідок порушення встановлених правил поведінки, невиконання юридичних обов'язків, вона має негативний характер для порушників і виступає як осуд даного діяння з боку держави і суспільства [91, с. 9].

Підставами застосування Національним банком заходів впливу є порушення вимог законодавства про банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів Національного банку України, а їх застосування конкретизується у відповідних юрисдикційних актах, якими є Положення про

застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346.

Дані заходи впливу виявляються у негативних наслідках, позбавленнях, обмеженнях майнового, організаційного характеру, які зобов'язані зазнати порушники [47, с. 24]. Вони мають яскраво виражений незворотній, репресивний, каральний характер і спрямовані на організаційну або майнову сферу банку.

Вказані ознаки заходів впливу Національного банку України, які застосовуються за порушення банківського законодавства до банківських установ, дозволяють стверджувати, що вони мають характер юридичної відповідальності, що підтверджується і певними особливостями:

- встановлені правовими нормами, настають внаслідок порушення закріплених в них правил;
- є наслідком конкретного протиправного вчинку, тобто застосовуються у часі після вчинення правопорушення;
- не мають зворотного характеру, тобто їх застосування не пов'язано з припиненням правопорушенням [91, с. 11];
- мають негативний характер для порушників і виступають як осуд, даного діяння з боку держави і суспільства [67, с. 66];
- мають яскраво виражений репресивний, каральний характер;
- спрямовані на організаційну або майнову сферу банку.

Каральна функція юридичної відповідальності визначається як напрям правового впливу на суб'єктів правопорушень, що відповідає принципам юридичної відповідальності і полягає в осуді, позбавленнях особистого та майнового характеру. Сутністю каральної функції юридичної відповідальності є припинення або зміна правового зв'язку між суб'єктами права, необхідного для реалізації юридичної відповідальності. Відповідно засобами здійснення каральної функції юридичної відповідальності є: осуд, звуження майнової сфери,

позбавлення суб'єктивних прав, утиск особистого характеру, ліквідація колективного суб'єкта [59, с. 84].

Як видно, всім переліченим заходам впливу, що, на нашу думку, мають характер юридичної відповідальності, тією чи іншою мірою притаманна каральна функція. Так, штраф проявляється через звуження майнової сфери порушника, оскільки з нього стягується певна грошова сума. Припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій означає позбавлення правопорушника суб'єктивного права на здійснення певних операцій, відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку фактично означає і позбавлення порушника суб'єктивного права на здійснення всіх банківських операцій, і припинення існування банківської установи як суб'єкта права взагалі.

Щодо визначення правової природи заходів впливу за порушення банківського законодавства актуальним постає вирішення питання до якого виду юридичної відповідальності вони належать.

Для того, щоб встановити вид даної юридичної відповідальності за порушення банківського законодавства, необхідно виділити її особливі ознаки, серед тих, які притаманні як юридичній відповідальності загалом (настає на основі норма права, за порушення правових норм, конкретизується юрисдикційними актами компетентних органів, пов'язана з державним примусом) і які відрізняють її серед інших видів юридичної відповідальності [17, с. 280].

Вважаємо, що заходи впливу НБУ у вигляді накладення штрафу, припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій та відкликання банківської ліцензії із ініціативи Національного банку України є заходами юридичної відповідальності адміністративного типу, що полягає у наступному:

1) метою застосування заходів впливу виступає покарання за вчинене порушення, яке полягає у обов'язку правопорушника, тобто банківської установи, зазнати певних негативних наслідків, які за своїм змістом мають

незворотній характер, що співпадає із метою притягнення до адміністративної відповідальності;

2) суб'єктом притягнення до відповідальності банківських установ за порушення законодавства про банки і банківську діяльність є орган адміністративної юрисдикції. Вказана відповідальність застосовується Національним банком України як органом державного управління в процесі реалізації ним функцій державного управління в порядку та на підставах встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність» та Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346. Притягнення до відповідальності за порушення банківського законодавства є похідним від державної волі обов'язком, який здійснюється НБУ як органом адміністративної юрисдикції від імені держави;

3) наявність адміністративно-правової природи відносин між Національним банком України та банківською установою до якої застосовується певний захід впливу, оскільки між суб'єктом притягнення до відповідальності і банками, відсутні відносини службового підпорядкування, тобто заходи відповідальності застосовуються органом, який виступає Національний банк, та його посадовими особами по відношенню до не підпорядкованих їм по службі правопорушників. При цьому вони не є працівниками одного колективу і не пов'язані службово-трудовими відносинами, що означало б про існування дисциплінарної відповідальності [2, с. 339];

4) порядок застосування характеризується спрощеним порядком, оскільки накладається органом адміністративної юрисдикції, яким є НБУ, у позасудовому порядку, тобто процесуальним режимом, передбаченим підзаконними актами України, а саме: Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346 та Положенням про порядок накладення

адміністративних штрафів, затверджених Постановою Правління Національного банку України від 29.12.2001 р. № 563;

5) охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами, виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття є ціллю адміністративної відповідальності, в той же час, заходи впливу Національного банку України, також характеризуються аналогічною, проте видозміненою ціллю застосування – охорона державних інтересів, суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення банківської діяльності, а також забезпечення дотримання банківськими установами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку, запобігання вчиненню нових правопорушень;

б) вказаним заходам впливу за порушення банківського законодавства, які застосовуються до банківських установ, притаманна каральна функція. Так, штраф проявляється через звуження майнової сфери банку, оскільки з нього стягується певна грошова сума. Припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій означає позбавлення правопорушника суб'єктивного права на здійснення певних операцій, відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку фактично означає і позбавлення порушника суб'єктивного права на здійснення всіх банківських операцій, а також припинення існування банківської установи як суб'єкта права взагалі.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що заходи впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність у вигляді накладення штрафу на банківські установи, припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, а також відкликання банківської ліцензії

із ініціативи Національного банку України є заходами юридичної відповідальності адміністративного типу.

3.2 Підстави та порядок притягнення банків до адміністративної відповідальності

Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення суб'єктами адміністративної відповідальності є лише фізичні особи. Однак на законодавчому рівні встановлено адміністративну відповідальність і юридичних осіб. Інтенсивний розвиток цього виду відповідальності розпочався після здобуття Україною незалежності і був зумовлений процесами зростання підприємництва та становлення ринкової економіки, які призвели до утворення значної кількості юридичних осіб, заснованих на приватній формі власності [5, с. 189].

Так, наприклад, ст. 27 Закону України «Про рекламу» встановлює, що відповідальність за порушення законодавства про рекламу несуть рекламодавці, виробники реклами та розповсюджувачі реклами. Зокрема, до вказаних категорій можуть належати як фізичні, так і юридичні особи [55], а відповідно до ст. 23 Закону України «Про захист прав споживачів» відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів несуть суб'єкти господарювання, до яких, зокрема, належать: юридичні особи, громадяни України тощо [51], норми, які закріплюють відповідальність юридичних осіб містяться і в інших законах.

Звертаємо увагу на те, що дискусії про можливість визнання юридичних осіб суб'єктами відносин адміністративної відповідальності ведуться досить давно. Ще за радянських часів послідовними прихильниками цієї точки зору виступали Є. В. Додін, В. Л. Наумов, В. Новоселов та інші дослідники [45, 119, 122].

У пострадянський період у науці адміністративного права юридичні особи були фактично визнані повноцінними суб'єктами відносин адміністративної відповідальності. Зокрема, в Україні проблемам адміністративної відповідальності юридичних осіб були присвячені роботи

Є. В. Додіна, О. Т. Зими, Д. М. Лук'янця, І. В. Март'янова, Г. Й. Ткач та інших дослідників [46, 58, 83, 88].

Логічним розвитком уявлень про юридичну особу як суб'єкта відносин адміністративної відповідальності стало законодавче закріплення відповідних положень у нових Кодексах про адміністративні правопорушення Російської Федерації, Білорусі, Азербайджану, Казахстану, Киргизстану.

Водночас окремі науковці зберігають негативне відношення до ідеї юридичної відповідальності юридичних осіб, вважаючи визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності однією із тенденцій, що руйнують цілісність інституту адміністративної відповідальності [163, с. 51].

Таким чином, ми приєднуємося до позиції вчених В. Кротюк, А. Іоффе, Д. Лук'янця, які стверджують, що юридичні особи не є суб'єктами адміністративних правопорушень в контексті КУпАП, але є беззаперечними учасниками адміністративно-правових відносин, в тому числі суб'єктами адміністративної відповідальності у випадках встановлених законом.

Банк – це юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до державного реєстру банків, таке визначення закріплено у ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність», що дозволяє стверджувати про те, що банк будучи юридичною особою підлягає адміністративній відповідальності на підставах та у випадках, передбачених законами України.

У філософії підстава визначається як явище, що виступає як необхідна умова, передумова існування якого-небудь іншого явища і яке слугує поясненням останнього [180, с. 298].

Відповідно до цього в науці адміністративного права виділяють фактичні та юридичні (правові) підстави адміністративної відповідальності. Фактичну підставу адміністративної відповідальності складає адміністративне правопорушення (проступок). Юридичні ж підстави адміністративної відповідальності пов'язують з поняттям «склад адміністративного правопорушення (проступку)».

Під складом адміністративного правопорушення (проступку) розуміється сукупність встановлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують дію або бездіяльність як адміністративне правопорушення (проступок) [21, с. 124-127].

З урахуванням положень, закріплених у попередньому підрозділі дисертаційної роботи, до заходів впливу Національного банку України, які належать до заходів юридичної відповідальності адміністративного типу можна віднести:

- накладання штрафів;
- припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій;
- відкликання банківської ліцензії із ініціативи НБУ.

Аналіз нормативно-правових актів Національного банку України дозволяє стверджувати про наявність досить складної конструкції визначення підстав застосування заходів впливу, так у пункті 3.1 розділу I Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346 закріплено, що заходи впливу застосовуються НБУ на підставі:

- інспекційних перевірок діяльності банків;
- перевірок банків з питань дотримання вимог законодавства з питань фінансового моніторингу;
- безвиїзного банківського нагляду за діяльністю банків;
- аналізу дотримання банками вимог банківського законодавства з використанням статистичної звітності, щомісячних і щоденних балансів тощо;
- перевірок діяльності банків аудиторськими фірмами, які мають право відповідно до законодавства України на проведення аудиторських перевірок банків;
- перевірок дотримання банками валютного законодавства;
- контролю за усуненням банками виявлених у їх діяльності порушень, виконанням рішень Національного банку про застосування заходів впливу,

виконанням пред'явлених (висунених) вимог, припиненням здійснення ризикової діяльності, відповідністю ділової репутації керівників банків вимогам законодавства України;

- пропозицій куратора банку;

- матеріалів, що містять інформацію, отриману від відповідних органів інших держав, міждержавних об'єднань або міжнародних організацій, органів державної влади України, та/або офіційно опубліковану (оприлюднену, у тому числі шляхом розміщення на їх офіційних веб-сайтах) ними інформацію про застосування іноземних санкцій;

- нагляду за дотриманням банками та іншими особами, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку, вимог банківського законодавства та нормативно-правових актів Національного банку з питань реєстрації та ліцензування банків, набуття (збільшення) істотної участі в банку та розкриття інформації про структуру власності [140].

З огляду на вказані підстави, можна стверджувати, що кожен із заходів впливу НБУ застосовується у зв'язку із реалізацією владних повноважень, функцій державного управління Національного банку, що полягає у здійсненні інспекційних перевірок, банківського контролю.

При чому, як свідчать статистичні дані представлені Національним банком України у щорічних звітах, найчастіше банки притягаються до адміністративної відповідальності за результатами інспекційних перевірок:

2013 рік – 511 інспекційних перевірок, з них: планових – 119, позапланових – 392. За результатами яких було прийнято: 11 рішень стосовно зупинення/обмеження/припинення здійснення окремих видів операцій; 50 рішень про застосування штрафу; 2 рішення про відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації [149, с. 67-68];

2014 рік – 585 інспекційних перевірок, з них: планових – 184, позапланових – 72, а також 5967 перевірок банків з питань дотримання вимог валютного законодавства. За результатами яких було прийнято: 18 рішень стосовно зупинення/обмеження/припинення здійснення окремих видів

операцій; 39 рішень про застосування штрафу; 33 рішення про віднесення банків до категорії проблемних; 28 рішень про віднесення банків до категорії неплатоспроможних; 17 рішень про відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації [150, с. 83-85].

Виключно правопорушенням є підстава застосування такого заходу адміністративної відповідальності як штраф, який застосовується за порушення порядку, строків і технології виконання операцій, що встановлені нормативно-правовими актами Національного банку; подання недостовірної інформації, неподання інформації, документів (копій документів) та письмових пояснень з питань діяльності банку на письмову вимогу уповноваженої посадової особи Національного банку або уповноважених Національним банком осіб на проведення перевірки; порушення інших вимог нормативно-правових актів Національного банку тощо.

Характерною особливістю підстав застосування штрафу є наявність кваліфікуючої ознаки як кратність порушення протягом календарного року, адже розмір штрафу збільшується в залежності від того, яким є правопорушення – першим, другим, третім або більше.

Зокрема, згідно із пунктом 9.5 розділу II Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346, штраф за порушення порядку, строків і технології виконання операцій, що встановлені нормативно-правовими актами Національного банку, накладається на банк:

за перше порушення протягом календарного року – у розмірі 0,01 відсотка від суми зареєстрованого статутного капіталу банку (може застосовуватися письмове застереження щодо потреби усунення допущеного порушення);

за друге порушення протягом календарного року – у розмірі 0,05 відсотка від суми зареєстрованого статутного капіталу банку;

за третє і подальші порушення протягом календарного року – у розмірі 0,1 відсотка від суми зареєстрованого статутного капіталу банку [141].

Згідно із положень ст. 33 КУпАП при накладенні стягнення враховуються характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність [66].

Аналогічна ситуація простежується і з банківською установою, оскільки Національний банк не застосовує до банку, віднесеного до категорії проблемних, заходу впливу у вигляді накладення штрафу, у випадках встановлених нормативно-правовими актами НБУ, тобто банк, який віднесений до категорії проблемних, характеризується особливим майновим станом, що враховується НБУ при визначенні та призначенні заходу впливу у вигляді штрафу, а у окремих випадках і унеможлиблює взагалі його застосування.

Іншою підставою притягнення банківських установ до адміністративної відповідальності, зокрема застосування такого заходу впливу як припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, може бути не лише правопорушення у його загальному розумінні, але і здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

Відповідно до пункту 7.4 глави 7 розділу II Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346, Національний банк має право прийняти рішення про припинення окремих видів здійснюваних банком операцій, зокрема в разі здійснення ризикової діяльності.

Особливістю вказаної підстави є те, що вона за своїм змістом не має ознак протиправності, беручи до уваги визначення самої банківської діяльності, закріпленої у ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» остання і є ризиковою діяльністю, оскільки операції здійснюються банком на власних умовах і на власний ризик.

Таким чином банк, здійснюючи будь-які операції, виконує їх із певним ступенем ризику, що не є правопорушенням в його класичному розумінні, але,

враховуючі інші обставини (такі як фінансовий стан банку, невиправдані витрати, неефективні інвестиції), вказані дії можуть призвести до неочікуваних наслідків та завдати шкоди законним інтересам вкладників та інших кредиторів банку. Саме з метою недопущення настання вищевказаних наслідків Національний банк має право на притягнення банків до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність» в порядку, передбаченому Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства.

При чому, саме з метою уникнення шкідливих наслідків як загроза інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, Національним банком України були прийняті Рекомендації щодо ознак ризикових операцій від 06 квітня 2015 року № 25-04001/22852, зокрема ризиковими операціями з готівкою є:

1) регулярне (більше 3 разів на місяць) отримання коштів у готівковій формі з рахунку(ів) клієнта, якщо вказаним операціям передують надходження коштів в безготівковій формі, за умови, що кошти отримуються готівкою в розмірі, більшому від 50 відсотків від суми, що надійшла в безготівковій формі, та/або в розмірі, що протягом трьох місяців поспіль перевищує 300 млн. грн. (у тому числі еквівалент вказаної суми в іноземній валюті);

2) регулярне (більше 3 разів на місяць) надходження коштів (у тому числі із-за кордону) від юридичної особи та/або фізичної особи на користь фізичної особи, що в подальшому видаються готівкою;

3) регулярне (більше 3 разів на місяць) отримання фізичною особою коштів у готівковій формі як кредит від банку, який погашається в той же день або протягом найближчих днів, зокрема за рахунок коштів, що надходять на рахунок клієнта в безготівковій формі тощо [80].

Як видно із наведених положень, вони не відображають протиправних діянь. Тобто з позицій традиційного розуміння правопорушення як протиправного діяння, зазначені ризиковані дії оцінювати як правопорушення

не можна. Але, на нашу думку, тут можна вести мову про протиправність похідну. Вчинення таких дій дійсно прямо норм права не порушує, але в даному випадку порушуються права інших вкладників чи кредиторів банку. І порушуються вони саме тим, що ставляться під загрозу банком, який повинен дбати про їх інтереси. Розміщуючи свої гроші в банку, вкладники погоджуються на той мінімальний рівень ризику, якій закладений у самій природі банківської діяльності і на який не може вплинути сам банк, але, коли ступінь ризику зростає в наслідок неякісної чи непрофесійної діяльності самого банку, то це вже порушує інтереси вкладників.

Відтак, ризикована діяльність, хоча і не є протиправною в буквальному розумінні, тем не менше є такою, що порушує права вкладників та інших кредиторів банку. В силу цього пропонується визнати підставою адміністративної відповідальності банків не лише правопорушення у традиційному розумінні, а ще й діяння з опосередкованою протиправністю, тобто такі, які прямо не порушують норм права, проте порушують або створюють умови для порушення прав інших осіб, в даному випадку вкладників або інших кредиторів банку.

Іншою підставою притягнення банківських установ до адміністративної відповідальності, зокрема застосування такого заходу впливу відкликання банківської ліцензії, може бути бездіяльність банківської установи, що за своїм змістом також не є правопорушенням.

Так, згідно із пунктом 2 частиною 2 статті 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність», Національний банк України має право відкликати банківську ліцензію з власної ініціативи у разі, якщо: банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії.

Вказана підстава характеризує стан банківської установи, за наявності якої він не здатний здійснювати банківську діяльність відповідно до вимог чинного законодавства України, оскільки відкликання банківської ліцензії кореспондується з розумінням природи ліцензії як дозвільного документу.

Ліцензія за своєю природою є документом, який засвідчує право її власника на провадження зазначеного в ньому виду діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов, тобто установлених з урахуванням вимог законів організаційних, кваліфікаційних та інших спеціальних вимог, обов'язкових для виконання при провадженні видів діяльності, що підлягають ліцензуванню [31, с. 125].

Тобто, у випадку не здійснення банком своєї діяльності на протязі конкретного проміжку часу, а саме протягом календарного року, банківська ліцензія має бути відкликана, а, отже, вказана підстава може бути охарактеризована як правомірна бездіяльність банківської установи.

Але, як і у попередньому випадку, зазначена бездіяльність є правомірною тільки з формальної точки зору. Якщо банк створюється, то він повинен здійснювати банківську діяльність, оскільки саме з цією метою він і створюється. Існування навіть не функціонуючого банку вимагає здійснення відносно нього наглядової діяльності НБУ та контрольної діяльності інших державних органів, тобто необґрунтованого витрачання державних ресурсів.

Таким чином можна вести мову про діяння, так би мовити, з пасивною протиправністю. Тобто протиправним можна вважати існування установи (юридичної особи) яка має здійснювати певну діяльність, але не здійснює її, при тому що держава повинна здійснювати контрольно-наглядову діяльність стосовно неї.

Таким чином, до підстав притягнення банків до адміністративної відповідальності належить:

- 1) правопорушення;
- 2) діяння з опосередкованою протиправністю;
- 3) діяння з пасивною протиправністю.

При чому, виключно правопорушення може бути підставою застосування такого заходу впливу як накладення штрафу, припинення окремих видів здійснюваних банком операцій та відкликання банківської ліцензії із ініціативи Національного банку.

Визначення та нормативне закріплення підстав притягнення банків до адміністративної відповідальності характеризується специфічним способом їх виявлення, збором та фіксацією фактичних даних, тобто доказів, що з урахуванням положень пункту 3.1 розділу I Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346 здійснюється в межах здійснення банківського контролю та інспекційних перевірок.

Загальною особливістю правопорушень, які є підставою притягнення банків до адміністративної відповідальності є те, що у складі таких правопорушень не виділяється суб'єктивна сторона.

Вважаємо що банк, здійснюючи банківські операції, діє як професійний учасник, на свій ризик і під свою відповідальність, що характеризує банківську діяльність в першу як і підприємницьку діяльність та припускає свого роду презумпцію його винуватості. Тобто правопорушення, як таке, вчиняється у формі дії навмисно, адже особа, через діяльність якої здійснюється діяльність банку як юридичної особи, усвідомлює ризиковий характер здійснюваної операції та свідомо допускає настання можливих шкідливих наслідків, а, отже, порушення банківського законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України не можуть бути вчинені поза волею та свідомістю вказаної особи. Відтак вина банку у вчиненні правопорушень є презумована і не потребує окремого доказування, підтвердженням цьому є також відсутність у банківської установи свідомості, оскільки юридична особа є абстрактним і досить умовним суб'єктом права, в той час, як категорія «вина» є свідомим поняттям та відображає певне психічне ставлення до вчинюваного діяння (дії чи бездіяльності), а також спричинених наслідків.

Що стосується процесуального порядку притягнення банків до адміністративної відповідальності, то, як зауважує С. М. Мельник, діяльність щодо притягнення до відповідальності банків за банківським законодавством не має чітко вираженої процесуальної форми. Особливістю даної конструкції

є те, що закон не відділяє заходів упливу, що мають характер заходів адміністративного припинення або заходів адміністративного попередження, від заходів відповідальності [93, с. 10].

Як відзначає О. Г. Лук'янова, процесуальна форма – це сукупність правил. Але не будь-яких правил, а правил процедури. Процедура представляє собою послідовність певних дій, вона має нормативну модель свого розвитку і спрямована на досягнення певних цілей [86, с. 100].

Найважливішою ознакою процесуальної форми є її відповідність принципам процесуального права, така відповідність передбачає наявність системи гарантій прав осіб, що беруть участь у справі, і виконання завдань процесуального права.

Наступною важливою ознакою процесуальної форми є її чітка і детальна регламентованість процесуальним законодавством. Правила процедури, що складають основу процесуальної форми, мають нормативно закріплену модель статичної і динамічної.

Ще однією ознакою процесуальної форми є її цільова спрямованість, тобто процесуальна форма покликана гарантувати точне досягнення мети процесуальної діяльності – з'ясування об'єктивної істини по справі.

З точки зору свого складу, процесуальна форма представляє собою систему наступних процесуальних правил: умови, послідовність, строки вчинення дій, церемоніал (розпорядок) розвитку та здійснення процесуальної діяльності, порядок видання і реалізації передбачених процесуальних актів.

Найбільш поширена в теорії точка зору на структуру провадження по справах про адміністративні правопорушення полягає в тому, що таке провадження складається з трьох обов'язкових та однієї факультативної стадій. До обов'язкових відносять адміністративне розслідування, розгляд справи та виконання постанови по справі про адміністративне правопорушення. Факультативною є стадія перегляду постанови по справі про адміністративне правопорушення [84, с. 186].

Відповідно до статті 71 Закону України «Про банки і банківську діяльність» кожний банк є об'єктом інспекційної перевірки уповноваженими Національним банком України особами з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів Національного банку України.

Перевірка банків здійснюється відповідно до плану, затвердженого Національним банком України. Планова перевірка здійснюється не частіше одного разу на рік. Про проведення планової перевірки Національний банк України зобов'язаний повідомити банк не пізніше, ніж за 10 днів до його початку. При чому, НБУ має право прийняти рішення про проведення позапланової перевірки банку при наявності обґрунтованих підстав.

Відповідно до пункту 3.1 Положення про порядок застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого Постановою НБУ від 17.08.2012 р. № 346, Національний банк застосовує заходи впливу за порушення банками банківського законодавства на підставі результатів (матеріалів): інспекційних перевірок діяльності банків; безвиїзного банківського нагляду за діяльністю банків; аналізу дотримання банками вимог банківського законодавства з використанням статистичної звітності, щомісячних і щоденних балансів тощо.

Відповідно до п. 3.10 Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 17.07.2001 р. № 276, у разі встановлення за результатами інспекційної перевірки фактів порушення об'єктом перевірки вимог банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку, або здійснення ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів об'єкта перевірки, підрозділ Національного банку, службовець якого був керівником інспекційної групи, готує пропозиції про застосування до об'єкта перевірки адекватних заходів впливу.

Застосування заходів впливу за результатами інспекційної перевірки за порушення вимог законодавства України та/або здійснення ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників або інших кредиторів об'єкта перевірки, здійснюється відповідно до статей 73 та 74 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та нормативно-правових актів Національного банку з питань застосування заходів впливу.

Із наведеної норми випливає, що процедура, аналогічна стадії адміністративного розслідування у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, реалізується фактично в процесі здійснення інспекційної перевірки. Більш того, в рамках цієї процедури здійснюється і кваліфікація відповідної підстави, і вибір заходу впливу, який буде адекватним вчиненому порушенню. А процесуальним документом, яким завершується ця стадія, є пропозиції керівника інспекційної групи про застосування до об'єкта перевірки адекватних заходів впливу.

Далі, відповідно до п. 3.3. Положення про порядок застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого Постановою НБУ від 17.08.2012 р. № 346, рішення про застосування заходу впливу приймає Правління Національного банку або Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем (далі – Комітет з питань нагляду) відповідно до цього Положення.

Тобто, пропозиції керівника інспекційної групи щодо застосування адекватних заходів впливу разом із актом перевірки подаються до Правління НБУ або Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем, які і приймають рішення про застосування заходів впливу.

У п. 3.5 того ж Положення зазначено, що рішення Національного банку про застосування заходу впливу має містити зміст (назву) заходу впливу, що застосовується до банку, реквізити документа, у якому зафіксовані порушення або зазначені ознаки здійснення банком ризикової діяльності/який містить

інформацію про застосування іноземних санкцій, опис порушення (із зазначенням норм законів України, нормативно-правових актів Національного банку, які порушено)/ризикової діяльності/інформації про застосування іноземних санкцій або вчинених дій (бездіяльності) банку, що призвели до порушення або до здійснення ризикової діяльності. Рішення Національного банку про застосування заходу впливу оформляється в установленому Національним банком порядку та є обов'язковим для виконання.

Зі змісту даної статті випливає, що розгляду справи про застосування заходів впливу Правління НБУ фактично не здійснює, воно тільки приймає відповідне рішення та оформлює його у вигляді окремого документу. Сам же розгляд справи відбувається в рамках проведення інспекційної перевірки керівником інспекційної групи. Це дає можливість стверджувати, що діяльності щодо застосування заходів впливу НБУ, в тому числі і заходів адміністративної відповідальності, властива процесуальна форма, відмінна за своїми засадами від процесуальної форми адміністративної відповідальності за КУпАП. При цьому головна відмінність від провадження у справах про адміністративні правопорушення полягає в тому, що розгляд справи та прийняття рішення по справі здійснюються в межах різних стадій. Такий висновок випливає з того факту, що зазначені процесуальні дії здійснюються різними суб'єктами, в той час, як у провадженні у справах про адміністративні правопорушення – одним.

Фактично, в рамках провадження щодо застосування заходів впливу НБУ можна виділити три стадії: адміністративного розслідування, стадія розгляду справи та стадія прийняття рішення про застосування заходів впливу. Дві перших стадії відбуваються в рамках проведення інспекційної перевірки, третя – за її межами. Перша стадія здійснюється працівниками інспекційної групи, друга – керівником інспекційної групи, третя – Правлінням НБУ або Комітетом з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем.

Ще однією особливістю провадження щодо застосування заходів впливу НБУ є те, що до нього не входить стадія оскарження чи перегляду рішення про застосування відповідних заходів, оскільки відповідно до п. 3.8 згаданого Положення, рішення Національного банку про застосування заходу впливу може бути оскаржене в судовому порядку, виключно з метою встановлення законності таких рішень. Оскарження не зупиняє виконання рішення.

Очевидно, що оскарження в судовому порядку не може бути складовою адміністративного провадження.

В той же час, такі ознаки процесуальної форми, як от відповідність останньої принципам процесуального права, чітка і детальна регламентація нормами процесуального права знаходять свій вираз у процесі притягнення банківських установ до адміністративної відповідальності, оскільки порядок застосування заходів впливу до банківських установ за порушення банківського законодавства в основному є аналогічним загальним принципам провадження у справах про адміністративні правопорушення та регламентується нормами, які закріплені підзаконними нормативно-правовими актами Національного банку (Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346). Однак, вважаємо, що вказані ознаки не свідчать про наявність чіткої процесуальної форми у діяльності щодо застосування заходів впливу.

Наприкінці варто звернути увагу на один із важливих принципів застосування заходів адміністративної відповідальності до банків й взагалі застосування усіх без винятку заходів впливу НБУ.

Відповідно до пункту 3.2 розділу I Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346, заходи впливу, що застосовуються Національним банком до банків, мають бути адекватними конкретним

порушенням, які ними були допущені. Вибір адекватних заходів впливу, які застосовуються до банків відповідно до Закону про банки та цього Положення, має здійснюватися з урахуванням:

- характеру допущених банком порушень;
- причин, які зумовили виникнення виявлених порушень;
- загального фінансового стану банку;
- розміру можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників;
- інформації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо порушення

банками вимог, установлених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», результатів перевірки банків Фондом гарантування.

Тобто, способом вибору заходу впливу до банківської установи є критерій адекватності, який визначається з урахуванням певних ознак, закріплених Національним банком України.

Відтак, своє нормативне оформлення принцип адекватності знаходить у процесі вибору того чи іншого заходу впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, зокрема пунктом 9.29 зазначеного Положення закріплено, що Національний банк може не накладати штраф у таких випадках:

а) якщо застосування штрафів не вплинуло на усунення банком порушень економічних нормативів та якщо такі порушення відбуваються систематично, а саме:

економічні нормативи, що розраховуються за середньозваженою величиною за місяць або щодавно, порушуються протягом чотирьох місяців поспіль або шість разів протягом календарного року;

економічні нормативи, які розраховуються щоденно, порушуються щодня протягом місяця або через певний проміжок часу протягом чотирьох місяців;

б) якщо стягнення суми штрафу спричинить суттєве погіршення фінансового стану банку – неспроможність банку своєчасно виконувати

зобов'язання перед своїми клієнтами або загрозу інтересам вкладників і кредиторів;

в) за третє та подальші порушення в поточному році порядку, строків і технології виконання банківських операцій, установлених нормативно-правовими актами Національного банку щодо одного виду банківської операції;

г) якщо накладання штрафів не вплинуло на усунення банком порушення ліміту загальної довгої валютної позиції банку (Л13-1)/ліміту загальної короткої валютної позиції банку (Л13-2) та якщо ліміт загальної довгої валютної позиції банку (Л13-1)/ліміт загальної короткої валютної позиції банку (Л13-2) у разі встановлення щоденного контролю за дотриманням банком значення відповідного ліміту порушується щодня протягом місяця або через певний проміжок часу протягом чотирьох місяців.

Національний банк не застосовує до банку, віднесеного до категорії проблемних, заходу впливу у вигляді накладення штрафу за порушення економічних нормативів та/або лімітів загальної (довгої, короткої) валютної позиції, та/або порядку формування та зберігання обов'язкових резервів.

З метою забезпечення виправлення ситуації або запобігання подальшим порушенням чи подальшій втраті банком своїх активів Національний банк застосовує інші адекватні заходи впливу.

З урахуванням викладеного вважаємо за можливе розмежовувати критерії принципу адекватності в залежності від їх функціонального призначення на критерії, що пов'язані із вибором заходів впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність (врахування фінансового стану банківської установи; розміру можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників; наявності інформації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо порушення банками вимог, установлених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» та результатів перевірки банків Фондом гарантування) та критерії, що впливають на визначення розміру і

строку застосування заходів впливу (характер допущених банком порушень та причини, які зумовили виникнення виявлених порушень).

Критерії, що пов'язані із вибором заходів впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність:

1) урахування фінансового стану банківської установи – фінансовий стан є визначальною ознакою застосування того чи іншого заходу впливу, а в деяких випадках – унеможливорює застосування заходів впливу. До такої ознаки можна віднести неплатоспроможність банківської установи, хоча за своїм змістом віднесення банку до категорії неплатоспроможних є заходом впливу, проте останній може застосуватися не лише як наслідок вчинення правопорушення банківською установою, а як наслідок існування у банку певних обставин – зменшення розміру відповідного капіталу, як наслідок фінансовий стан банківської установи в даному випадку унеможливорює застосування будь-яких заходів впливу за порушення банківського законодавства.

Національний банк не застосовує до банків, які віднесено до категорії неплатоспроможних, заходів впливу за порушення банківського законодавства України. Неплатоспроможним визнається банк у разі зменшення розміру регулятивного капіталу або нормативів капіталу банку до однієї третини від мінімального рівня, встановленого законом та/або нормативно-правовими актами Національного банку України, тобто зменшення розміру капіталу банку свідчить про погіршення його фінансового стану, внаслідок чого, такий банк визнається неплатоспроможним та таким, що не підлягає застосуванню заходів впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність.

Відповідно до п. 4.5 Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346, Національний банк не застосовує захід впливу у вигляді зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі, якщо акціонери/учасники банку прийняли рішення про

спрямування нарахованих дивідендів на придбання акцій нової емісії/паїв або попередньо викуплених банком в акціонерів/учасників для поповнення статутного капіталу банку.

2) розмір можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників відображає сутність державного управління банківської діяльності, з однієї сторони – метою виступає охорона суспільних відносин, що складають банківську систему, тобто державний інтерес, з іншої – захист прав і свобод, законних інтересів вкладників чи кредиторів банківської установи, приватний інтерес, внаслідок чого застосування того чи іншого заходу впливу повинно здійснюватися із забезпеченням балансу між приватним та державним інтересом, тобто, іншими словами, захід впливу має бути співрозмірним тим наслідкам, які те чи інше правопорушення спричинило чи могло спричинити діями банківської установи.

Вказаний критерій містить ознаки умовності та є оціночним, оскільки у нормативно-правових актах НБУ свого закріплення не знайшов, більше того порядок обчислення розміру можливих чи спричинених наслідків для кредиторів і вкладників є відсутнім.

3) урахування інформації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо порушення банками вимог, установлених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» та результатів перевірки банків Фондом гарантування – вказаний критерій свідчить про можливість застосування більш жорсткого заходу впливу, який планувався НБУ, оскільки вказана інформація свідчатиме про наявність інших порушень у діях банківської установи, а, відтак, про більший ступінь заподіяної шкоди, а також можливість одночасного застосування двох і більше заходів впливу, наприклад за результатами здійснення НБУ контроль-наглядових функцій у формі перевірок та за результатами інформації, наданої Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Критерії, що впливають на визначення розміру і строку застосування заходів впливу:

1) урахування допущених банком порушень – вказаний критерій відображає, в який спосіб було вчинено правопорушення, що є підставою застосування заходу впливу, зокрема до вказаного критерію можна віднести: яким є правопорушення – разовим чи триваючим, системним, тобто таким, що вчиняється банківською установою постійно.

При чому вважаємо, що форма вчинення того чи іншого правопорушення (дія, бездіяльність) банківської установи до вказаного критерію не належить, оскільки при виборі заходу впливу до уваги береться не форма вчинення правопорушення, а підстава, яка для кожного заходу впливу є чітко визначеною Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу, затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346.

Зокрема, штраф за подання недостовірної або неподання/несвоєчасне подання інформації про структуру власності накладається на банк за кожний випадок порушення протягом календарного року в розмірі 0,01 відсотка від суми зареєстрованого статутного капіталу банку, тобто розмір визначення розміру штрафу здійснюється із урахуванням системності здійснення правопорушень банківською установою.

Штраф за недотримання банком умов, визначених нормативно-правовими актами Національного банку для здійснення інвестиції або здійснення інвестиції без письмового дозволу Національного банку, накладається на банк за кожне порушення в розмірі 0,1 відсотка від суми зареєстрованого статутного капіталу банку.

До вказаного критерію необхідно відносити і кратність порушення протягом календарного року, оскільки розмір штрафу може збільшуватися в залежності від того, яким є правопорушення – першим, другим, третім або більше, що прямо передбачено у п. 9.22 Положення про застосування Національним банком України заходів впливу затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346.

Таким чином, вказаний критерій принципу адекватності застосування заходів впливу впливає лише на визначення розміру штрафу, проте на можливість обрання іншого заходу впливу – не впливає.

2) урахування причин, які зумовили виникнення виявлених порушень – вказаний критерій принципу адекватності носить суто декларативний характер, оскільки у жодній нормі банківського законодавства він не знаходить свого закріплення.

Сутність вказаного критерію полягає у тому що посадова особа, яка розглядає справу встановивши причини та умови, що сприяли вчиненню адміністративного правопорушення, подає до відповідного органу банківської установи пропозицію про вжиття заходів щодо усунення цих причин та умов, проте встановлення чи не встановлення причин чи умов вчинення правопорушення не впливає ні на розмір чи строк застосування заходів впливу, а ні на вид заходу впливу, який необхідно застосувати.

Метою встановлення причин, які зумовили виникнення виявлених правопорушень, є запобігання вчинення нових правопорушень у майбутньому як з боку банківської установи – правопорушника, так і з боку інших банківських установ.

Критерій адекватності передбачає встановлення повної причини, тобто сукупності обставин і факторів, за яких даний наслідок настає з необхідністю. Оскільки такі обставини і фактори можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми, а зовнішні, як правило, не залежать від волі суб'єкта правопорушення, але можуть впливати як на характер правопорушення, так і на внутрішні обставини й фактори, то зовнішні причини повинні мати характер обставин, що пом'якшують відповідальність за порушення банківського законодавства [184, с. 65].

Принцип адекватності заходу впливу вчиненому правопорушенню банківською установою є дещо тотожним загальним правилам накладення стягнення за адміністративне правопорушення, що закріплені у ст. 33 КУпАП, так, при накладенні стягнення враховуються характер вчиненого

правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність.

Таким чином можна стверджувати, що за функціональним призначенням критерії принципу адекватності застосування Національним банком заходів впливу можна поділити на критерії, що пов'язані із вибором заходів впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, які є основними, та критерії, що впливають на визначення розміру і строку застосування заходів впливу, які є факультативними.

В той самий час, у нормативно-правових актах Національного банку не враховано і інших критеріїв, які можуть впливати на визначення принципу адекватності застосування заходів впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, наприклад положення банківської установи на ринку банківських послуг.

Мова йде про державні банки, кооперативні банки та системно-важливі банки. Зокрема системно-важливі банки займають провідне становище у банківській системі, таким чином, у випадку застосування до вказаних банківських установ заходів впливу, шкода може заподіюватись і економічному сектору держави, оскільки у переважній більшості випадків держава бере участь у їх капіталі.

З огляду на визначене вважаємо, що Національним банком України при вирішенні питання застосування заходів впливу може бути встановлено наявність і інших обставин, які прямо чи опосередковано впливають на виборі того чи іншого заході впливу, внаслідок чого, вважаємо за необхідне доповнити Положення про порядок застосування заходів впливу нормою такого змісту: «При вирішенні питання обрання заходу впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність Національним банком можуть бути враховані і інші критерії адекватності заходів впливу порушенням, вчиненим банківською установою».

Відповідно до ст. 126 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної

енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони, кожна Сторона може застосовувати або підтримувати певні заходи з пруденційних міркувань, зокрема:

а) захист інвесторів, депозитаріїв, власників полісів або осіб, перед якими постачальник фінансових послуг має зобов'язання довірчої особи;

б) забезпечення цілності та стабільності фінансової системи відповідної Сторони.

Такі заходи не повинні бути більш обтяжливими, ніж це необхідно для досягнення їхньої мети та не повинні бути дискримінаційними стосовно постачальників фінансових послуг іншої Сторони, у порівнянні з подібними власними постачальниками фінансових послуг [54].

З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що принцип адекватності застосування заходів впливу полягає у тому, що заходи не повинні бути більш обтяжливими, ніж це необхідно для досягнення їхньої мети, та не повинні бути дискримінаційними стосовно інших постачальників банківських послуг і накладаються НБУ з метою забезпечення цілісності та стабільності фінансової системи, в тому числі банківської.

Іншим актуальним питанням, яке слугуватиме удосконаленню правового регулювання застосування заходів впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, має стати розробка й визначення критеріїв та методики, які повинні використовуватися у процесі застосування того чи іншого заходу впливу Національним банком України.

Висновки до розділу 3.

1. Заходи впливу Національного банку України, що застосовуються до банківських установ за порушення законодавства про банки і банківську діяльність у вигляді накладення штрафу, припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій та відкликання банківської ліцензії із ініціативи Національного банку України, є заходами юридичної відповідальності адміністративного типу, що полягає у наступному:

- метою застосування заходів впливу виступає покарання за вчинене порушення, яке полягає у обов'язку правопорушника, тобто банківської установи, зазнати певних негативних наслідків, які за своїм змістом мають незворотній характер, що співпадає із метою притягнення до адміністративної відповідальності;

- суб'єктом притягнення до відповідальності банківських установ за порушення законодавства про банки і банківську діяльність є орган адміністративної юрисдикції. Вказана відповідальність застосовується Національним банком України як органом державного управління в процесі реалізації ним функцій державного управління в порядку та на підставах встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність» та Положенням «Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства», затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346. Притягнення до відповідальності за порушення банківського законодавства є похідним від державної волі обов'язком, який здійснюється НБУ як органом адміністративної юрисдикції від імені держави;

- між Національним банком України та банківською установою, до якої застосовується певний захід впливу, виникають відносини адміністративно-правового характеру, оскільки між суб'єктом притягнення до відповідальності і банками відсутні відносини службового підпорядкування, тобто заходи відповідальності застосовуються органом, яким виступає Національний банк, та

його посадовими особами по відношенню до не підпорядкованих їм по службі правопорушників;

- порядок застосування характеризується спрощеним порядком, оскільки накладається органом адміністративної юрисдикції, яким є НБУ, у позасудовому порядку, тобто процесуальним режимом, передбаченим підзаконними актами України, а саме: Положенням «Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства», затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346;

- вказаним заходам впливу за порушення банківського законодавства, які застосовуються до банківських установ, притаманна каральна функція. Так, штраф проявляється через звуження майнової сфери банку, оскільки з нього стягується певна грошова сума. Припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій означає позбавлення правопорушника суб'єктивного права на здійснення банківських операцій, відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку, фактично означає і позбавлення порушника суб'єктивного права на здійснення всіх банківських операцій, і припинення існування банківської установи як суб'єкта права взагалі.

2. Особливе місце серед заходів впливу, які за своїм змістом належать до юридичної відповідальності адміністративного типу, належить відкликання банківської ліцензії, що характеризується певними особливостями: по-перше, відкликання банківської ліцензії є специфічним заходом юридичної відповідальності, оскільки у випадку ініціювання власниками банку відкликання банківської ліцензії перед НБУ, вказаний захід впливу до заходів юридичної відповідальності не належатиме, проте відкликання банківської ліцензії з ініціативи Національного банку за порушення банківського законодавства є заходом юридичної відповідальності; по-друге, виключний перелік підстав відкликання банківської ліцензії закріплено у ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність»; по-третє, на відміну від інших

заходів, підставою застосування може бути не лише вчинення активної дії, яка суперечить приписам адміністративно-правових норм, але і бездіяльність банківської установи (не виконання жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії); по-четверте, відкликання банківської ліцензії, як захід юридичної відповідальності, може здійснюватися не лише за ініціативи НБУ, але і за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; по-п'яте, відкликання банківської ліцензії тягне за собою процедуру ліквідації банківської установи; по-шосте, відкликання банківської ліцензії є найбільш суворим заходом впливу із яскраво вираженим репресивним, каральним характером, спрямований на організаційну сферу банку та має незворотній характер.

3. Підставами притягнення банків до адміністративної відповідальності є: 1) правопорушення; 2) діяння з опосередкованою протиправністю; 3) діяння з пасивною протиправністю.

Діяння з опосередкованою протиправністю, тобто такі, які прямо не порушують норм права, проте порушують або створюють умови для порушення прав інших осіб, в даному випадку вкладників або інших кредиторів банку. Прикладом діяння з опосередкованою протиправністю є ризикована діяльність.

Діянням з пасивною протиправністю можна вважати існування установи (юридичної особи), яка має здійснювати певну діяльність, але не здійснює її, при тому що держава повинна здійснювати контрольно-наглядову діяльність стосовно неї.

4. Особливості процесуального порядку притягнення банків до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність полягає у тому, що: 1) банківські установи притягаються до адміністративної відповідальності у зв'язку із реалізацією владних повноважень, функцій державного управління Національного банку України, що полягає у здійсненні інспекційних перевірок, банківського контролю; 2) порядок застосування заходів впливу до банківських установ за порушення

законодавства про банки і банківську діяльність характеризується відсутністю чіткої процесуальної форми, оскільки реалізується Національним банком у зв'язку із здійсненням контрольно-наглядової діяльності; 3) суб'єктивна сторона у формі вини є презумована і не потребує окремого доведення, оскільки посадова чи службова особа, через діяльність якої здійснюється діяльність банку як юридичної особи, усвідомлює ризиковий характер здійснюваної операції та свідомо допускає настання можливих шкідливих наслідків; 4) порядок накладення штрафу до банків характеризується наявністю такої кваліфікуючої ознаки як кратність порушення протягом календарного року, оскільки розмір штрафу може збільшуватися в залежності від того, яким є правопорушення – першим, другим, третім або наступним.

5. В рамках провадження щодо застосування заходів впливу НБУ можна виділити три стадії: адміністративного розслідування, стадія розгляду справи та стадія прийняття рішення про застосування заходів впливу. Дві перших стадії відбуваються в рамках проведення інспекційної перевірки, третя – за її межами. Перша стадія здійснюється працівниками інспекційної групи, друга – керівником інспекційної групи, третя – Правлінням НБУ або Комітетом з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем.

6. Заходи впливу, що застосовуються Національним банком до банків, мають бути адекватними конкретним порушенням, що встановлюється із урахуванням: характеру допущених банком порушень; причин, які зумовили виникнення виявлених порушень; загального фінансового стану банку; розміру можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників; інформації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо результатів перевірки банків Фондом гарантування.

6. За функціональним призначенням критерії принципу адекватності застосування Національним банком заходів впливу можна поділити на критерії, що пов'язані із вибором заходів впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, які є основними, та критерії, що впливають

на визначення розміру і строку застосування заходів впливу, які є факультативними, при чому нормативно-правовими актами Національного банку не враховані й інші критерії, які можуть впливати на визначення принципу адекватності застосування заходів впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, наприклад, положення банківської установи на ринку банківських послуг.

7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами закріплює мету застосування заходів впливу як захист інвесторів, депозитаріїв, власників полісів або осіб, перед якими постачальник фінансових послуг має зобов'язання довірчої особи, а також забезпечення цільності та стабільності фінансової системи, в тому числі банківської. Принцип адекватності застосування заходів впливу з урахуванням положень ст. 126 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом полягає у тому, що заходи впливу не повинні бути більш обтяжливими, ніж це необхідно для досягнення їхньої мети, та не повинні бути дискримінаційними стосовно інших постачальників банківських послуг.

ВИСНОВКИ

В ході дисертаційного дослідження при вирішенні наукової проблеми визначення стану правової регламентації, теоретичних, нормативних і правозастосовчих проблем адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, отримані наступні наукові результати:

1. Під терміном «адміністративна відповідальність» розуміється застосування в адміністративному порядку уповноваженими законом органами (їх посадовими особами) передбачених законом стягнень або санкцій до непідпорядкованих їм осіб, що вчинили передбачені законом правопорушення. З позицій системного підходу, під адміністративною відповідальністю слід розуміти елемент механізму державного управління, який виступає засобом охорони всіх суспільних відносин, які потрапляють у сферу державного управління.

2. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність переважним чином знаходить своє відображення в рамках каральної (накладення адміністративних стягнень та інших санкцій за вчинювані правопорушення) та управлінської (здійснення адміністративного регулювання, як однієї із форм державного регулювання відносин у сфері банківської діяльності, органом адміністративної юрисдикції – Національним банком України) концепції.

3. Адміністративно-правова охорона відносин у сфері банківської діяльності – це комплекс заходів, здійснюваних уповноваженими суб'єктами, спрямованих на врегулювання та захист правових відносин, що виникають у процесі здійснення банківської діяльності, від протиправних посягань, а також попередження правопорушень під загрозою застосування заходів адміністративного примусу.

4. Адміністративно-правова охорона відносин у сфері банківської діяльності здійснюється у наступних формах:

- правотворчій – Національний банк України уповноважений на прийняття нормативно-правових актів щодо регулювання суспільних відносин у процесі здійснення банківської діяльності, зокрема до нормативно-правових актів НБУ належать: постанови, інструкції, положення, правила, що затверджуються постановами Правління Національного банку України;

- правозастосовчій – Національний банк України має право на прийняття рішень обов'язкових для виконання банківськими установами та фізичними особами – вкладниками чи кредиторами, а також іншими особами щодо здійснення державного регулювання відносин у сфері здійснення банківської діяльності;

- правоохоронній – захист суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення банківської діяльності Національним банком України від протиправних посягань, а також попередження правопорушень під загрозою застосування заходів адміністративного примусу.

5. Сутність державного регулювання банківської діяльності полягає у здійсненні Національним банком України в рамках наданих йому повноважень впливу на банківські чи кредитно-фінансові установи з метою стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку, що відображає двоаспектний зміст державного регулювання, з однієї сторони – метою виступає охорона суспільних відносин, що складають банківську систему, тобто державний інтерес, з іншої – захист прав і свобод, законних інтересів громадян, інших фізичних осіб, які є кредиторами банківських установ, тобто приватний інтерес.

6. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність має розглядатись як невід'ємна складова банківського нагляду здійснюваного Національним банком

України, а більш узагальнено – як один із засобів державного регулювання діяльності банків.

7. В цілях кваліфікації адміністративних правопорушень, пов'язаних із порушенням законодавства про банки і банківську діяльність, актами банківського законодавства можна вважати лише закони, контроль за дотриманням яких відноситься до наглядової компетенції НБУ. До банківського законодавства не відносяться нормативно-правові акти НБУ, а також нормативно-правові акти Президента України та Кабінету Міністрів України.

8. За характеристиками діянь, які утворюють об'єктивну сторону адміністративних правопорушень, можна виділити:

- адміністративні правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у прямому порушенні норм банківського законодавства та нормативно-правових актів НБУ;

- адміністративні правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у невиконанні вимог уповноважених осіб в процесі здійснення ними банківського нагляду та застосування відповідних заходів впливу;

- адміністративні правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у протидії уповноваженим особам в процесі здійснення ними банківського нагляду та застосування відповідних заходів впливу.

9. У переважній більшості склади адміністративних правопорушень, що є підставами адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, є формальними, тобто їх об'єктивна сторона не включає такої складової, як суспільно-шкідливі наслідки. Виключенням є тільки склад адміністративного правопорушення, передбачений частиною другою статті 166-5 та частиною другою статті 166-8 статті КУпАП.

10. Для суб'єктивної сторони адміністративних правопорушень, пов'язаних із порушенням законодавства про банки і банківську діяльність, властива об'єктивна винність. Об'єктивну винність, як

різновид суб'єктивної сторони адміністративних правопорушень, можна визначити як стан, в умовах якого діяльність правопорушника є об'єктивно свідомою, а особливості його правового статусу обумовлюють знання ним норм, за порушення яких настає адміністративна відповідальність.

11. Для усунення непорозумінь і розбіжностей, пов'язаних із труднощами визначення конкретної особи, до якої має бути застосоване адміністративне стягнення у випадках, коли об'єктивна сторона правопорушення сформульована для юридичної особи, необхідно користуватись таким правилом: адміністративні стягнення за вчинення правопорушень, описаних в КУпАП як діяльність юридичних осіб, застосовуються до фізичних осіб, що входять до складу юридичних осіб і займають посади, до кола обов'язків яких відноситься забезпечення дотримання нормативно встановлених правил діяльності чи виконання вимог органів влади, порушення чи невиконання яких складає зміст правопорушення.

12. Однією із особливостей провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язаних із порушеннями законодавства про банки і банківську діяльність, є те, що порушення справи про адміністративне правопорушення відбувається в процесі здійснення уповноваженими особами наглядової діяльності, в основному під час проведення інспекційних перевірок. Тобто перша стадія провадження у справах про адміністративні правопорушення співпадає у часі із відповідною стадією контрольно-наглядового провадження здійснюваного уповноваженими особами НБУ.

13. Особливістю провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язаних із порушеннями законодавства про банки і банківську діяльність, є те, що в силу наявності принципу об'єктивної вини, встановлення самої вини та її форми в тих аспектах, які відображені у статтях 10 та 11 КУпАП втрачає сенс. Достатньо лише встановити, чи

дійсно дане адміністративне правопорушення вчинене тією особою, відносно якої складено протокол про адміністративне правопорушення. В даному аспекті найбільш важливим стає питання про те, чи підлягає вона адміністративній відповідальності.

14. Жодна із обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність наведених у статтях 34 та 35 КУпАП, не має значення для розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із порушеннями законодавства про банки і банківську діяльність. Крім того, в силу особливостей складів правопорушень, пов'язаних із порушенням законодавства про банки і банківську діяльність, існування таких обставин як неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність, недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку, вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони існувати не може.

15. З метою усунення можливості уникнення посадових осіб банків від адміністративної відповідальності з причини невідповідності строків застосування адміністративних стягнень строкам проведення інспекційних перевірок банків необхідне внесення змін до статті 38 КУпАП щодо встановлення строків накладення адміністративного стягнення, передбачивши, що адміністративне стягнення може бути накладене не пізніше, ніж через два місяці з дня виявлення правопорушення, але не пізніше, ніж через один рік з дня його вчинення.

16. Серед заходів впливу НБУ, передбачених статтею 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», до заходів адміністративної відповідальності можна віднести лише: накладення штрафу, припинення окремих видів здійснюваних банками операцій та відкликання банківської ліцензії.

17. Підставами притягнення банків до адміністративної відповідальності є: правопорушення; діяння з опосередкованою протиправністю; діяння з пасивною протиправністю.

Діяннями з опосередкованою протиправністю є такі, які прямо не порушують норм права, проте порушують або створюють умови для порушення прав інших осіб, в даному випадку вкладників або інших кредиторів банку. Прикладом діяння з опосередкованою протиправністю є ризикована діяльність.

Діянням з пасивною протиправністю можна вважати існування установи (юридичної особи) яка має здійснювати певну діяльність, але не здійснює її, при тому що держава повинна здійснювати контрольню-наглядову діяльність стосовно неї.

18. Особливості процесуального порядку притягнення банків до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність полягають у тому, що:

1) банківські установи притягаються до адміністративної відповідальності у зв'язку із реалізацією владних повноважень, функцій державного управління Національного банку України, що полягає у здійсненні банківського нагляду;

2) порядок застосування заходів впливу до банківських установ за порушення законодавства про банки і банківську діяльність характеризується відсутністю чіткої процесуальної форми, оскільки реалізується Національним банком у процесі здійснення контрольню-наглядової діяльності;

3) суб'єктивна сторона у формі вини є презумованою і не потребує окремого доказування;

4) порядок накладення штрафу до банків характеризується наявністю кваліфікуючої ознаки як кратність порушення протягом календарного року.

19. В рамках провадження щодо застосування заходів впливу НБУ можна виділити три стадії: адміністративного розслідування, стадія розгляду справи та стадія прийняття рішення про застосування заходів впливу. Дві перших стадії відбуваються в рамках проведення інспекційної перевірки, третя – за її межами. Перша стадія здійснюється працівниками інспекційної групи, друга – керівником інспекційної групи, третя – Правлінням НБУ або Комітетом з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем.

20. За функціональним призначенням критерії принципу адекватності застосування Національним банком заходів впливу можна поділити на критерії, що пов'язані із вибором заходів впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, які є основними, та критерії, що впливають на визначення розміру і строку застосування заходів впливу, які є факультативними, при чому нормативно-правовими актами Національного банку не враховані і інші критерії, які можуть впливати на визначення принципу адекватності застосування заходів впливу за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, наприклад, положення банківської установи на ринку банківських послуг.

21. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом закріплює мету застосування заходів впливу як захист інвесторів, депозитаріїв, власників полісів або осіб, перед якими постачальник фінансових послуг має зобов'язання довірчої особи, а також забезпечення цільності та стабільності фінансової системи в тому числі банківської.

Принцип адекватності застосування заходів впливу з урахуванням положень ст. 126 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом полягає у тому, що заходи впливу не повинні бути більш обтяжливими, ніж це необхідно для досягнення їхньої мети, та не повинні

бути дискримінаційними стосовно інших постачальників банківських послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агапов А. Б. Административная ответственность : Учебник / А. Б. Агапов. – М. : Статут, 2000. – 251 с.
2. Административное право : учебник / [Бельский К. С., Козлов Ю. М., Овсянко Д. М., Петров С. М., Попов Л. Л. и др.]; под ред. Ю. М. Козлова, Л. Л. Попова. – М. : Юристь, 1999. – 728 с.
3. Административное право Украины : учеб. [для студентов высш. учеб. заведений юрид. спец.] / [Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, В. Н. Гаращук и др.]; под ред. Ю. П. Битяка. – 2-е изд., перераб. и доп. – Х. : Право, 2003. – 576 с.
4. Адміністративне право : навч. посіб. / [О. І. Остапенко, З. Р. Кісіль, М. В. Ковалів, Р. В. Кісіль]. – М-во освіти і науки України, Львів. держ. ун-т внутр. справ. – К. : Правова єдність, 2008. – 533 с.
5. Адміністративне право : підручник / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богущкий та ін.]; за ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 624 с.
6. Адміністративне право України : [підруч. для юрид вузів і факультетів] / [Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, В. М. Гаращук та ін.]; за ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2000. – 520 с.
7. Адміністративне право України : навчальний посібник у 4-х томах / за заг. ред. В. В. Галуцька. – вид. друге доповнене і перероблене. – Херсон : ХМТ, 2011. – Т. 1 : Загальне адміністративне право. – 334 с.
8. Адміністративне право України. Академічний курс : [підруч.]: у 2-х томах: Том 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Юридична думка, 2004. – 584 с.
9. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс : [підруч.] / за заг. ред. академіка НАПрН О. М. Бандурки. – Х.: Золота миля, 2011. – 584 с.
10. Адміністративні правопорушення в Україні у 2013 році. [Електронний ресурс] // Статистичний бюлетень «Адміністративні правопорушення в Україні».

Державної служби статистики України. – 2014. – 203 с. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/15/ Arch_ap_bl.htm.

11. Адміністративні правопорушення в Україні у 2014 році. [Електронний ресурс] // Статистичний бюлетень «Адміністративні правопорушення в Україні». Державної служби статистики України. – 2015. – 205 с. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publzlochyn_u.htm.

12. Аземша І. Б. Юридична відповідальність: сучасні погляди, дискусії та концепції / І. Б. Аземша. // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 54–57.

13. Аналіз банківської діяльності : підруч. / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.; за ред. А. М. Герасимовича. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 600 с.

14. Бабич В. А. Адміністративна відповідальність за зберігання або транспортування алкогольних напоїв чи тютюнових виробів, на яких немає марок акцизного збору встановленого зразка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. А. Бабич. – Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2005. – 22 с.

15. Баришніков А. Г. Адміністративний штраф: концептуальний підхід до оновлення змісту (на прикладі банківської діяльності) / А. Г. Баришніков // Часопис Київського університету права. Проблеми державного управління та адміністративне право. – 2009. – № 3. – С. 114–119.

16. Басін К. В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Басін Кирило Володимирович; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2006. – 214 с.

17. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник / Д. Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1999. – 368 с.

18. Бахрах Д. Н. Производство по делам об административных правонарушениях: (Пособие для слушателей народных университетов) / Д. Н. Бахрах, Э. Н. Ренов. – М. : Знание, 1989. – 96 с.

19. Безклубий І. А. Банківські правочини : моногр. / І. А. Безклубий. – К. : Ін Юре, 2007. – 455 с.
20. Беньковський С. Ю. Правові засади та принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Беньковський Сергій Юрійович. – Ірпінь, 2009. – 219 с.
21. Битяк Ю. П. Административное право Украины (Общая часть) : Учебное пособие / Битяк Ю. П., Зуй В. В. – Х. : Одиссей, 1999. – 314 с.
22. Білий П. М. Адміністративна відповідальність посадових осіб / П. М. Білий // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2002. - № 1. – С. 31–35.
23. Благодарний А. М. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. М. Благодарний. – Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2006. – 18 с.
24. Бондаренко Г. П. Адміністративна відповідальність в СРСР / Г. П. Бондаренко. – Львів: ЛДУ, 1975. – 176 с.
25. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность (Очерк теории) / С. Н. Братусь. – М. : Юридическая литература, 1976. – 216 с.
26. Василик Ю. Б. Адміністративна відповідальність перевізників за перевезення пасажирів через державний кордон України без належних документів під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Ю. Б. Василик. – Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2015. – 21 с.
27. Васюренко О. В. Банківські операції : навч. посіб. / О. В. Васюренко. – 4-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2004. – 324 с.
28. Ващенко С. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення в галузі торговельної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. В. Ващенко. – Ун–т внутр. справ. – Х., 1999. – 17 с.

29. Ващенко Ю. В. Банківське право : навч. посібник / Ю. В. Ващенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 344 с.

30. Вишне夫斯基 А. А. Банковское право Англии / А. А. Вишне夫斯基. – М. : Статут, 2000. – 300 с.

31. Власова Т. М. Адміністративний примус в діяльності Національного банку України. – дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Власова Тетяна Миколаївна; Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. ун-т» М-ва освіти і науки, молоді та спорту України. – Запоріжжя, 2012. – 214 с.

32. Галаган И. А. Административная ответственность в СССР / И. А. Галаган. – Воронеж: ВГУ, 1970. – 267 с.

33. Герасименко Є. С. Питання реформування інституту адміністративної відповідальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 – «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / Є. С. Герасименко. – К., 2000. – 13 с.

34. Гіжевський В. Про систему адміністративного права / В. Гіжевський, Є. Демський // Юридична Україна. – 2004. – № 4. – С. 9–11.

35. Головкова О. М. Адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. М. Головкова. – Національний ун–т держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2009. – 18 с.

36. Голосніченко І. П. Попередження корисливих проступків засобами адміністративного права : Монографія / І. П. Голосніченко. – К.: Вища шк., 1991. – 207 с.

37. Горбач О. В. Адміністративна відповідальність неповнолітніх, батьків або осіб, які їх замінюють : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. В. Горбач. – Київ. нац. ун–т внутр. справ. – К., 2006. – 16 с.

38. Господарський кодекс України : за станом на 21 травня 2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України УРСР, 2003. – № 18 – ст. 144

39. Гриценко І. С. Становлення інституту адміністративної відповідальності / І. С. Гриценко // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 47–53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10giciav.pdf>

40. Гуржій А. В. Адміністративна відповідальність за порушення правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів та проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. В. Гуржій. – Держ. НДІ М-ва внутр. справ України. – К., 2013. – 20 с.

41. Гуржій Т. О. Державна політика безпеки дорожнього руху: теоретико-правові та організаційні засади. – дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07/ Гуржій Тарас Олександрович. – К., 2011. – 551 с.

42. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України: навч. посіб. / Е. Ф. Демський. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 496 с.

43. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства у умовах ринкового реформування економіки / О. В. Дзюблюк. – К. : Поліграф книга, 2000. – 512 с.

44. Довгань М. Ю. Адміністративна відповідальність за порушення порядку державної закупівлі товарів, робіт і послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / М. Ю. Довгань. – Нац. авіац. ун-т. – К., 2013. – 20 с.

45. Додин Е. В. Субъект административного проступка // Ученые записки ВНИИСЗ: Проблемы совершенствования законодательства об административной ответственности. Вып. 5. – М., 1965. – С. 47-51.

46. Додін Є. В. Удосконалення законодавства про адміністративну відповідальність юридичних осіб / Є. В. Додін // Концепція розвитку законодавства України. – К., 1996. – С. 114 – 115.

47. Жумагулов, М. И. О сущности и понятии административно – правового принуждения / М. И. Жумагулов // Государство и право. – 2006. – № 10. – С. 22-31.

48. Закон України «Про банки і банківську діяльність» : за станом на 26.04.2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради, 2001 р. – № 5. – ст. 30.

49. Закон України «Про державну службу» : за станом на 26.04.2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України, 1993. – № 52. – ст. 490.

50. Закон України «Про захист економічної конкуренції» : за станом на 11.08.2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – ст. 64.

51. Закон України «Про захист прав споживачів» : за станом на 03.01.2015 р. / Верховна Рада УРСР. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – №30. – ст. 379.

52. Закон України «Про Національний банк України» : за станом на 01.04.2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради, 1999. – № 29. – ст. 238.

53. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» : за станом на 19.04.2014р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 29. – ст. 137.

54. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» : за станом на 16.09.2014 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Т.1 – ст. 2125.

55. Закон України «Про рекламу» : за станом на 03.10.2014 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39. – ст. 181.
56. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб в Україні» : за станом на 08.03.2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 50. – ст. 564.
57. Зарубинский О. Ф. Административно-правовая охрана собственности : монография / О. Ф. Зарубинский, С. А. Синицин – М.: Инфа, 1997. – 315 с.
58. Зима О. Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. Т. Зима. – Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2001. – 19 с.
59. Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах : Монографія / [Оніщенко Н. М., Тараконіч Т. І., Пархоменко Н. М., Макаренко Л. О.]. – К. : Юридична думка, 2009. – 216 с.
60. Іщенко В. В. Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері оподаткування: сучасні доктринальні підходи / В. В. Іщенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – 2011. – № 2 (21). – С. 229-231.
61. Йосифович Д. І. Адміністративна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування за корупційні діяння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Д. І. Йосифович. – Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2009. – 20 с.
62. Калюта А. Б. Адміністративно-юрисдикційна діяльність митних органів України : дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Калюта Анна Борисівна; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2007. – 203 с.
63. Кльоба Л. Г. Регулювання банківської інвестиційної діяльності / Л. Г. Кльоба // Науковий вісник: Збірник науково-технічних праць. – Львів, НЛТУУ. – 2011, вип. 21.2. – С. 219-225.

64. Коваль Л. В. Адміністративне право України : курс лекцій (загальна частина) / Л. В. Коваль. – К. : Основи, 1994. – 154 с.
65. Кодекс Украины об административных правонарушениях: научно-практический комментарий / [А. С. Васильев, Е. В. Додин, О. П. Подцерковный и др.]; под общ. ред. А. С. Васильева, А. И. Миколенко. – Х. : ООО «Одиссей», 2008. – 1024 с.
66. Кодекс України про адміністративні правопорушення : за станом на 21.05.2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради УРСР, 1984. – № 51 – ст. 1122.
67. Коломоець Т. О. Структура адміністративної відповідальності : сучасний доктринальний погляд / Т. О. Коломоець // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 4. – С. 65-67.
68. Колосовський Є. Ю. Адміністративна відповідальність неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Є. Ю. Колосовський. – Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2014. – 20 с.
69. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер. – 1999. – 736 с.
70. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : навч. посібник / В. К. Колпаков – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
71. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : Монографія / В. К. Колпаков – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
72. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
73. Кострубіцька О. Є. Адміністративна відповідальність за правопорушення в паливно–енергетичному комплексі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. Є. Кострубіцька. – Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2009. – 19 с.

74. Кравчук О. О. Проблеми адміністративно-правової охорони та захисту державної власності / О. О. Кравчук // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – 2012. – № 55. – С. 220-227.

75. Кримінальний кодекс України : за станом на 21.05.2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України, 2001. – № 25. – ст.131.

76. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 р. / Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – ст. 14.

77. Лейст О. Э. Санкции в советском праве / О. Э. Лейст. – Москва: Госюриздат, 1962. – 238 с.

78. Лист Міністерства юстиції України «Щодо запобігання і протидії корупції» від 22.02.2013 р. / Баланс-Бюджет. – 2013. – № 14. – стор. 17.

79. Лист Національного банку України «Про особливості здійснення операцій з електронними грошима» : за станом на 07.02.2014 р. / Національний банк України. – Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації. – 2014. – № 21. – стор. 29.

80. Лист Національного банку України «Рекомендації щодо ознак ризикових операцій» : за станом на 06.04.2015 р. / Національний банк України. – Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації. – 2015. – №18-1. – стор. 34.

81. Літошенко О. С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» : / О. С. Літошенко. – Київ. нац. екон. ун–т. – К., 2005. – 21 с.

82. Луговий І. О. Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І. О. Луговий. – Київ. нац. ун– т внутр. справ. – К., 2007. – 19 с.

83. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: Монографія. / Д. М. Лук'янець . – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 220 с.
84. Лук'янець Д. М. Про процесуальну форму адміністративної відповідальності / Д. М. Лук'янець // Вісник Запорізького національного університету. Серія Юридичні науки. – 2012. – № 1 (частина 1). – С. 184-188.
85. Лук'янець Д. М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми право реалізації : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07 / Лук'янець Дмитро Миколайович; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2007. – 406 с.
86. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. – М. : Издательство НОРМА, 2003. – 240 с.
87. Любунь О. С. Банківський нагляд : підручник / О. С. Любунь, К. Є. Раєвський. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 416 с.
88. Март'янов І. В., Ткач Г. Й. Адміністративна відповідальність юридичних осіб в Україні/ І. В. Март'янов, Г. Й. Ткач // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2001. – Випуск 36. – С. 250-255.
89. Марфіна Н. В. Адміністративна відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» : / Н. В. Марфіна. – Нац. аграр. ун-т. – К., 2007. – 22 с.
90. Матіос А. В. Адміністративна відповідальність посадових осіб у сфері державного управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. В. Матіос. – Ін-т законодавства ВР України. – К., 2006. – 19 с.
91. Матіос А. Зміст та сутність адміністративної відповідальності / А. Матіос // Право України. – 2006. – № 2. – С. 9-12.
92. Мацелик М. О. Адміністративна відповідальність за ухилення від оподаткування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»

/ М. О. Мацелик. – Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2005. – 19 с.

93. Мельник С. М. Типологія юридичної відповідальності за адміністративним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. М. Мельник. – Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2015. – 18 с.

94. Миськів Л. І. Адміністративно-правові засади діяльності ВНЗ МВС України з питань морально-правового виховання курсантів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Л. І. Миськів. – Х., 2008. – 18 с.

95. Митний кодекс України : за станом на 01.04.2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45; № 46-47; № 48. – стор. 1858 – ст. 552.

96. Мілімко Л. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Л. В. Мілімко. – Національний ун-т Державної податкової служби України. – Ірпінь, 2009. – 20 с.

97. Міщенко В. І. Банківські операції : підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренєва. – 2-е вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2007. – 796 с.

98. Морозова В. О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. О. Морозова. – Держ. податк. адмін. України. Акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2003. – 16 с.

99. Мосьондз С. О. Адміністративно-правова охорона сфери науки в Україні : концептуальне бачення / С. О. Мосьондз // Науково-аналітичний журнал «Митна справа». – 2012– № 5 (83). – частина 2, книга 2. – С. 102-107.

100. Мота А. Ф. Адміністративна відповідальність військовослужбовців за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. Ф. Мота. – Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2003. – 18 с.

101. Надобко С. В. Адміністративна відповідальність за порушення банківського законодавства (на прикладі ч.1 ст. 166-5 КУпАП) / С. В. Надобко // Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (22-23 травня 2015р.) – Кривий Ріг: ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2015. – С. 121-123

102. Надобко С. В. Відносини у сфері банківської діяльності як об'єкт адміністративної охорони / С. В. Надобко. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2015. – Випуск 2. Том 2. – С. 161–164.

103. Надобко С. В. Законодавство про банки і банківську діяльність як об'єкт адміністративно-правової охорони / С. В. Надобко // Верховенство права – основоположний принцип правової держави: V наук. кругл. стіл молодих вчених, аспірантів та магістрів (20 грудня 2013р.). – Харків: Збірник тез доповідей. – ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. – С. 102-103.

104. Надобко С. В. Історичні передумови виникнення та розвитку правового інституту банківської діяльності / С. В. Надобко // Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (24-25 жовтня 2014р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. – Ч. 2. – С. 32-35.

105. Надобко С. В. Класифікація адміністративних правопорушень законодавства про банки і банківську діяльність / С. В. Надобко // Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2015р.) – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – С. 92-95.

106. Надобко С. В. Корупційні правопорушення у сфері банківської діяльності: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / С. В. Надобко //

Профілактика корупційних правопорушень: науково-практична конференція (17 квітня 2015р.). – Харків: Збірник тез доповідей. – ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 193-197 – Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10492>.

107. Надобко С. В. Методологічні засади визначення статусу фізичних осіб як суб'єктів адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність / С. В. Надобко // Вплив сучасної юридичної науки на політичні й соціально-економічні процеси в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 жовтня 2014 р.) – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. – С. 163-166.

108. Надобко С. В. Методологічні проблеми визначення поняття «адміністративно-правової охорони» (на прикладі банківської діяльності) [Електронний ресурс] / С. В. Надобко // Верховенство права – основоположний принцип правової держави: VI наук. кругл. стіл молодих вчених, аспірантів та магістрів (7 листопада 2014р.). – Харків: Збірник тез доповідей. – ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. – С. 142-144. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10065>.

109. Надобко С. В. Нормативно-правові основи провадження в справах про порушення законодавства про банки і банківську діяльність / С. В. Надобко // Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (5-6 червня 2015р.) – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 86-88.

110. Надобко С. В. Особливості визначення поняття «банківської системи» як об'єкта адміністративно-правового регулювання / С. В. Надобко // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (24-25 квітня 2015р.). – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2015. – С. 123-126.

111. Надобко С. В. Особливості накладення штрафу Національним банком України за порушення законодавства про банки і банківську діяльність / С. В. Надобко. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» – 2014. – Випуск 24. Том 3. – С. 86–90.

112. Надобко С. В. Особливості провадження у справах про порушення законодавства про банки і банківську діяльність фізичними особами [Електронний ресурс] / С. В. Надобко // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 4. – С. 179–182. – Режим доступу: <http://lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=38>.

113. Надобко С. В. Поняття та ознаки адміністративної відповідальності: сучасні концепції та підходи / С. В. Надобко. // Право і суспільство. – 2014. – № 5-2. – С. 217–222.

114. Надобко С. В. Співвідношення «адміністративно-правової охорони» та «адміністративно-правового регулювання» (на прикладі відносин у сфері банківської діяльності) / С. В. Надобко // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: матеріали наук.-практ. конф. (14 трав. 2015р.) – МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків: ХНУВС, 2015. – С. 260-264.

115. Надобко С. В. Фізичні особи як суб'єкти адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність / С. В. Надобко. // Jurnalul juridic national: teorie si practica. – 2015. – № 2/1(12). – С. 43–48.

116. Надобко С. В. Характеристика концептуальних підходів щодо визначення поняття «адміністративна відповідальність» [Електронний ресурс] / С. В. Надобко // Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2015. – № 1. – С. 199–202. Режим доступу: <http://www.pap.in.ua/index.php/arkhiv-vidannja/46>.

117. Надобко С. В. Щодо визначення строків притягнення фізичних осіб до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] / С. В. Надобко // Верховенство права

– основоположний принцип правової держави: VII наук. кругл. стіл молодих вчених, аспірантів та магістрів (18 грудня 2015р.). – Харків: Збірник тез доповідей.
– ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 169-173. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/11063>.

118. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис... канд. юр. наук: 12.00.02 / Наливайко Лариса Іванівна. – Київ, 2000. – 180 с.

119. Наумов В. Л. Организационно–правовые вопросы управления качеством продукции на промышленном предприятии. – К. : «Наукова думка», 1979. – 127 с.

120. Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь [Электрон. ресурс]. – Режим доступу: www.pravo.by/webpra. – Назва з екрану.

121. Нечипорук Ю. М. Адміністративна відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Ю. М. Нечипорук. – Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – Київ, 2014. – 19 с.

122. Новоселов В. Административная ответственность юридических лиц / В. Новоселов // Советская юстиция. – 1981. – № 23. – С. 10–11.

123. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Отв. ред. проф. М. Н. Марченко. – Том 2. Теория государства. – М.: Издательство «Зерцало», 1998 – 622 с.

124. Огороднікова І. І. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері оподаткування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І. І. Огороднікова. – Нац. ун-т держ. податк. служби України, Держ. податк. служба України. – Ірпінь, 2012. – 20 с.

125. Олейник О. М. Основы банковского права : курс лекций / О. М. Олейник. – М. : Юристь, 1997. – 424 с.

126. Орлюк О. П. Банківське право : навч. посіб. / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – с.152

127. Оскірко А. О. Адміністративна відповідальність за порушення у сфері поводження з відходами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. О. Оскірко. – Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2015. – 19 с.

128. Охотнікова О. М. Адміністративна відповідальність керівника державного підприємства, установи, організації в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. М. Охотнікова. – Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2004. – 20 с.

129. Панфілов О. Є. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. Є. Панфілов. – Нац. ун-т «Одес. юрид. акад». – О., 2013. – 22 с.

130. Петрова І. Г. Адміністративна відповідальність юридичних осіб у сфері охорони та використання природних ресурсів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І. Г. Петрова. – КМ України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2014. – 20 с.

131. Постанова Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей» : за станом на 12.11.2014 р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2010. – №100. – стор. 76. – ст. 3571.

132. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 р. / Юридичний вісник України – 2002. – № 28 – ст. 21.

133. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України» : за станом на 01.05.2015 р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2003. – № 20. – стор.18. – ст. 892.

134. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті» : за станом на 10.11.2014 р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2006. – № 36. – стор.32. – ст. 2507.

135. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» : за станом на 17.04.2015 р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2004. – № 13. – стор. 110. – ст. 908.

136. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України» : за станом на 15.08.2011 р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2003. – № 10. – стор. 58. – ст. 444.

137. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України» : за станом на 27.07.2008 р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2001. – № 8. – стор. 68. – ст. 329.

138. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» : за станом на 28.11.2014 р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2014. – №102. – стор. 33. – ст. 3015.

139. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення об'єктами нагляду (оверсайта) законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні» : за станом на 19.12.2013 р. /

Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2014. – № 9. – стор. 10. – ст. 276.

140. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства» : за станом на 04.12.2015 р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2012. – № 72. – стор. 21. – ст. 2906.

141. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» : за станом на 04.02.2014 р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2014. – № 23. – стор. 45. – ст. 718.

142. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок»: за станом на 01.04.2016 р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2001. – № 34. – стор. 152. – ст. 1602.

143. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок накладення адміністративних штрафів» : за станом на 07.05.2015 р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2002. – № 5. – стор. 72. – ст. 199.

144. Постанова Правління Національного банку України «Про Положення про Комісію Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків» : за станом на 13.05.1999р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 1999. – № 51. – стор. 75.

145. Постанова Правління Національного банку України. «Про затвердження Положення про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів і змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» : за станом на 17.04.2015 р. / Національний банк України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2008. – №76. – стор. 94. – ст. 2573.

146. Прилуцький О. В. Організаційно-правові засади діяльності комерційних банків в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. В. Прилуцький. – Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 20 с.

147. Проблемы теории и права : учебник / под ред. С. С. Алексеева. – М. : Юрид. лит., 1987. – 412 с.

148. Рабінович П. М. Основи загальної теорії держави і права / П. М. Рабінович. – К. : Атіка, 1995. – 176 с.

149. Річний звіт Національного банку України за 2013 рік [Електронний ресурс] // Національний банк України. Офіційне інтернет представництво. – 2013. – 186 с. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=841CCD7C3787620A933A98050A5F95D8?art_id=15727773&cat_id=36450.

150. Річний звіт Національного банку України за 2014 рік [Електронний ресурс] // Національний банк України. Офіційне інтернет представництво. – 2014. – 212 с. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=841CCD7C3787620A933A98050A5F95D8?art_id=15727773&cat_id=36450.

151. Рішення виконавчого комітету Вінницької міської ради «Про затвердження Положення про адміністративну комісію при виконавчому комітеті Вінницької міської ради» від 20.12.2012 р. № 3212 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vmr.gov.ua/Branches/Lists/PrivacyPolicyAndPublicOrder/ShowContent.aspx?ID=3>.

152. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про

відповідальність юридичних осіб) : за станом на 30.05.2001 р. / Конституційний Суд України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2001. – № 24. – ст. 57.

153. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») : за станом на 09.07.1998 р./ Конституційний Суд України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 1998. – № 32. – стор. 59.

154. Романишин В. О. Центральний банк та грошово-кредитна політика : навч. посіб. / В. О. Романишин, Ю. М. Уманців. – К. : Атіка, 2005. – 480 с.

155. Россинский Б. В. Административные правонарушения : Энциклопедический словарь / Россинский Б. В. – М. : НОРМА, 2003. – 448 с.

156. Самбор М. А. Зміст поняття «законодавство» в нормах кодексу України про адміністративні правопорушення / М. А. Самбор. // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки. – 2014. – Том 27 (66). – №3. – С. 125-141.

157. Сарахман О. М. Банківський нагляд : навчальний посібник / О. М. Сарахман, К. Є. Раєвський, О. І. Скаско. – Львів : ЛБІ НБУ, 2005. – 286 с.

158. Синьов О. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на права і свободи громадян : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. В. Синьов. – Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2001. – 20 с.

159. Слободчиков Н. А. О позитивном содержании юридической ответственности // Юридическая ответственность: проблемы теории и практики: Сб. науч. Тр. / Под ред. В. А. Кучинского и Э. А. Саркисовой. – Минск, Академия МВД РБ. 1996. – С. 28-34.

160. Советское административное право / Под ред. В. И. Поповой и М. С. Студеникиной. – М. : Юрид. лит., 1988. – 320 с.

161. Соколов О. А. Адміністративна відповідальність за порушення бюджетного законодавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид.

наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. А. Соколов. – Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – К., 2013. – 19 с.

162. Сорока Л.В. Адміністративна відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Л. В. Сорока. – Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2005. – 18 с.

163. Сорокин В. Д. О двух тенденциях, разрушающих целостность института административной ответственности/ В. Д. Сорокин // Известия высших учебных заведений. Правоведение. СПб. – 1999. – № 1. – С. 46-54.

164. Сорокин В. Д. Советское административно-процессуальное право : учеб.-метод. пособие / Сорокин В. Д. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1976. – 55 с.

165. Стійкість фінансових ринків України та механізми її забезпечення / [О. І. Барановський, В. Г. Барановська, Є. О. Бублик та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського. – НАН України. Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 492 с.

166. Стоєцький О. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері інформаційної безпеки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. В. Стоєцький. – ДВНЗ «Запоріж. нац. ун-т» МОНМС України. – Запоріжжя, 2013. – 20 с.

167. Столбовий В. Поняття адміністративної відповідальності : теоретичні проблеми визначення / В. Столбовий // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 10. – С. 113 – 117.

168. Стрельников А. В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про рекламу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. В. Стрельников. – Одес. нац. юрид. акад. – О., 2004. – 18 с.

169. Строцький Р. Є. Провадження щодо виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Р. Є. Строцький. – Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2011. – 18 с.

170. Студеникина М. Административная ответственность должностных лиц / М. Студеникина // Закон. – 1998. – № 9 – С. 92-95.

171. Стукаленко О. В. Адміністративна відповідальність за порушення норм земельного законодавства (матеріальний і процесуальний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. В. Стукаленко. – Дніпропетр. держ. ун – т внутр. справ. – Д., 2008. – 20 с.

172. Супрун Г. Б. Суд (суддя) як суб'єкт провадження у справах про адміністративні правопорушення в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Г. Б. Супрун. – Акад. праці і соц. відносин Федер. профспілок України. – К., 2011. – 20 с.

173. Суржинський М. Поняття і сутність банківського регулювання та банківського нагляду в Україні [Електронний ресурс] / М. Суржинський // Юридичний журнал. – 2004. – № 8. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=1365>.

174. Сущенко В. В. Тлумачення терміну «законодавство» Конституційним Судом України / В. В. Сущенко // Юридичний журнал. – 2003. – № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=221>.

175. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. / [Алексеев С. С., Архипов С. И., Корельский В. М., Леушин В. И., Перевалов В. Д. и др.] ; под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. – М. : Издательская группа ИНФРА М: НОРМА, 1997. – 570 с.

176. Теорія держави і права. Академічний курс : Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

177. Тосунян Г. А. Теория банковского права : в 2 т. / А. Г. Тосунян. – М. : Юрист, 2004. – Т.1. – 2-е изд., перераб. и доп. – 696 с.

178. Трипольська М. І. Правова характеристика фінансово-правових санкцій за фінансові правопорушення в банківській сфері та їх співвідношення з фінансово-правовою відповідальністю : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Трипольська Маргарита Ігорівна. – Запоріжжя, 2012. – 234 с.

179. Фазикош О. В. Поняття та сутність провадження у справах про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] / О. В. Фазикош // Порівняльно-аналітичне право. – № 1. – 2013. – С. 202-207. Режим доступу: <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/8>.

180. Философский словарь / [под ред. М. М. Розенталя]. – 3-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1975. – 496 с.

181. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: Монографія / О. Хаб'юк. – Івано-франківськ : ОППО; Снятин: Прут-Принт, 2008. – 260 с.

182. Харитоновна О. І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. І. Харитоновна. – Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2004. – 36 с.

183. Хачатуров Р. Л. Общая теория юридической ответственности: монография / Р. Л. Хачатуров, Д. А. Липинский. – Спб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 951 с.

184. Центральний банк та грошово-кредитна політика : підручник / кол. авт. : А. М. Мороз [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. – К. : КНЕУ, 2005. – 556 с.

185. Чернадчук В. Д. Заходи впливу Національного банку України за порушення банківського законодавства: питання теорії та практики / В. Д. Чернадчук // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична

академія» / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) [та ін.]; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література. – 2012. – Том XI, частина 2. – С. 57-67.

186. Черниш І. А. Адміністративно-правове регулювання внутрішньої торгівлі в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І. А. Черниш. – К., 2011. – 18 с.

187. Чернов М. Загальна характеристика юридичних складів правопорушень у сфері банківської діяльності / М. Чернов. // Jurnalul juridic național: teorie și practică. – 2014. – № 6. – С. 104-107.

188. Чорна В. Г. Контроль та нагляд як адміністративно-правові засоби регулювання у сфері позашкільної освіти України [Електронний ресурс] / В. Г. Чорна // Адміністративне право і процес. – № 2 (2). – 2012. – Режим доступу: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-2-2012/item/53-kontrol-tanahlya-d-yak-administratyvno-pravovi-zasoby-rehulyuvannya-u-sferi-pozashkilnoyi-osvityukrayiny-chorna-v-h>.

189. Чуприна О. В. Адміністративна відповідальність за порушення права на інформацію : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. В. Чуприна. – Нац. авіац. ун-т. – К., 2013. – 20 с.

190. Шестак Л. До питання про поняття «банківська діяльність» / Л. Шестак // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 7. – С. 49-51.

191. Яковлева А. М., Афонська Т. М. Сучасний тлумачний словник української мови. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 672 с.

192. Янюк Н. Проблеми співвідношення понять «посадова особа» і «службова особа» в адміністративному праві. / Н. Янюк. // Право України. – 2001. – № 12. – С. 117-120.

193. Ящук О. Поняття адміністративної відповідальності та її особливості. / О. Ящук // Право України. – № 12. – 2009. – С. 242-246.